

*(International Journal Of Economics And Politics Sciences
Academic Researches*

Joecopal
EKONOMİ SİYASET AKADEMİK
ARASTIRMALAR DERGİSİ

International Journal Of Economics and
Political Science Academic Research

ISSN:2564-7822

Haziran 2021

Cilt:5 Sayı:12

**ULUSLARARASI EKONOMİ VE SİYASET
BİLİMLER AKADEMİK ARAŞTIRMALAR
DERGİSİ**

CİLT 5- SAYI 12-

DÖNEMİ: 2021 / 1

Uluslararası Ekonomi Ve Siyaset Bilimleri Akademik Araştırmalar Dergisi

(international journal of economics and politics sciences academic researches)

ISBN :2564-7822

Yayın Editörü

Doç.Dr. Şahin ÇETİNKAYA

Kapak tasarımı:

Akademik Yayınlar

Erişim adresi : <https://dergipark.org.tr/tr/pub/joecopol>

İletişim :joecopol@hotmail.com

Yıl : 5.Yıl

Cilt : 5

Sayı : 12

© - 2021 yılı Haziran Sayısı

HAZİRAN 2021 SAYISI

YIL / YEAR	:5
CİLT / VOLUME	:5
SAYI / NUMBER	:12

ULUSLARARASI EKONOMİ VE SİYASET BİLİMLERİ AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

(INTERNATIONAL JOURNAL OF ECONOMICS AND POLITICS SCIENCES ACADEMIC RESEARCHES)

Konular: Ekonomi-Siyaset Bilimi-İşletme-Muhasebe-İletişim-Yönetim Bilimleri

Uluslararası Ekonomi ve Siyaset Bilimi Akademik Araştırmalar Dergisi 'ne yayımlanması için değerlendirilmek üzere gönderilen makalelerin yayıma kabul edilmesi durumunda tüm yayın hakları süresiz olarak **Ekonomi ve Siyaset Bilimi Akademik Araştırmalar Dergisi**'ne aittir.

ISSN NO:2564-7822

ULUSLARARASI EKONOMİ VE SİYASET BİLİMLERİ AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ
(INTERNATIONAL JOURNAL OF ECONOMICS AND POLITICS SCIENCES ACADEMIC RESEARCHES)

Bu dergi yılda 2 sayı olarak yayınlanır.

Dergideki Akademik makalelerin tüm sorumluluęu yazar(lar)ına aittir

YIL/YEAR: 5

CİLT/ VOLUME :5

SAYI/ ISSUE :12

Uluslararası ekonomi ve siyaset bilimleri akademik araştırmalar dergisi
(International Journal Of Economics And Politics Sciences Academic Researches)

EDİTÖR	
Doç. Dr. Şahin ÇETİNKAYA	
BİLİM KURULU	
Prof. Dr. Ali ACAR	Selçuk Üniversitesi İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü
Prof. Dr. Doğan UYSAL	Celal Bayar Üniversitesi İİBF, İktisat Bölümü
Prof. Dr. İ. Halil SUGÖZÜ	Şırnak Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü-Dekan
Prof. Dr. Ramazan KILIÇ	Dumlupınar Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü
Prof. Dr. Ahsen ARMAĞAN	Uşak Üniversitesi İletişim Fakültesi
Prof. Dr. Veli ÜNSAL	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Fen Edb. Fak.-Tarih
Prof. Dr. Ahmet YATKIN	İnönü üniversitesi, İletişim Fakültesi
Prof. Dr. Salih ÖZTÜRK	NKÜ, İİBF İşletme Bölümü
Prof. Dr. Turan ÖNDEŞ	Atatürk Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü
Prof. Dr. Fevzi ERDOĞAN	YYU, İİBF, Ekonometri Bölüm Başkanı
Prof. Dr. İbrahim Attila ACAR	İzmir Katip Çelebi Üniversitesi İİBF, İktisat Bölümü
Prof. Dr. Uğur Yavuz,	Atatürk Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü
Prof. Dr. Engin ÖNER	Van Y.Y. Üniversitesi Maliye Bölümü
Prof. Dr. Şükrü NİŞANCI	Atatürk Üniversitesi İ.İ.B.F. Kamu Yönetimi
Prof. Dr. Mehmet AYGÜN	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İİBF İşletme İşletme
Prof. Dr. Sait PATIR,	İnönü Üniversitesi İİBF, İşletme Bölümü
Prof. Dr. Haydar EFE,	Erzincan Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bil. Ve Kamu Yön.
Prof. Dr. Murat SEZGİN	Uşak Üniversitesi İletişim Fakültesi
Prof. Dr. Engin Öner	Van YYU İİBF Maliye Bölümü Başkanı

Doç. Dr. Veli SIRIM	Namık Kemal Üniversitesi . İ.İ.B.F. İktisat Bölümü
Doç. Dr. Şahin ÇETİNKAYA	Uşak Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü
Doç. Dr. Azize Serap TUNCER	Ahi Evran Üniversitesi İİBF Kentleşme ve Çevre Sorunları
Doç. Dr. Erkan AKGÖZ	Selçuk Üniversitesi Turizm Fakültesi
Doç. Dr. Erkan Arı	DPU İİBF Ekonometri Bölümü
Doç. Dr. Türker TUĞSAL	Beykent üniversitesi İİBF, Sermaye Piyasası ve Portföy Yön.
Doç. Dr. M. Şükrü MOLLAVELİOĞLU	Van YYÜ,İİBF,İkt. Bölümü
Doç. Dr. Yılmaz KARADENİZ	Amasya Üniversitesi F.E.F.Tarih Bölümü,
Doç. Dr. Yusuf Ekrem AKBAŞ	Adıyaman Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü
Doç.Dr. Haluk YERGIN	YYÜ,İİBF,İkt. Bölümü
Doç.Dr. Halim Tatlı,	Bingöl Üniversitesi İİBF, İktisat
Doç. Dr. Recep YILDIZ	Yalova Üniversitesi,İİBF,Sosyal Hizmetler B.
Doç Dr. Sevgi Işık Erol	Batman Üniversitesi İİBF
Doç. Dr. Yusuf Ekrem AKBAŞ	Adıyaman Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü
Doç. Dr. Volkan ALPTEKİN	Celal Bayar Üniversitesi,İİBF; İşletme Bölümü
Doç. Dr. Fatih KIRIŞIK,	DPÜ İİBF Kamu Yönetimi Bölümü
Doç. Dr. Erkan ARI	Dumlupınar Üniversitesi İİBF Ekonometri Bölümü
Doç.Dr. Hakan EYGÜ	Atatürk Üniversitesi İİBF Ekonometri Bölümü
Dr Öğr. Üyesi Rezzan Neslihan Vural	Beykent Üniversitesi IIBF Bankacılık ve Finans Bölümü
Dr. Öğr. Üyesi Abdulkadir GÜMÜŞ,	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İİBF İşletme
Dr. Öğr. Üyesi. Hüseyin TEZER	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi İ.İ.B.F. İktisat Bölümü
Dr. Öğr. Gör. İsmail Güneş ,	Çukurova Üniversitesi İİBF Maliye Bölümü

Dr. Öğretim Üyesi, Recep TEMEL	Yozgat Bozok Üniversitesi, İİBF, Maliye Bölümü
Dr. Öğr. Üyesi Filiz GÜNEYSU ATASOY.	Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, İİBF, İktisat
Dr. Öğr.Üyesi Beşir KOÇ,	Bingöl Üniversitesi İİBF
Dr. Öğr.Üyesi. Ahmet TERZİ	Ardahan Üniversitesi İİBF, İşletme
Dr. Öğr.Üyesi Mikâil KARA	Çankırı Karatekin Üniversitesi Ilgaz Tur.MYO.Müd.
Dr. Öğr.Üyesi Osman ALTAY	Beykent ÜniversitesiİİBF,Uluslararası İlişkiler
Dr.Öğr.Üyesi Abdurrahman ÇALIK	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü
Dr.Öğr.Üyesi Abdussemet YAMAN	Ardahan Üniversitesi,İİBF,İşletme Bölümü
Dr. Öğr.Üyesi Hakan EYGÜ	Atatürk Üniversitesi İ.İ.B. Fakültesi Ekonometri Bölümü
Dr. Öğr.Üyesi Salih BATAL	Yalova Üniversitesi İİBF S.B.ve Kamu Yönetimi Bölümü
Dr. Öğr.Üyesi İbrahim Okan Akkın	Ardahan Üniversitesi, FEF,Felsefe Bölümü
Dr. Öğr.Üyesi Caner Ekizceleroğlu,	Trakya Üniversitesi İİBF,İktisat
Dr. Öğr. Üyesi Dilaysu Çınar,	Beykent Üniversitesi, İİBF İşletme Bölümü
Dr. Öğr.Üyesi Bertan Rona,	Giresun Üniversitesi, Devlet Konservatuvarı
Dr. Öğr.Üyesi Emrah Aydemir,	Fırat Üniversitesi İletişim Fakültesi
Dr.Öğr.Üyesi Noyan AYDIN,	DPU, İİBF, Ekonometri Bölümü
Dr. Öğr.Üyesi Bülent ALTAY	Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF, İktisat Bölümü
Dr. Öğr.Üyesi H. Gonca DİLER	Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF, İktisat Bölümü
Dr. Öğr. Üyesi Dilek ÖZDEMİR	Atatürk Üniversitesi, İİBF İktisat Bölümü
Dr. Öğr. Üyesi Z. Çağlar YURTÇIKMAZ	Atatürk Üniversitesi, İİBF İktisat Bölümü
Dr. Cihandar Hasanhanoglu	Başkent Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi İsmail Güneş	Çukurova Üniversitesi İİBF, Maliye

Dr. Mehmet Sağlam	İstanbul Ticaret Üniversitesi İşletme Fak. İng. İşletme
Öğr. Gör. Dr. Emrah Hanifi Fırat,	Fırat Üniversitesi, İİBF İktisat Bölümü
Dr. Mustafa Necati ÇOBAN	Tokat G.O.P. Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü
Dr. Ulvi Sandalcı	Dumlupınar Üniversitesi İİBF Maliye Bölümü
Dr. İnci Sandalcı	Dumlupınar Üniversitesi İİBF Maliye Bölümü

TAKDİM

Değerli Bilim İnsanları,

Uluslararası Ekonomi ve Siyaset Bilimleri Akademik Araştırmalar Dergisinin 12. sayısını yayınlamış bulunuyoruz. Dergimiz ekonomi, siyaset ve kamu yönetimi, yönetim ve organizasyon, muhasebe-finans, iletişim ve diğer sosyal bilimlerden yayın kabul etmektedir.

Disiplinler arası uyum ve etik kurallarına bağlılık esas ilke edinilmiştir. Gönderilecek bilimsel çalışmaların daha önceden bir yayın sürecine girmemiş olması gerekmektedir.

Dergimiz, yılda 2 sayı yayınlanan uluslararası hakemli bir dergidir.

Bu sayıda emeği geçen değerli hakemlerimize, bilim kurulu üyelerimize teşekkür eder, saygılar sunarız.

Doç.Dr. Şahin ÇETİNKAYA

INTERNATIONAL JOECOPOL EDITÖRLÜĞÜ

**ULUSLARARASI EKONOMİ VE SİYASET BİLİMLERİ AKADEMİK
ARAŞTIRMALAR DERGİSİ**

Cilt :5

Sayı:12

Haziran 2021

JOURNAL OF INTERNATIONAL ECONOMICS AND POLITICS SCIENCES ACADEMIC

RESEARCHES

Volume: 5

Number :12

2021 June

**TÜRKİYE'DE ULUSLARARASI PORTFÖY YATIRIMLARININ İÇSEL FAKTÖRLERİ
ÜZERİNE ARDL ANALİZİ**

Sayfa (1-17)

Dr. Öğr. Üyesi Serdar ERDOĞAN

Trakya Üniversitesi, Uzunköprü U.B.Y.O.,
Muhasebe ve Finans Yönetimi Bölümü,

Orcid No: 0000-0001-8594-3929

serdarerdogan@trakya.edu.tr

Dr. Öğr. Üyesi Havanur ERGÜN TATAR
Bartın Üniversitesi, İ.İ.B.F., İktisat Bölümü,

Orcid No: 0000-0002-4284-9083

havanurergun@bartin.edu.tr

YENİ DÜNYA DÜZENİNİN DİNAMİKLERİNE İLİŞKİN BİR ANALİZ

Sayfa (18-36)

Prof. Dr. Ali Acar

Selçuk Üniversitesi İİBF

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

ORCID ID: 0000-0001-6478-2206

**COVID-19 PANDEMİSİNİN DOLAR FİYATLARI ÜZERİNE ETKİSİ: NEDENSELLİK
ANALİZİ**

Sayfa (37-46)

Doktora Öğrencisi Nihan ŞEKER

Manisa Celal Bayar Üniversitesi

Sosyal Bil.Ens. İktisat Bölümü

nihansekerr@gmail.com

Prof. Dr. Doğan UYSAL

Manisa Celal Bayar Üniversitesi

İ.İ.B.F. İktisat Bölümü

dogan.uysal@cbu.edu.tr

TÜRKİYE'DEKİ İLLERİN ÇEVRESEL ETKİNLİĞİNİN ÖLÇÜLMESİ

Sayfa (47-57)

Dr. Öğretim Üyesi Halil TUNCA

Pamukkale Üniversitesi İİBF, İktisat Bölümü

Orcid ID: 0000-0002-1449-940X

htunca@au.edu.tr

ULUSLARARASI FİNANSAL PİYASALARDA BULAŞMA: MORTGAGE KRİZİ VE AVRUPA BORÇ KRİZİ İLİŞKİSİ

Sayfa (58-79)

Adem Özkan DURMAZ

İskenderun Teknik Üniversitesi (İSTE),

Ekonomi ve Finans Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Öğrencisi

ORCID: 0000-0002-1898-8040

ademdurmaz.sbe19@iste.edu.tr

Doç.Dr. Sertaç HOPOĞLU

İskenderun Teknik Üniversitesi (İSTE),

Uluslararası Ticaret ve İşletmecilik Bölümü

ORCID: 0000-0002-9541-2352

sertac.hopoglu@iste.edu.tr

KENTSEL TERÖRLE MÜCADELEDE 'ÇELİK KUŞAK' POLİTİKASI: BİRLEŞİK KRALLIK'TA BELFAST VE LONDRA ÖRNEKLERİ

Sayfa (80-87)

Arş. Gör. Mücahit Navruz

Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü,

mukahitnavruz66@gmail.com

OrcID number: 0000-0003-0548-8626

Prof. Dr. Ali Şahin

Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü,

alisahin@selcuk.edu.tr

**OrcID number: 0000-0002-1487-8717

ANAYASA'NIN VE SİYASAL İKTİDARIN MEŞRUIYET KAYNAKLARI

Sayfa (87-96)

Prof. Dr. Ali Acar

Selçuk Üniversitesi İİBF

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

ORCID ID: 0000-0001-6478-2206

TARANDIĞI İNDEKLER

- **CiteFactor**
- **i-Journal**
- **International Scientific Indexing**
- **Journal Factor**
- **ESJI**
- **ASOS Indeks**

TÜRKİYE'DE ULUSLARARASI PORTFÖY YATIRIMLARININ İÇSEL FAKTÖRLERİ ÜZERİNE ARDL ANALİZİ

Sayfa (1-17)

Dr. Öğr. Üyesi Serdar ERDOĞAN

Trakya Üniversitesi, Uzunköprü U.B.Y.O.,

Muhasebe ve Finans Yönetimi Bölümü,

Orcid No: 0000-0001-8594-3929

serdarerdogan@trakya.edu.tr

Dr. Öğr. Üyesi Havanur ERGÜN TATAR

Bartın Üniversitesi, İ.İ.B.F., İktisat Bölümü,

Orcid No: 0000-0002-4284-9083

havanurergun@bartin.edu.tr

Öz

Uluslararası portföy yatırımları, menkul kıymetlerin daha fazla kullanılması ve finansal serbestleşmenin artmasıyla birlikte, ülke ekonomilerine daha çok katkı sağlar hale gelmiştir. Uluslararası portföy hareketlerinin ülkeye çekilmesi ve kalıcılığının sağlanması noktasında, bankacılık sektörü ve finansal piyasa araçlarının getirileri önemli hale gelmiştir. Bu çalışmada, 2006.1-2019.4 arası dönem için çeyrek yıllık veriler kullanılmıştır. Türkiye'ye yönelik uluslararası portföy hareketlerinin üzerinde finansal faktörlerin etkisi, çoklu regresyon yöntemi ve ARDL modeliyle incelenmiştir. Çalışmada portföy yatırımlarını etkileyen içsel finansal faktörler olarak, TCMB politika faizi, döviz kuru ve BİST 100 borsa endeksi kullanılmıştır. Çalışmada elde edilen sonuçlara göre, TCMB politika faiz oranının portföy yatırımlarını etkileyen önemli bir değişken olduğu ortaya koyulmuştur. Analizde önem arz eden VECM katsayısı, istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Bunun yanında, değişkenler arasındaki eş-bütünleşik bir ilişkiye sahip olduklarını gösteren Bounds testi de anlamlı bulunmuştur. Çalışma portföy yatırımlarının içsel faktör etkilerinin analiz etmesi açısından son derece önemlidir. İçsel faktörlerin etkinliğinin ortaya konulduğu çalışma sonucunda uygulanacak para ve maliye politikaları, sermaye akışlarının değişkenliği azaltıcı etki ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Portföy Yatırımları, İçsel Faktörler, ARDL Modeli, BİST 100, Türkiye

ARDL ANALYSIS ON INTERNAL FACTORS OF INTERNATIONAL PORTFOLIO INVESTMENTS IN TURKEY

Abstract:

International portfolio investments have contributed more to the economies of the countries with the increasing use of securities and financial liberalization. In terms of attracting international portfolio movements to the country and ensuring their permanence, the returns of the banking sector and financial market instruments have become important. In this study, quarterly data are used for the period between 2006.1-2019.4. The impact of financial factors on the international portfolio movements towards Turkey, is examined by multiple regression method and ARDL model. In the study, The Central Bank of the Republic of Turkey policy rate, exchange rate and XU 100 stock index are used as internal financial factors affecting portfolio investments. According to the results obtained in the study, it is revealed that the The Central Bank of the Republic of Turkey policy interest rate is an important variable affecting portfolio investments. VECM coefficient, which is important in the analysis, is found to be statistically significant. In addition, the Bounds test, which shows that they have a co-integrated relationship between the variables, is also found significant. The study is extremely important in terms of examining the endogenous factor effects of portfolio investments. Money and fiscal policies to be implemented as a result of the study in which the effectiveness of internal factors is revealed has a reducing effect on the volatility of capital flows.

Keywords: Portfolio Investments, Internal Factors, ARDL Model, XU 100, Turkey

1.GİRİŞ

Uluslararası finansal piyasalarda, ülkeler portföy yatırımlarını ülkelerine çekmede ciddi bir rekabet ortamında bulunmaktadır. Özellikle 1990 yılı sonrası sermaye piyasalarının hızlı liberalleşmesi sonucu, uluslararası sermaye piyasalarında portföy yatırımları hızla artmaya başlamıştır. Bu noktada, portföy yatırımlarının, ülkelere girişinde bazı cazip faktörler etkili olmaktadır. Bu göstergeler, daha çok doğrudan yabancı yatırımların o ülkeye gelmesinde etkili olmaktadır. Büyüme, enflasyon, istihdam, üretim ve ihracat seviyesi ekonomik istikrarın önemli makroekonomik değişkenler iken; faiz, döviz kuru, borsa ve tahvil getirisi gibi faktörler de önemli finansal değişkenlerdendir.

Finansal serbestleşmeyle birlikte, parasal sermaye hareketleri gelişmekte olan ülkeler için ciddi bir kaynak haline gelmiştir. Ödemeler dengesine yaptığı katkı, tasarruf açığını kapatma ve yurt içi kaynak dağılımına olumlu katkı sağlama konusundaki olumlu etkisinden dolayı, ülkeler yabancı sermaye çekme noktasında adeta yarış eder hale gelmiştir. Uluslararası düzeyde gelişmekte olan ülkelerdeki finansal liberalleşme programları, çekici faktör haline gelmiştir.

Uluslararası portföy yatırımlarını belirleyen, çok çeşitli itici ve çekici faktörler bulunmaktadır. Gelişmiş ülkelerdeki faiz oranları önemli itici faktör iken; portföy yatırımlarını ülke içine yönlendiren yerel faktörler çekici niteliktedir. Bu çalışmada, Türkiye'ye yönelik yapılan uluslararası portföy yatırımlarının çekici yada içsel faktörleri üzerinde durulmuştur. Bu çalışmada, portföy hareketlerini etkileyen içsel göstergelerden, TCMB politika faiz oranı, nominal döviz kuru değişim oranı ve BİST 100 kapanış endeksi gibi finansal faktörler dahil edilmiştir. Çalışma modelinde büyüme, enflasyon, işsizlik, cari denge gibi çekici faktörlerde denenmiş olup, anlamlı sonuçlar elde edilemediği için, modele eklenmemiştir. Bu çalışma 2006.1-2019.4 dönemini kapsamakta olup, çeyrek yıllık olarak elde edilen veriler TCMB ve IMF'nin resmi sitesinden alınmıştır.

Bu çalışmada, Türkiye'ye giriş yapan portföy yatırımları üzerindeki çekici bir etkiye sahip olan finansal faktörlerin etkileri incelenecektir. Çekici faktörler olarak TCMB politika faiz değişimi, nominal döviz kuru değişimi, BİST 100 endeks değişimi içsel faktörler olarak ele alınmıştır. Çalışmanın temel hipotezleri ışığında faiz ve kur ile portföy yatırımları arasında doğru yönlü bir ilişki beklenmektedir. Kurlarda yaşanan artış, faizlerin artmasına ve buna bağlı olarak da ev sahibi ülkede portföy yatırım girişlerinin artmasına neden olmaktadır. BİST 100 endeks değişimi ve portföy yatırım girişleri arasında negatif yönlü bir ilişki beklenmektedir. Borsa endeksinin düşmesi ve kurun yüksek olması, yabancı yatırımcıların hisse senedi kağıtlarına yönelmelerine neden olmaktadır. Borsanın yükselmesi kağıtların satış sürecini hızlandırmaktadır.

Çalışmada, ampirik kısmında öncelikli olarak verilerin tanıtımı yapılarak serilerin durağanlığı incelenecektir. Ardından, söz konusu seçilmiş faktörlerin portföy yatırımlarını ne ölçüde etkileyip etkilemediği gösteren regresyon modeli kurulacaktır. Son olarak da portföy yatırımlarının, faiz, döviz kuru ve borsa değişkenleriyle kısa ve uzun dönemli ilişkisini ortaya koyacağımız ARDL Hata Düzeltme Modeli analizi ile çalışma sonuçlandırılacaktır.

1.1. Teorik Çerçeve

Uluslararası sermaye hareketlerinde, küreselleşme olgusuyla birlikte hızlı bir dönüşüm yaşamıştır. 1970'li yıllara kadar uluslararası sermaye hareketleri çeşitli sebeplerden dolayı kısıtlanmıştır. 1973 yılında yaşanan Bretton Woods sisteminin çöküşü, gelişmiş ülkelerde sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesine neden olmuştur (Arslan ve Çiçek, 2017:293). 1980'li yıllarda borç krizleriyle birlikte daralan dış finansman, sonraki süreçte özel sermaye akımlarının artmasına neden olmuştur. Yaşanan bu dönüşüm sürecinde özel sermaye akımlarının içeriği portföy yatırımlarına ve doğrudan yatırımlara kaymıştır. Bu süreçte portföy yatırımları (mevduat sertifikası, ticari kağıtlar, hisse senedi ve tahvil) özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından ön plana çıkmıştır (Esen, 1998:59).

Türkiye'de 1989'da yabancı sermaye üzerindeki tüm kısıtlamalar kaldırılarak, ekonomik dönüşüm yaşanmıştır. Bu süreçte, sermayenin karlılığı kavramı, finansal serbestleşmeye yeni bir boyut kazanmıştır. 1990 sonrası dönemde gelişmekte olan ülkeler gibi, Türkiye'ye yönelen sermaye akımlarında artış yaşanmıştır (Özer, 2012:16-20). 1985 yılında sıfır olan portföy

ULUSLAR ARASI EKONOMİ VE SİYASET BİLİMLER AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ Cilt 5- Sayı: 12-

yatırımları, 1990 yılında 547 milyon dolara ulaşırken, 1993'te ise 3.9 milyar dolara ulaşmıştır (Esen, 1998:69). Günümüze gelindiğinde, 2019 itibariyle Türkiye'deki portföy yatırımları, % 1,9 oranında azalışla 133,3 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiştir (TCMB, 2020).

Portföy yatırımları, ticareti kolay olan finansal bir araç kümesini ifade etmektedir. Bu finansal araçlar, yurtdışından ve yurtdışından farklı işletmelerin hisse senetleri, tahviller, borçlanma senetleri, temettüleri ve yatırım fonlarını içermektedir. Bu tür yatırımlar, yatırımcılara temettü ödemeleri, olası oy hakları ve şirketin bir kısmına sahip olma hakkı sunmaktadır. Uluslararası portföy yatırımları oynak, belirsiz olmakla birlikte, doğası gereği son derece likittir ve herhangi bir zamanda para birimine dönüştürülmesi kolaydır. Portföy yatırımlarının artması, istihdam, iş sektörü performansı, kişi başına gelir, GSYİH büyümesi, döviz kuru istikrarı ve ödeme dengesinin iyileştirilmesi gibi olumlu etkiler yaratmaktadır (Chaudhry, Farooq, Mushtaq, 2014:142).

Yabancı portföy yatırımları, ev sahibi ülkede döviz kuru istikrarının bir sonucu olarak dış rezervlerin artmasına ve ekonomideki likit pozisyonun iyileşmesine katkı sağlamaktadır. Genel hatlarıyla portföy yatırımları üç önemli etki oluşturmaktadır. Bunlardan ilki, yabancı portföy yatırımı (FPI) daha yüksek getiri elde etmede etkilidir ve uluslararası çeşitlendirme yoluyla riski azaltmaktadır. İkinci olarak, ev sahibi ülkenin ekonomik büyümesinde önemli bir rol oynamaktadır. Üçüncüsü, ülkede yatırım seviyesinin yükseleceği yeni fonların yatırımını teşvik etmektedir (Aziz, Anwar ve Shawnawaz, 2015:161).

Portföy yatırımlarının ülke ekonomilerindeki etkileri göz önüne alındığında, yatırımcı kararlarını etkileyen faktörler önem kazanmaktadır. Bu noktada, yatırımcıların kararlarını etkileyen ana faktörler risk ve getiri olarak ifade edilmektedir. Rasyonel yatırımcılar, aynı risk seviyesinde daha yüksek getiriye yatırım yapmayı tercih etmektedir (Özcan, 2018: 37).

Uluslararası portföy yatırımcıları yatırımlarında seçeceği ülkeyi belirlerken, yerel (içsel) risk faktörlerini önüne bulundurmaktadırlar. Politik, ekonomik ve siyasi risklerin artması, yatırımcı kararını olumsuz etkilemekte ve fonların başka ülkelere kaymasına neden olmaktadır. Ülkenin makro göstergelerine dayalı ekonomik risk, ülkenin ticari işlemlerini ve borç yükümlülüklerini ele alan finansal risk ve son olarak siyasal konjonktürü ele alan siyasi riskler ülkeye gelen yatırım fonlarının azalmasına neden olmaktadır (Kaya, 2015: 612).

Yabancı portföy yatırım fonlarını etkileyen faktörlerin ele alındığı çalışmaların büyük bir bölümünde, faktörler itici (dışsal) ve çekici (içsel) olmak üzere iki grupta ele alınmıştır. DİBS faiz oranı, büyüme oranı, enflasyon, borsa endeksi ve cari denge gibi değişkenler portföy yatırım fonlarını etkileyen içsel faktörlerdir. Avrupa, ABD ve diğer ülkelere ait faiz oranları, büyüme oranları ve enflasyon gibi değişkenler ise dışsal faktörlerdir (Yıldız, 2012: 25). Özellikle OECD ülkelerinde en önemli itici faktör, uluslararası faiz oranlarının düşmesidir (Calvo, Leiderman ve Reinhart, 1993:108:109). Çekici yani içsel faktörler, yurtiçi ülkeye özgü yatırım riskini ve dış yatırımları çeken getirileri ifade ederken; itme faktörleri ise küresel likiditeyi ve yatırımları geliştirmekte olan ekonomilere iten diğer faktörleri ifade etmektedir (Mody, Taylor ve Kim, 2001: Singhania ve Saini, 2018: 189). Ülkeler, finansal gücünü arttırmak için, çeşitli faktörler tarafından desteklenen sürekli yabancı portföy yatırım girişini teşvik etmelidir (Singhania ve Saini, 2018: 190-191).

Bu çalışmada, uluslararası portföy yatırımlarını etkileyen içsel faktörler ele alınmıştır. Bu amaçla ilk olarak konuya dair teorik açıklamalar yapılmış, sonrasında literatürde yer alan çalışmalara yer verilmiştir. Çalışmanın analiz kısmında veriler ve kullanılan yöntem hakkında detaylı bilgi verilmiş, son bölümde ise analiz sonuçları değerlendirilmiştir.

2.LİTERATÜR

Literatürde portföy yatırımlarını etki eden faktörlerin ele alındığı çalışmalar, iki gruba ayrılabilir. Birinci grupta yer alan çalışmalarda, portföy hareketlerine etki eden içsel faktörler analize dahil edilirken; ikinci grupta yer alan çalışmalarda içsel faktörlerden yalnızca biri analize dahil edilmiştir. İkinci grupta yer alan çalışmalarda, çoğunlukla portföy hareketleriyle bir çekici faktör arasındaki karşılıklı ilişki ele alınmıştır. Birinci grupta yer alan ve portföy hareketlerine etki eden bir kısım faktörlerin ele alındığı çalışmalar şu şekildedir:

Horasanli (2008) çalışmasında, yeni bir kesirli programlama çalışması uygulayarak, portföy seçimine etkili faktörleri ele almıştır. Önerilen algoritma minimum riskli portföyü temsil etmektedir. Ocak 2003 ile Aralık 2007 dönemi için haftalık olarak 261 gözlem incelemiştir. Çalışmada, sıcak sermaye akımının neden Türkiye pazarını tercih ettiğine dair cevap aranmaktadır. Analizler neticesinde, Türkiye borsasının en yüksek getiriye sağlamanın en önemli faktör olduğuna sonucuna ulaşılmıştır.

Egly ve diğ (2010) çalışmalarında, ABD'ye gelen parasal yatırımları etkileyen faktörleri ele almışlardır. 1977-2007 dönemini kapsayan çalışmalarında, yöntem olarak VAR analizi kullanmışlardır. ABD borsasının performansı ve yatırımcının risk karşısındaki davranışı ile net portföy yatırımları arasındaki ilişkiyi ele almışlardır. Çalışmaları neticesinde, ülkeye özgü iç faktörlerin, yabancı portföy girişlerini etkileyebileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Erataş ve Öztekin (2010), çalışmalarında kısa vadeli yabancı sermaye akımlarının temel makroekonomik değişkenlerle olan ilişkisini ARDL modeli ile incelemişlerdir. Çalışmada 1995-2009 arası dönemde çeyrek yıllık veriler kullanılmıştır. Yabancı sermayeli yatırımların belirleyicileri olarak reel faiz ve nominal döviz kuru değişkenleri kullanılmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre, uzun dönemde değişkenler arasında eş-bütünleşik bir ilişkinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Reel faizlerle yabancı yatırımlar arasında pozitif bir ilişki bulunmuştur. Ancak aralarındaki ilişkinin uzun dönemde anlamlı fakat kısa dönemde anlamsız olduğu görülmüştür. Ayrıca döviz kurlarının ise yabancı sermaye yatırımlarını olumsuz yönde etkilediği sonucuna ulaşılarak kısa ve uzun dönem katsayılarının istatistiksel olarak anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Yıldız (2012) çalışmasında, Türkiye'de portföy yatırımlarını etkileyen faktörlerin belirlenmesini ele almıştır. Bu amaçla, faktör analizi sonucu elde edilen faktörlerden, çoklu regresyon analizi yapmıştır. 1999-2009 dönemini ele alan çalışmasında, ABD Faiz, Dow Jones, gelişmiş ülkelerin büyüme hızı değişkenleri, kriz, enflasyon, İMKB getiri oranı, büyüme hızı, cari denge, rezerv, GSYH ile portföy yatırımları arasındaki ilişkiyi ele almıştır. Analiz neticesinde, büyüme hızı ve enflasyon ile Dow Jones endeksi ve İMKB ilişkili bulunmuştur.

ULUSLAR ARASI EKONOMİ VE SİYASET BİLİMLER AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ Cilt 5- Sayı: 12-

Chukwuemeka ve diğ. (2012) çalışmalarında, Nijerya'daki yabancı portföy yatırımları üzerinde uzun vadeli etken faktörleri araştırmışlardır. Çalışmalarında, 1981-2010 döneminde üç aylık zaman serileri verilerini kullanılmıştır. Piyasa değeri, reel gayri safi yurtiçi hasıla, reel döviz kuru, reel faiz oranı ve ticaret açıklığı değişkenler olarak belirlenmiştir. Net portföy yatırımı bağımlı değişken olarak kabul edilmiştir. Zaman serisi analizinin yapıldığı çalışma sonucunda, Nijerya'ya yapılan yabancı portföy yatırım akışının, piyasa değeri ve açıklık derecesi ile uzun vadeli pozitif ilişkili olduğu sonucuna varılmıştır.

Kabadayi, Emsen ve Nisanci (2012), çalışmalarında uluslararası portföy yatırımlarını incelemişlerdir. 1992-2010 döneminin ele alındığı çalışmada, 29 geçiş ekonomisi ele alınmıştır. Kişi başına GSYİH, reel döviz kurları, S&P ülke notlarının (SP) etkisini ve ABD faiz oranları ile Geçiş ekonomilerinin faiz oranlarının Geçiş ekonomilerinin net portföy girişlerine etkisi değişkenleri ele alınmıştır. Araştırma neticesinde, kişi başına GSYH büyüme oranlarının ve S&P'nin puanlarının Geçiş ekonomilerin net portföy girişleri üzerinde olumlu etkileri olduğunu sonucuna varılmıştır. Ayrıca reel döviz kurları ile Geçiş ekonomileri net portföy girişleri arasında negatif ilişki bulunmuştur. Geçiş ekonomileri ve ABD'nin faiz oranları arasındaki pozitif fark arttıkça, net portföy girişlerinin de arttığı tespit edilmiştir.

Direkçi ve Kaygusuz (2013), çalışmalarında Türkiye'ye yönelik kısa vadeli sermaye hareketlerinin ekonomik değişkenlerle aralarındaki ilişki 1990-2012 arası dönemi için ARDL sınır testi ile incelemişlerdir. Çalışmada cari denge, enflasyon, faiz ve GSYİH gibi değişkenlerin sermaye hareketlerine olan etkisi araştırılmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre, döviz kuru ve enflasyon değişkeninin sermaye hareketleri üzerindeki etkisi istatistiksel olarak anlamlı teorik olarak da beklenildiği yönde çıkmıştır. Söz konusu yabancı sermaye hareketlerine yönelik modelin genel anlamda istatistiksel açıdan anlamlı olduğu tespit edilmiştir.

Chaudhry, Farooq ve Mushtaq (2014) çalışmalarında, Pakistan'da portföy yatırımlarını etkileyen faktörleri 1981-2012 dönemi yıllık verilerle ele almışlardır. Çalışmada, en küçük kareler yöntemi ile Ototregresif Model kullanılmıştır. Net portföy yatırımları bağımlı değişken olarak kabul edilirken, piyasa değeri, ağırlıklı ortalama mevduat getirisi, dış ticaret açıklığı, M2 Para arzı ve doğrudan yabancı yatırımlar bağımsız olarak alınmıştır. Çalışma sonucunda, doğrudan yabancı yatırımlarının net portföy yatırımları üzerinde, olumsuz etkisi olduğu sonucuna varırken, diğer tüm değişkenlerin net portföy yatırımlar ile olumlu ilişkide olduğu saptanmıştır.

Peter, Muli ve Muema (2017) çalışmalarında, Nairobi menkul kıymetler borsasındaki borsa şirketleri ve piyasa katılımcıları için, portföy yönetimindeki yatırım kararlarını etkileyen faktörleri ele almışlardır. 65 şirket ve 19 piyasa katılımcısı listelenmiştir. Çalışma, yatırım danışmanlarının belirli bir portföy karması tasarlamada kullandıkları mantığı araştırmak için yapılmıştır. Lojistik regresyon kullanılmış ve hipotezler % 95 anlamlılık düzeyinde test edilmiştir. Daha fazla risk ve yatırımcı beklentisi kararları önemli ölçüde etkilemektedir. Hisse senedi yatırımcılarının hisse senedi fiyat analizi, gelecekteki finansal güvenlik değerlemesi ve bireysel hisse senedi risk analizi yapımlarının önemli olduğu görülmüştür.

ULUSLAR ARASI EKONOMİ VE SİYASET BİLİMLER AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ Cilt 5- Sayı: 12-

Seetharaman ve diğ. (2017) çalışmalarında, Singapur'daki bireysel yatırımcıların, yatırım portföyü seçimini etkileyen faktörlerin incelenmesi yapmışlardır. Çalışmada birincil veriler, anketler yoluyla toplanmış ve modellenmiştir. Veri modellemesinde, varyans tabanlı yapısal denklemlerin modellenmesine ve araştırma çerçevesinin yapılmasına yardımcı olan yapısal bir denklem modelleme aracı olan, Akıllı PLS (PL-SEM) kullanılmıştır. Çalışma sonuçları, yatırım planlamacıları, finansal danışmanlar ve bireylerin portföy seçimlerini ve performansını iyileştirmek için dikkate almaları gereken faktörlerin önemini vurgulamıştır.

Mehar ve Hasan (2018) çalışmalarında, Pakistan'da Portföy yatırımlarını etkileyen faktörleri araştırmışlardır. 1981-2012 dönemini kapsayan verileri ARDL ve Granger nedensellik testini kullanarak analiz etmişlerdir. Çalışmada kullanılan değişkenler ticari açıklık, piyasa değeri, doğrudan yabancı yatırımlar, M2 para, mevduatın ağırlıklı ortalama getirisi ve net değişken olarak portföy yatırımlarıdır. Yapılan analizler neticesinde, ağırlıklı ortalama getiri ve doğrudan yabancı yatırımının portföy yatırımları üzerinde olumsuz etkisi olduğu, diğer tüm değişkenlerin, portföy yatırımları ile pozitif ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

İkinci grupta yer alan ve içsel faktörlerden yalnızca birinin etkisinin ele alındığı çalışmalar şu şekildedir:

Pazarlıoğlu ve Gülay (2007) çalışmalarında, Türkiye'de portföy yatırımları ile faizler arasındaki ilişkiyi ele almışlardır. Bu amaçla 1992 birinci çeyrekte, 2005 dördüncü çeyreğe kadar ele alınan verilerle, ARDL ve sınır testi yapılmıştır. Analiz neticesinde, portföy yatırımları ile faizler arasındaki ilişki doğrulanır nitelikte sonuçlar bulunmuştur.

Anayochukwu (2012) çalışmasında, yabancı portföy yatırımları ve borsa getirileri arasındaki ilişkiyi ele almıştır. 1990-2009 zaman aralığının ele alındığı çalışmada, yöntem olarak Granger nedensellik analizi yapılmıştır. Analiz neticesinde, borsa getirilerinden ekonomideki yabancı portföy yatırımına giden tek yönlü bir nedensellik olduğu ve böylelikle Nijerya'da borsa getirilerinin atacağı sonucuna ulaşılmıştır.

Arslan ve Çiçek (2017) çalışmalarında, Türkiye'ye yönelik uluslararası portföy hareketleri ve döviz kuru ilişkisi ele alınmıştır. 2006 birinci çeyrek 2016 dördüncü çeyreğe kadar ele alınan verilerle, VAR analizi yapılmıştır. Analiz neticesinde, reel döviz kurunda oluşan şokun, portföy yatırımlarını pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Makoni ve Marozva (2018) çalışmalarında, yabancı portföy yatırımları ve finansal piyasa gelişmesi arasındaki ilişkiyi ele almışlardır. Mauritius'un 1989-2016 dönemini ele almak için, ARDL, VECM ve Granger nedensellik analizleri yapılmıştır. Analiz neticesinde, finansal piyasa gelişiminin, yabancı portföy yatırımlarında etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Haider ve diğ. (2017) çalışmalarında, Çin'de yabancı portföy yatırımları ve borsa performansı arasındaki ilişkiyi ele almışlardır. 2005-2015 zaman aralığının ele alındığı çalışmada, yöntem olarak Granger nedensellik analizi yapılmıştır. Analiz neticesinde, borsa performansının yabancı portföy yatırımları üzerinde olumlu etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Benli (2019) çalışmasında, yabancı portföy yatırımları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi ele almıştır. Çalışmasında 2016 yılı için, 23 gelişmiş ve 33 gelişmekte olan ülkeyi ele almıştır. Yönlendirilmiş döngüsel grafik analizinin yapıldığı çalışma neticesinde, gelişmekte olan ülkelerde, portföy yatırımlarının büyümeyi izlediği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca gelişmiş

ULUSLAR ARASI EKONOMİ VE SİYASET BİLİMLER AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ Cilt 5- Sayı: 12-

ülkelerde, ekonomik büyümenin, portföy yatırımlarının dolaylı bir sonucu olduğu da ulaşılan bir diğer sonuçtur.

Bu çalışma, yerli literatürde portföy yatırımlarını etkileyen çekici faktörler üzerine yeterli çalışma bulunmamasından dolayı önem arz etmektedir. Yerli literatürdeki çalışmalar, portföy yatırımlarının çekici faktörlerinden birine ve dolaysız yabancı sermaye yatırımlarını etkileyen faktörler üzerine odaklanmaktadır. Ayrıca bu çalışmanın, uygulanan yöntem bakımından da literatüre önemli katkı yapması hedeflenmektedir. Bu çalışmanın literatürdeki çalışmalarla benzeyen noktası ise, faiz oranının portföy yatırımlarını etkileyen önemli bir faktör olarak tespit edilmesidir. Analiz sonuçlarına göre, ARDL modeli sonrasında, portföy yatırımlarını etkileyen önemli bir finansal değişken olan faiz oranı, istatistiksel ve teorik olarak beklenti yönünde çıkmıştır.

3. YÖNTEM

Çalışmanın bu bölümünde araştırmada kullanılan verilerin hakkında bilgi verilmesi, söz konusu serilerin durağanlık analizinin yapılması, çoklu regresyon ve ARDL modeli analizleriyle birlikte tüm ampirik bulgular değerlendirilecektir. Çalışmada, çoklu regresyon yönteminin kullanılmasının nedeni, portföy hareketlerini etkileyen çekici faktörlerin etkisinin yönünün ve büyüklüğünün tespit edilmesidir. Ayrıca ARDL analizi ile de portföy yatırımlarının finansal içsel faktörlerle aralarındaki kısa – uzun dönemli ilişkilerinin tespitine çalışılacaktır.

3.1. Veri Seti

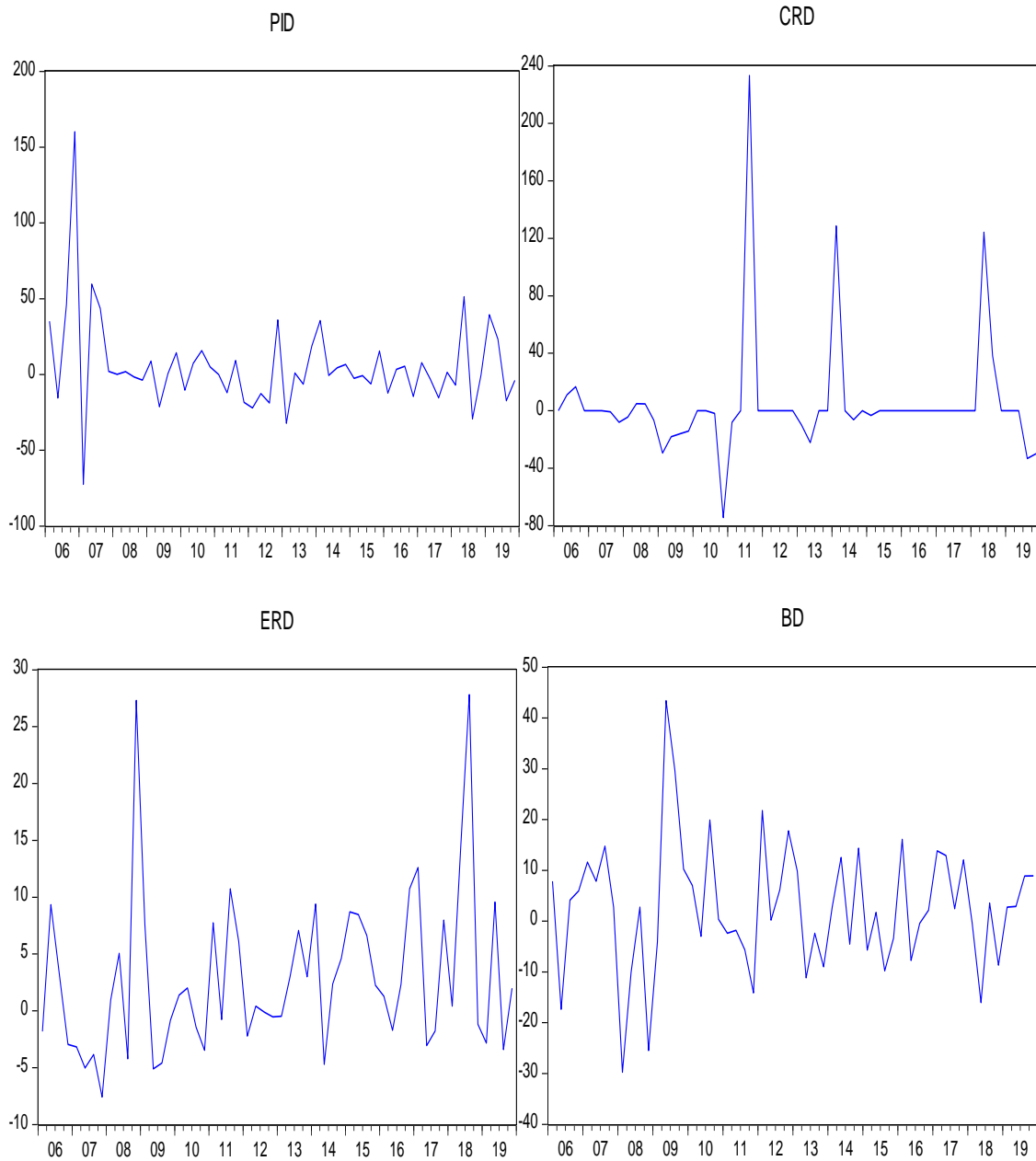
Bu çalışmadaki yer alan değişkenler, çeyrek yıllık olup 2006.1 – 2019.4 arası dönemi kapsamaktadır. Söz konusu veriler, TCMB ve Uluslararası Para Fonu (IMF) resmi sitelerinden ham olarak alınmış olup, çalışmada kullanılacağı hale dönüştürülmüştür. Portföy yatırımları verisi \$ bazlı olup, değişimi hesaplanmıştır. Borsa verisi BİST 100 endeksinin kapanış verisi olup değişimi hesaplanmıştır. Döviz kuru verisi TL'nin, \$ karşısındaki nominal değeri olup değişimi hesaplanmıştır. Faiz verisi olarak da, TCMB'nin politika faizi kullanılıp değişimi hesaplanmıştır. Tablo 1.'de çalışmada kullanılan tüm değişkenlerin kısa ve açıklamalı halleriyle birlikte kaynağı belirtilmiştir.

Tablo 1- Değişken Bilgileri

DÖNEM:	2006.1 – 2019.4	Çeyrek Yıllık Veriler	
Değişkenler	Açıklama		Kaynak
	PID_t	Portföy Hareketleri Değişimi	TCMB
	CDR_t	TCMB Politika Faiz Değişimi	IMF
	ERD_t	Nominal Döviz Kuru Değişimi	IMF
	BD_t	BİST 100 Endeks Değişimi	TCMB

Aşağıdaki grafiklerde ise çalışmada kullanılan değişken serilerinin söz konusu dönem aralığındaki durumu gösterilmiştir.

Grafik 1- Serilerin Görünümü

ULUSLAR ARASI EKONOMİ VE SİYASET BİLİMLER AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ Cilt 5- Sayı: 12-

Yukarıdaki grafiklerdeki her bir serinin görünümü itibariyle serinin sabit veya trend etkilerinin olup olmaması göz önünde bulundurularak durağanlık analizi yapılacaktır.

3.2. Durağanlık Analizi

Yukarıdaki grafiklere bakılırsa, serilerin tamamında trend etkisinin bulunmadığı görülmektedir. Ayrıca sabit etkinin sadece PID_t ve BD_t değişkenlerinde nispetinde diğer değişkenlere göre daha çok görüldüğü tespit edilmiştir. Durağanlık analizinde yapılan birim kök testlerinde, serilerin model tipinin belirlenmesinde grafiklerin bu seyri dikkate alınmıştır.

Zaman serisine yönelik ekonometrik analizlerde, makroekonomik değişkenlerdeki değişimin tesadüfi bir süreçle bağlı olarak gerçekleşiyor olması durağanlık analizinin temel şartı haline getirmiştir (Maddala ve Lahiri, 2009: 482). Verilerin durağan olup olmadığının test edilmesinde, genel olarak kullanılan iki tip yöntem bulunmaktadır. Bunlardan biri korelogram yöntemi grafiksel bir yöntem iken; diğeri ise istatistiksel yöntem olarak kullanılan birim kök testleridir (Johnston ve Dinardo, 1997: 215). Durağanlık testi tahminlerinde $\delta=0$ hipotezine göre δ hesap değeri mutlak değer olarak, McKinnon olasılık değerinden büyükse, H_1 hipotezi kabul edilir ve bu durumda birim kök bulunmamaktadır. Bu durumda, verinin durağan olduğu kabul edilmektedir. Ancak H_0 hipotezi kabul edilirse, veride birim kök bulunmaktadır. Bu durumda ise verinin durağan olmadığına karar verilmektedir (Gujarati, 2003: 815).

Bu çalışmada, durağanlık analizinde birim kök testi olarak geleneksel durağanlık testi olan Dickey-Fuller (1979) birim kök testi, kırılma zamanı bilinen birim kök testlerinden Perron (1989) ve kırılma zamanı bilinmeyen Zivot-Andrews (1992) testleri kullanılmıştır. Perron 89 birim kök testi, egzojen kırılmalı ve kırılma zamanı bilinmeyen Zivot-Andrews (1992) testleri kullanılmıştır. Perron 89 birim kök testi, egzojen kırılmalı ve kırılma zamanı bilinmeyen Zivot-Andrews (1992) testleri kullanılmıştır. Z&A 92 testi ise kırılma zamanı bilinmeyen ve endojen bir birim kök testidir (Zivot ve Andrews, 1992: 40). Değişkenlerin durağanlık analizi için yapılan testlere yönelik sonuçlar Tablo 2.'de verilmiştir.

Tablo 2- Birim Kök Testleri Sonuçları

Testler	ADF 79				Perron 89 Testi			Z&A 92 Testi		
	Sabitli – Trendsiz		Sabitli		Model A (Sabitli)			Sabitli		
Değişken	t Hes.	Olas	t Hes.	Olas	t Hes.	Olas	Kırılma	t Hes.	Olas.	Kırılma
PID_t	-	-	-9.15	0.00	-9.83	0.00	2009.2	-4.83	0.07*	2013.4
CRD_t	-6.72	0.00	-	-	-9.97	0.00	2011.3	-7.38	0.03	2011.3
ERD_t	-5.72	0.00	-	-	-7.72	0.00	2018.3	-5.42	0.01	2010.2
BD_t	-	-	-6.23	0.00	-6.88	0.00	2009.2	-6.79	0.00	2009.2
$DPID_t$								-6.69	0,04	2014.3

Not: ADF 79 Birim kök testi tablo değerleri; Sabitli Model: %1'de -3.55, %5'te -2.91 ve %10'da -2.59'dur. Sabitsiz – Trendsiz Model: %1'de -2.61, %5'te -1.95 ve %10'da -1,61'dir. Perron 89 Kırılmalı birim kök testi tablo değeri; Model A: %1'de -4.95, %5'te -4.45 ve %10'da -4.20'dir. Z&A 92 Kırılmalı birim kök testi için tablo değerler; Sabitli Model: %1'de -5.34, %5'te -4.93 ve %10'da -4.58'dir. Optimum gecikme sayıları, Schwarz ve Akaike bilgi kriterleri ile tespit edilmiştir.

Tablo 2.'ye göre, çalışmada kullanılan tüm değişkenlerin, üç ayrı birim kök testinde de $I(0)$ düzeyde durağan oldukları görülmektedir. Burada CRD_t , ERD_t ve BD_t değişkenleri üç testte de bütün anlamlılık düzeylerinde $I(0)$ düzeyde durağandır. PID_t değişkeni ADF 79 ve Perron 89 testlerinde her anlamlılık düzeyinde durağan iken, Z&A testinde ise ve %5 anlamlılık düzeylerinde $I(0)$ düzeyde durağan olmadığı görülmüştür. PID_t değişkeninin ilk farkı alınmış ve $I(1)$ düzeyde durağan oldukları görülmüştür. Durağanlık analizi sonrası, regresyon analizi ve ARDL hata düzeltme modeli yapılmıştır.

3.3. Ampirik Bulgular

Çalışmada durağanlık analizinden sonra öncelikli olarak çoklu regresyon analizine yapılacaktır. Ardından, çalışmada yer alan değişkenler arasındaki kısa ve uzun dönemli ilişkilerini tespit etmek amacıyla ARDL hata düzeltme modeline yer verilecektir.

3.3.1.Regresyon Analizi

Regresyon analizi yönteminde kurulacak modellerin kalıbı, temelde doğrusal regresyon ve doğrusal olmayan regresyon şeklinde iki ayrı uç noktada bulunmaktadır. Bu modellerden doğrusal olmayan modeller ise tam logaritmik, doğrusal logaritmik, logaritmik doğrusal ve ters modellerden oluşmaktadır (Akkaya ve Pazarlıoğlu, 2000: 45, 198). Bu çalışmada kullanılmak üzere doğrusal regresyon modeli kurulmuş olup, aşağıdaki denklemle oluşturulan model verilmiştir.

$$PID_t = C + \beta_0 * CDR_t + \beta_1 * ERD_t + \beta_2 * BD_t \quad (1)$$

Yukarıda verilen denklemle ifade edilen portföy hareketleri üzerinde etkili olabilecek ekonomik faktörlere yönelik regresyon analizinin sonuçları Tablo 3.'te gösterilmiştir.

Tablo 3- Regresyon Analizi Tahmin Sonuçları

Değişkenler	Katsayı	t-İstatistik	Olasılık
CDR_t	0.165717	1.564999	0.1236
ERD_t	-0.920542	-1.332267	0.1886
BD_t	-0.191417	-0.519321	0.6057
C	7.656334	1.598238	0.1160
R^2	0.058678		
F-İstatistik	1.080488	F Testi Olasılık:	0.365526
D-W. Testi	2.413929		

Tablo 3.'teki sonuçlara göre, portföy hareketlerini açıklaması beklenen faiz, döviz kuru ve borsa değişkenlerinin parametreleri istatistiksel olarak anlamsız çıkmıştır. Aynı zamanda söz konusu regresyonun açıklanma oranı, %5 olup çok düşük düzeyde olduğu gerçekleşmiştir. Bu durumda, modeldeki olumsuzluğu gidermek üzere ARDL Hata Düzeltme Modeli analizine geçilerek, portföy hareketlerini iktisadi olarak etkilemesi beklenen finansal faktörlerden faiz, döviz kuru ve borsa değişkenlerinin kısa ve uzun dönemdeki etkisi incelenecektir.

3.3.2.ARD L Analizi

Hata Düzeltme Modeli, zaman serisi analizlerinde gözlem sayısının az sayılabilecek bir gözlem sayısının bulunduğu incelemelerde net ve olumlu sonuç vermesi açısından kritik bir avantaja sahiptir (Duasa, 2007; 24). ARDL modeli için;

$$X_t = \beta_0 + \beta_1 Y_t + \beta_2 Z_t + u_t \quad (2)$$

ifadesindeki bir denkleme sahip olan modelde,

$$\Delta X_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^p \partial_i \Delta X_{t-i} + \sum_{i=0}^p \gamma_i \Delta Y_{t-i} + \sum_{i=0}^p \delta_i \Delta Z_{t-i} + \mu_1 x_{t-1} + \mu_2 y_{t-1} + \mu_3 z_{t-1} + e_t \quad (3)$$

$$\Delta X_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^p \partial_i \Delta X_{t-i} + \sum_{i=0}^p \gamma_i \Delta Y_{t-i} + \sum_{i=0}^p \delta_i \Delta Z_{t-i} + e_t \quad (4)$$

Yukarıdaki denklemlerde bulunan ∂ , β , γ , δ ve μ simgeleri X, Y ve Z değişkenlerinin parametrelerini göstermekteyken u ve e denklemdaki modelin hata terimlerini göstermektedir. Pesaran vd. (2001) tarafından geliştirilmiş olan bu yöntemde ilk olarak denenmiş olan ARDL modellerinin içinden en iyi modele karar verilmelidir (Pesaran vd, 2001, 289-326). Buna yönelik karar aşamasında, $(p + 1)^n$ sayısında model kurularak, Schwarz ve Akaike bilgi kriterlerine bakılır ve en düşük olan bilgi kriterinin bulunduğu modelin seçildiğine dikkat edilmelidir. Burada; değişken miktarı: n ile gecikme sayısı: p ile gösterilmektedir. Burada ideal olan ARDL modeline uygulanacak F testiyle H_1 hipotezinin kabul edilmesiyle modelde yer alan değişkenler arasında uzun vadeli ve eş-bütünleşik ilişkinin bulunduğuna karar verilecektir. Yukarıdaki denklemler göz önünde bulundurularak yapılan dönüşümler sonucunda, Bounds testi diye adlandırılan sınırlı ve sınırsız Hata Düzeltme Modeli denklemleri tahmin edilmektedir. Yapılan tahminde Pesaran vd. (2001) tarafından hazırlanan tablo değerlerinin, $H_0: \alpha_1 = \alpha_2 = \alpha_3 = 0$ hipotezinin kurulması sonucunda tahmin edilen F istatistik değerinden küçük olması durumunda H_0 reddedilir ve H_1 kabul edilir. Bu durumda x, y, z değişkenlerinin aralarında uzun dönemde bütünleşik olduğunu ve söz konusu modelin de istatistiksel olarak anlamlı olduğu kabul edilir (Shresta, 2006, 1-9). Tablo 4.'te (4-0-0-0) olarak tahmin edilen ARDL Hata Düzeltme Modelinin tahmin sonuçları verilmektedir.

Tablo 4- ARDL Gecikmeli Model Tahmin Sonuçları

Bağımlı Değişken: PID		Dönem: 2006Q1 2019Q4	
Model Seçim Yöntemi: Akaike Bilgi Kriteri (AIC)		Model Seçimi: ARDL(4, 0, 0, 0)	
Değerlendirilen Model Sayısı: 500		Sabit Katsayı: C	
Bağımsız Değişkenler(Otomatik 4 Gecikmeli PID):CRD ERD BD			
Değişkenler	Katsayı	t-Hesap	Olasılık
PID_{t-1}	-0.370526	-4.232971	0.0001

ULUSLAR ARASI EKONOMİ VE SİYASET BİLİMLER AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ Cilt 5- Sayı: 12-

PID_{t-2}	0.024696	0.284242	0.7776	
PID_{t-3}	0.261196	3.095155	0.0034	
PID_{t-4}	0.168722	1.908471	0.0629	Tablo 4.'e
CRD_t	0.134666	2.198174	0.0332	göre, portföy
ERD_t	-0.117265	-0.274157	0.7852	yatırımlarının
BD_t	-0.030448	-0.135259	0.8930	2 gecikmelisi,
C	0.591343	0.183513	0.8552	döviz kuru ve

borsa değişkeni dışındaki değişkenlerin parametreleri istatistiksel olarak anlamlıdır. Özellikle portföy yatırımlarının önemli bir belirleyicisi olan faizlerdeki 1 br'lik artış, portföy yatırımlarını 0.13 br arttırdığını göstermektedir. Tablo 5.'te ise kısa – uzun dönem ve hata terimi katsayılarının sonuçlarını gösterilmektedir.

Tablo 5- ARDL Ko-Entegrasyon ve Hata Terimi Katsayısı Tahmin Sonuçları

Bağımlı Değişken: PID		Seçilen Model: ARDL(4, 0, 0, 0)		
Kısa Dönem Katsayıları				
Değişkenler	Katsayılar	t-Hesap	Olasılık	
$D(PID_{t-1})$	-0.454614	-2.616651	0.0121	
$D(PID_{t-2})$	-0.429918	-3.142582	0.0030	
$D(PID_{t-3})$	-0.168722	-1.908471	0.0629	
$D(CRD)_t$	0.134666	2.198174	0.0332	
$D(ERD)_t$	-0.117265	-0.274157	0.7852	
$D(BD)_t$	-0.030448	-0.135259	0.8930	
$VECM$	-0.915912	-4.892470	0.0000	
Uzun Dönem Katsayıları				
Değişkenler	Katsayılar	t-Hesap	Olasılık	
CRD_t	0.147029	1.992902	0.0525	
ERD_t	-0.128030	-0.277789	0.7825	
BD_t	-0.033243	-0.135676	0.8927	
C	0.645633	0.186389	0.8530	

Tablo 5.'e göre, hata terimi katsayısı (VECM) -0.915 olup, negatif ve 0 ile 1 arasında bir değer olduğu göze çarpıp istatistiksel olarak anlamlı ve beklenildiği şekilde çıkmıştır. Aynı zamanda, istatistiksel olarak da anlamlı olduğu tespit edilmiştir. VECM katsayısına göre, portföy yatırımlarındaki kısa dönemde gerçekleşen sapmaların 1.09 dönem sonra dengeye kavuşacağını göstermektedir. Diğer bir deyişle, özellikle faizlerdeki değişmelerin 1 dönemde portföy yatırımlarındaki meydana getirdiği kısa dönemdeki sapmaların %91'ini uzun dönemde dengeye kavuşturmaktadır. Kısa dönem katsayıları, döviz kuru ve borsa değişkeni parametreleri dışında istatistiksel olarak anlamlı oldukları görülmektedir. Tablonun alt kısmına da bakıldığında, bağımsız değişkenlerden sadece faiz değişkeninin uzun dönem katsayısının istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Aşağıdaki denklem ise, ARDL modeli analizi sonucunda elde edilen Hata Düzeltme Modelini açıklayan ko-entegrasyon denklemidir.

ULUSLAR ARASI EKONOMİ VE SİYASET BİLİMLER AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ Cilt 5- Sayı: 12-

$$VECM = PID_t - (0.1470 * CDR_t - 0.1280 * ERD_t - 0.0332 * BD_t + 0.6456) \quad (5)$$

Tablo 6.'da ARDL modeline göre, değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin anlamlılığını gösteren Bounds testi gösterilmektedir.

Tablo 6- Bounds Testi

Dönem: 2006.Q1 2019.Q4		
Hipotez: Uzun Dönemli İlişkinin İncelenmesi		
Test İstatistiği	Bounds Katsayısı	Gecikme
F-İstatistiği	6.606812	3
Bounds Kritik Değerler		
Anlamlılık		
Düzeyi	Alt Sınır	Üst Sınır
%10	2.72	3.77
%5	3.23	4.35
%2.5	3.69	4.89
%1	4.29	5.61

Tablo 6.'ya göre, bounds testi katsayısının Pesaran vd.(2001) kritik değerlerinin alt ve üst sınırından büyük olduğu görülmüştür. Buna göre çalışmada yer alan tüm değişkenler arasında uzun dönemde karşılıklı olarak ko-entege bir ilişkinin bulunduğu tespit edilmiştir. Aşağıdaki tablo 7.'de ARDL Modelinin geçerliliğini gösteren temel varsayımlarının çeşitli test sonuçları verilmiştir.

Tablo 7- ARDL Analizi Model Varsayımları Test Sonuçları

Testler	Hesap Değeri	Olasılık Değeri	Değişkenler	VIF Değerleri
Ramsey Reset	2.315	0.135	PID_{t-1}	1.196703
LM(1)	2.741	0.105	PID_{t-2}	1.206966
LM(2)	2.606	0.085	PID_{t-3}	1.141325
ARCH	0.466	0.497	PID_{t-4}	1.245705
WHITE	1.427	0.218	CRD_t	1.156994
Jarque Bera	3.434	0.179	ERD_t	1.551944
F	4.811	0.0008	BD_t	1.331086
D.W. Testi	1.567	-	C	NA
R ²	0.433	-		

Not: Bold yazılı olasılık değerlerinin %5'ten büyük olması bu testlerin anlamlılığını göstermektedir. VIF değerlerinin 5'ten küçük olması VIF kriterinin anlamlılığını gösterir. F testi %1,%5 ve %10'da anlamlı çıkmıştır.

Tablo7.'ye göre, ARDL analizinin model geçerliliğine yönelik varsayımlarının sonuçları itibarıyla otokorelasyon, sabit varyans, normallik, tanımlama ve çoklu doğrusal bağlantı

varsayımlarının tamamında istatistiksel olarak bir problem olmadığı görülmüştür. Buna bağlı olarak, modelin yorumlanmasında herhangi bir engelin olmadığı tespit edilmiştir.

4.SONUÇ

Uluslararası portföy yatırımlarına etki eden içsel faktörlerin araştırıldığı bu çalışma, Türkiye'yi incelemektedir. Uluslararası portföy hareketlerini etkilemeye yönelik olarak Türkiye'deki içsel faktörler olarak TCMB politika faiz değişimi, BİST 100 endeks değişimi ve nominal döviz kuru değişimi değişkenleri ele alınmıştır. Bu noktada, büyüme, enflasyon, işsizlik, cari denge gibi farklı değişkenler denenmiş olup, anlamlı sonuçlar elde edilemediği için modele eklenmemiştir. Serilere öncelikli olarak durağanlık analizine yönelik birim kök testleri yapılmıştır. Daha sonra portföy hareketlerini etkileyen içsel faktörlerin etkisinin yönünün ve büyüklüğünün tespit edilmesi için çoklu regresyon analizi yapılmıştır. Sonrasında ise ARDL modeli incelemesi yapılarak, analizler sonuçlandırılmıştır.

Çalışmanın ampirik bulgularına bakıldığında, çalışmada kullanılan bütün değişkenlere yönelik durağanlık analizleri yapılmıştır. Daha sonrasında yapılan regresyon analizinde istatistiksel olarak anlamlı sonuçlar bulunamamıştır. Burada bağımsız değişkenlerden faiz, döviz kuru ve borsa değişkenlerinin parametreleri istatistiksel olarak anlamsız çıkmıştır. Bu yüzden yorumlanamamıştır. Sonrasında yapılan ARDL Hata düzeltme modeli sonuçlarına göre, portföy yatırımlarını etkileyen önemli bir finansal değişken olan faiz oranı, istatistiksel olarak anlamlı ve teorik olarak da beklenen ilişkide sonuç göstermiştir. Ayrıca bu analizde önem arz eden VECM katsayısı, istatistiksel olarak anlamlı bir sonuç vermiştir. Bunun yanında, değişkenler arasında uzun dönemde ko-entegre yani eş-bütünleşik bir ilişkiye sahip olduklarını gösteren Bounds testi de anlamlı sonuç vermiştir. Bu iki sonuca bağlı olarak kısa dönemdeki portföy hareketlerinde meydana gelmiş olan sapmalar faizdeki değişmelerin etkisiyle 1.09 dönem içinde yani uzun dönemde portföy hareketlerini yeniden dengeye kavuşturacağı sonucunu ortaya koymuştur. Son olarak da, ARDL modeline yönelik temel model varsayım koşullarına yönelik tanımlayıcı testlerin tamamının, istatistiksel olarak anlamlı sonuç verdiği ve söz konusu model varsayımlarında her hangi bir problemin olmadığı tespit edilmiştir.

Sonuç olarak bu çalışmanın, ele aldığı konu ve izlendiği yöntem açısından literatüre önemli bir katkı sağlaması beklenmektedir. Uluslararası yatırımları inceleyen literatürdeki çalışmaların büyük bölümü, dolaysız yabancı sermaye yatırımlarını etkileyen faktörler üzerine odaklanmaktadır. Bununla birlikte, özellikle yerli literatürde, portföy yatırımlarını etkileyen içsel yada çekici faktörler üzerine yeterli sayıda çalışma bulunmamaktadır. Yerli literatürdeki çalışmaların büyük kısmı, portföy yatırımlarının çekici faktörlerinden birine odaklanmaktadır. Ancak bu çalışma, portföy yatırımlarının çekici faktörlerini farklı yöntem ve güncel verilerle ele almıştır.

Ülke ekonomileri açısından yabancı portföy yatırımlarını çekmede ekonomik ve finansal faktörlerden döviz kuru, faiz ve borsanın istikrarlı bir eğilim göstermesi önem arz etmektedir. Bu durum söz konusu spekülasyon özellikli yabancı yatırımların daha uzun vadeli şekilde ekonomide kalıcılığını sağlayacaktır. Sonuç olarak günümüz globalleşen dünya ekonomilerinde

ULUSLAR ARASI EKONOMİ VE SİYASET BİLİMLER AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ Cilt 5- Sayı: 12-

özellikle faiz ve döviz kurunun piyasanın beklentileriyle orantılı şekilde belirlenmesine yönelik para ve maliye politikalarının uygulanması gerektiği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Akkaya, Ş. & Pazarlıoğlu, M. V. (2000). *Ekonometri I*. 2.b. İzmir: Anadolu Matbaacılık.
- Anayochukwu, O. B. (2012). The impact of stock market returns on foreign portfolio Investments in Nigeria. *IOSR Journal of Business and Management*, 2(4), 10-19.
- Arslan, S. ve Çiçek, M. (2017). Yabancı Portföy Yatırımları İle Döviz Kuru İlişkisi: Türkiye’de Yabancı Sermayenin Vergilendirilmesi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 13(5), 292-299.
- Aziz, B., Anwar, Z., & Shawnawaz, S. (2011). Determinant of foreign portfolio investment (FPI): Empirical evidence from Pakistan, 5(2), 161-169.
- Benli, M. (2019). Yabancı portföy yatırımı-iktisadi büyüme ilişkisi: Yönlendirilmiş döngüsüz graflar analizi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 53. 59-72.
- Calvo, G. A., Leiderman, L. & Reinhart, C. M. (1993). Capital inflows and real exchange rate appreciation in Latin America: the role of external factors. *Staff Papers*, 40(1). 108-151.
- Chaudhry, I. S., Farooq, F. & Mushtaq, A. (2014). Factors affecting portfolio investment in Pakistan: evidence from time series analysis. *Pakistan Economic and Social Review*, 52(2), 141-158.
- Chukwuemeka, E. Stella, E., Victor, M. & Oduh, M. O. (2012). Modelling the long run determinants of foreign portfolio investment in Nigeria. *Journal of Economics and Sustainable Development*, 3(8), 194-205.
- Dickey D.A. & W. A. Fuller (1979). Distributions of the Estimators for Autoregressive Time Series with a Unit Root. *Journal of American Statistical Association*. 74(366), 427-481.
- Direkçi, T.B. & Kaygusuz, S. (2013). Kısa vadeli sermaye hareketlerinin makroekonomik değişkenler ile olan etkileşimi: Türkiye örneği. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 5(9), 28-42.
- Duasa, J. (2007). Determinants of Malaysian Trade Balance: An ARDL Bound Testing Approach. *Journal of Economic Cooperation*, 28(3), 21-40.
- Egly, P. V., Johnk, D. W. & Liston, D. P. (2010). Foreign portfolio investment inflows to the United States: The impact of investor risk aversion and US stock market performance. *North American Journal of Finance and Banking Research*, 4(4), 25-41.
- Erataş, F. & Öztekin, D. (2010). Kısa vadeli sermaye akımlarının belirleyicileri: Türkiye örneği. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 2(2), 57-64.
- Esen, O. (1998). Finansal Küreselleşme Ortamında Gelişmekte Olan Ülkelere Yönelik Portföy Yatırımları. *Ekonomik Yaklaşım*, 9(30), 59-70.
- Gujarati, D. N. (2003). *Basic Econometrics*. (4th ed.). New York: The McGraw-Hill/Irwin Companies,
- Haider, M. A., Khan, M. A., Saddique, S. & Hashmi, S. H. (2017). The Impact of Stock Market Performance on Foreign Portfolio Investment in China. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 7(2), 460- 468.
- Horasanli, M. (2008), On the determinants of portfolio choice: An experimental study via fractional programming. *Journal of the School of Business Administration, Istanbul University*, Volume 37(1), pp. 39-48.
- IMF. (2020). Interational Financial Statistics, <http://data.imf.org/?sk=4C514D48-B6BA-49ED-8AB9-52BOC1A0179B&sId=1409151240976> ,<http://data.imf.org/regular.aspx?key=61545855>, (23.02.2020).

ULUSLAR ARASI EKONOMİ VE SİYASET BİLİMLER AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ Cilt 5- Sayı: 12-

- Johnston, J. & Dinardo, J. (1997). *Econometric Methods*. (4th ed.). New York: The Mc Graw Hill Companies.
- Kabadayi, B., Emsen, O. S. & Nisanci, M. (2012). International portfolio movements: panel data analysis. *Journal of Applied Finance and Banking*, 2(5), 189-198.
- Kaya, E. (2015). Ülke Riskinin Yabancı Portföy Yatırımları Üzerindeki Etkisi, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 29(4). 611-623.
- Maddala, G. S. & Lahiri K. (2009). *Introduction To Econometrics*. (4th.ed.). West Sussex: John Willey and Sons Ltd Published.
- Makoni, P. L. & Marozva, G. (2018). The Nexus between Foreign Portfolio Investment and Financial Market Development: Evidence from Mauritius. *Academy of Strategic Management Journal*., 17(5), 1-14.
- Mehar, M. R. & Hasan, A. (2018). The Factors Effecting Portfolio Investment in Pakistan. *International Journal of Family Business and Management*, 2(1), 1-7.
- Mody, A., Taylor, M.P. & Kim, J.Y. (2001). Modeling economic fundamentals for forecasting capital flows to emerging markets. *International Journal of Finance and Economics*, 6(3), 201–216.
- Özcan, A. (2018). *Yabancı Portföy Yatırımlarının Borsa İstanbul'a (Bist)-İstanbul Menkul Kıymetler Borsası (İMKB) Etkisi: 2005-2015 Dönemi*. İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, Yüksek Lisans Tezi.
- Özer, A. M. (2012). *Türkiye'de sermaye hareketlerinin gelişimi ve yatırım-tasarruf üzerine etkileri*. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, Yüksek Lisans Tezi
- Pazarlıoğlu, M. V. & Gülay, E. (2007). Net Portföy Yatırımları ile Faiz Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği 1922: I-2005: IV. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9 (2), 201-221.
- Perron, P. (1989). The great crash, the oil price shock, and the unit root hypothesis. *Econometrica*, 57. 1361-1401.
- Pesaran M.H., Shin, Y. & Smith, R.J. (2001). Bounds testing approaches to the analysis of level relationship. *Journal of Applied Economics*, 16, 289-326.
- Peter, M. M., Muli, S., & Muema, W. (2017). Factors Affecting Investment Decision in Portfolio Management a survey of the listed companiesin Nairobi Securities Exchange. *IOSR Journal of Business and Management (IOSR-JBM)*, 19(9), 72-78.
- Seetharaman, A., Niranjan, I., Patwa, N. & Kejriwal, A. (2017). A study of the factors affecting the choice of investment portfolio by individual investors in Singapore. *Accounting and Finance Research*, 6(3), 153-168.
- Shrestha, M. B. (2006). ARDL Modelling Approach To Cointegration Test. The Central Bank Of Nepal. New South Wales: University Of Wollongong.
- Singhania, M. & Saini, N. (2018). Determinants of FPI in developed and developing countries. *Global Business Review*, 19(1), 187-213.
- TCMB, (2020), <https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?evds/serieMarket/#collapse18>, (23.02.2020).
- TCMB (2020), https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/tr/tcmb+tr/main+menu/istatistikler/odemeler+dengesi+ve+ilgili+istatistikler/uluslararası+yatırım+pozisyonu_(29.02.2020).
- Yıldız, A. (2012). Yabancı Portföy Yatırımlarını Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 26(1), 23-37.
- Zivot, E. & Andrews, K. (1992). Further Evidence on the Great Crash, The Oil Price Shock, and The Unit Root Hypothesis. *Journal of Business and Economic Statistics*, 20(1), s.25-44.

YENİ DÜNYA DÜZENİNİN DİNAMİKLERİNE İLİŞKİN BİR ANALİZ

Sayfa (18-36)

Prof. Dr. Ali Acar
Selçuk Üniversitesi İİBF
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü
ORCID ID: 0000-0001-6478-2206

Öz

"Yeni dünya düzeni" diye tanımlanan olgu, globalleşmenin ileri bir evresi olarak ve onun içinden süzülüp gelen, 1989 yılında Berlin Duvarının yıkılması ve 1991 yılında SSCB'nin dağılmasıyla Soğuk Savaşın sona ermesinden sonra kendi özgün koşullarında şekillenen ve kavramsal telaffuzunu ABD'nin yaptığı özel bir süreci anlatmak için kullanılmıştır. ABD ve müttefikleri bu kavramı o günün koşullarında demokratikleşme, serbestleşme ülkeler arasında barışın temini ile halkların kendi kaderlerini tayin hakkının sağlandığı bir dünya sisteminin veya küreselleşmenin yeni boyutunun tanımını yapmak için kullanılmıştır. "Yeni dünya düzeni" dünya genelindeki bir yeniden yapılanmayı, bir sistemi ifade etmektedir. Üzerinde geliştirildiği parametreler ve hedefler tartışma konusu olsa da bu yeni süreç, uluslararası ilişkiler sistemi, ulus-devletler halinde örgütlenmiş bir dünya ve liberal ideolojiyi harmanlayarak bugünkü dünyayı bir "global köy" haline getirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yeni dünya düzeni, uluslar arası örgütler, ekonomik güç

AN ANALYSIS OF THE DYNAMICS OF THE NEW WORLD ORDER

Abstract

The phenomenon defined as the "new world order" is a special phenomenon that was shaped in its own conditions after the end of the Cold War with the collapse of the Berlin Wall in 1989 and the dissolution of the USSR in 1991, as an advanced stage of globalization and filtered through it, and its conceptual pronunciation was made by the USA. used to describe the process. The USA and its allies used this concept to define a new dimension of globalization or a world system in which democratization, liberalization, peace between countries and the right of self-determination of peoples were ensured in the conditions of that day. The "new world order" refers to a worldwide restructuring, a system. Although the parameters and targets on which it was developed are a matter of debate, this new process has transformed the present world into a "global village" by blending the international relations system, a world organized in nation-states and liberal ideology.

Keywords: new world order, international organizations, economic power

Giriş

Yeni dünya düzeni ve bu düzenin içinden yoğrularak gelişerek bu düzeninin kurum ve kuralları oluşturulmakta ve yeni oluşum süreci küreselleşme logosu altında benimsetilmektedir. Bunun gibi yeni dünya düzeninde ülkelere ekonomik ya da siyasi gücün empoze edilmesinde en çok gündemsel kavramlardan birisi de demokrasidir. Dünyanın her köşesinde, sosyal ve siyasal yapıların bulunduğu her alanda hatta ailede bu kavramlar hayatın bir yerlerinde olumlu veya olumsuz bir yer edinmekte, gündem oluşturmaktadır. Dolayısıyla dünyanın siyasal, sosyo-

kültürel ve ekonomik hayatı bu olgular etrafında dönen tartışmalarla geçmektedir. 1989'da Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla ve eski Doğu Bloğu ülkelerinin demokrasiye evrilmesi ve Berlin Duvarının yıkılması ile tek kutupluluktan çok kutupluluğa doğru dünyada demokrasi rüzgarları esmeye başladı.

Orta doğu, Arap Baharı ve Doğu Avrupa'daki dramatik dönüşümler, baskıcı rejimlerin yer yer Irak, Libya ve Afganistan örneğindeki gibi fiilen müdahale alanı olmaları, Latin Amerika'daki değişimler, AB'nin genişleme çabaları, teknolojik ve bilişim alanındaki değişimler, Soğuk Savaş sonrasında ABD'nin ilan ettiği "yeni dünya düzeni" gibi süreçler hep bu yeni düzenin oluşturulmasına ilişkin girişimlerdir. "Yeni dünya düzeni" dünya genelindeki bir yeniden yapılanmayı, bir sistemi ifade etmektedir. Üzerinde geliştirildiği parametreler ve hedefler tartışma konusu olsa da bu yeni süreç, uluslararası ilişkiler sistemi, ulus-devletler halinde örgütlenmiş bir dünya ve liberal ideolojiyi harmanlayarak bugünkü dünyayı bir "global köy" haline getirmiştir. "Mc Luhan'a göre iletişim ve hızlı ulaşımın yarattığı etki, küresel yüzeyde hissedilen bir 'iç patlama'dır. Bununla uzakta yaşanan çeşitli deneyimlerin yakında tek bir noktada toplanması, çok uzakta olan olaylardan haberdar olunması kast edilmektedir." (Aslanoğlu, 1998: 138).

"Yeni dünya düzeni" diye tanımlanan olgu, globalleşmenin ileri bir evresi olarak ve onun içinden süzülüp gelen, 1989 yılında Berlin Duvarının yıkılması ve 1991 yılında SSCB'nin dağılmasıyla Soğuk Savaşın sona ermesinden sonra kendi özgün koşullarında şekillenen ve kavramsal telaffuzunu ABD'nin yaptığı özel bir süreci anlatmak için kullanılmıştır. ABD ve müttefikleri bu kavramı o günün koşullarında demokratikleşme, serbestleşme ülkeler arasında barışın temini ile halkların kendi kaderlerini tayin hakkının sağlandığı bir dünya sisteminin veya küreselleşmenin yeni boyutunun tanımını yapmak için kullanılmıştır. Soğuk savaştan sonra ABD'yi küreselleşme süreçlerini ve yeni bir dünya düzenini yöneten mutlak otorite olarak tanımlamaktadır." (Hardt ve Negri, 2014: 145). Bu tarihsel dönüşüm kavşağında kimileri ABD'yi tüm kötülüklerin başı olarak, yeni dünya düzeni denilen olayı da onun dünyayı ahtapot gibi sarma manevraları olarak tanımlarken, kimileri de her ne kadar tanımlama Amerika'dan gelse bile esasen stratejik alanda yapılan hatalar sonucu ABD'yi çoktan aşan yeni bir düzenin oluştuğunu varsaymaktadır. (Hardt ve Negri, 2014: 145). Bunlara örnek olarak Irak ve Suriye'de Türkiye'nin NATO üyesi ve müttefiki olmasına rağmen PKK/YPGY ve diğer ülkelerde sanki DAESH'e mücadele edildiğini göstererek el altından destek vermeleridir.

1. Yeni Dünya Düzenin Dinamikleri

Ulusal ve uluslararası arenada Yeni Devletler, Uluslararası Kuruluşlar, (AB, Nato, Küresel Güçler vb) Ulusal kuruluşlar (Siyasi partiler, Sivil toplum Kuruluşları, Sendikalar vb.) yeni dünya düzeninin oluşumunda önemli dinamikleri işlevselleştirmektedirler. Sadece Uluslararası güçler değil ulusal (ülke bazında kurum ve kuruluşlarda Batı'dan aldıkları sufler ile yeni dünya düzenini oluşturmaya soyundular. Yeni Dünya düzeninin dinamiklerinin her ülkede yaptırım gücü ve tehditleri var olmaktadır. Dünya ülkelerini çeşitli yöntemlerle kucaklarına, avuçlarına alma arzuları bulunmaktadır. Bazı durumlarda yeni dünya düzenini dizayn etmede güçleri yetmeyecektir. O zaman güç olarak yaptırımlar uygulamaya konulmaktadır. Yaptırımlar en temel ifadeyle 'devletlerin istenmeyen davranışlarını veya eylemlerini yeteri miktarda zararlar veya en azından hissedilir bir tehdit ile önleme amacıyla yapılan girişimler' olarak tanımlanmaktadır. (Pape, 1997:93) Uluslararası yaptırımlar özellikle ABD başta olmak üzere Avrupa Birliği, Kanada ve Avusturalya tarafından sıklıkla kullanılmaktadır. Hali hazırda en

ULUSLAR ARASI EKONOMİ VE SİYASET BİLİMLER AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ Cilt 5- Sayı: 12-

sert yaptırımlar ABD tarafından uygulanmaktadır. Özellikle, İran, Balkanlar, Küba, Suriye, Kuzey Kore, Sudan, Suriye, Irak ve Venezüella'ya yönelik hem ABD hem de Avrupa Birliği ve Kanada yaptırımları önem arz etmektedir. 'Uluslararası Yaptırımlar' Soğuk Savaş sonrası bir kavramdır, ama, bir yaptırım türü olarak 'ambargo'nun tarihi daha da eskiye gitmektedir. Uluslararası hukukta bu tür yaptırımların adı 'ikincil' ya da 'sınırötesi' yaptırımlardır. Birincil yaptırım, yaptırım uygulayan devletin kişi ve kurumlarının hedef devlet ile ilişki kurmalarını kısıtlarken, ikincil yaptırımlar, diğer devletlerin kişi ve kurumlarının hedef devlet ile ilişki kurmalarını kısıtlamaktadır. Böylece yaptırım uygulayan devlet, hasmıyla işlem yaptığı için aslında hasmı olmayan başka bir devleti ve kişilerini cezalandırmış olur.(Çokışler,2021:76)

ABD, 1937'de İspanya iç savaşı sırasında İspanya'ya ambargo uyguladı. Başka ülkeler de ambargo uygulamasına başvurdular elbette. 1918'de tarafsız ülke durumunda olan Arjantin ile Şili, Alman gemilerine el koydular. Devamı da var. Norveç 1940'ta İtalya'ya petrol taşınmasını yasakladı, İtalya Norveç'e ambargo koydu ABD, 1975 -78 arası Kıbrıs Harekatı sonrası Türkiye'ye de silah ambargosu uyguladı. Amerikan yaptırımlarına en ağır şekilde maruz kalan İran ve Venezuela ekonomik olarak büyük zorluklar içerisinde olmalarına rağmen, dünyanın içinde bulunduğu bu zor dönemde Washington yönetiminin bu ülkelere yönelik yaptırımları hafifletmek gibi bir niyetinin olmadığı görülüyor.

Jeopolitik ve jeostratejik görüş ve yaklaşımları çerçevesinde A.B.D.'nin kendi çıkarları için başta Uzak Doğu, Orta Doğu ve genel olarak İç Kenar Kuşak'taki ülkelerde etkinliği bulunmasını hatta gerektiğinde doğrudan müdahale etmesini yasallaştırmaktadır. A B D nin gerektiğinde iç K nar Kuşak'ta bulunan örneğin Kore, Vietnam, Orta Doğu ülkelerine doğrudan veya dolaylı olarak egem enliği altına almaya çalışması bu yaklaşımların en önemli kanıtlarını oluşturmaktadır.(Cezmi:214)

ABD ve ona destek veren ülkeler, Venezuela'ya yönelik yaptırımların kaldırılması için Caracas yönetiminin Amerikan taleplerini yerine getirmesi şartını ileri sürüyorlar. Aralarında Devlet Başkanı Maduro'nun istifasının da yer aldığı bu taleplerin yerine getirilmesi, Venezuela'nın Washington tarafından illegal bir şekilde başkan ilan edilen Guaido'nun başkanlığının yolunun açılması ve ülkenin ABD kontrolüne girmesi anlamına gelecektir. Ambargo uluslararası ilişkilerde siyasi, stratejik ya da ekonomik amaçlarla bir kısım malların bazı ülkelere satışının ya da naklinin devlet gücü kullanarak yasaklanmasıdır. Ambargo uluslararası ilişkilerde bir yaptırım aracı olarak kullanılır. Ambargolar savaş durumlarında daha çok önem kazanmaktadır. Ambargonun amacına ulaşabilmesi için hedef olarak seçilen ülkenin malı alabileceği alternatif pazarlar olmaması gerekir.(Işık,2018:6)

Bu yaptırımların amacı istenmeyen ülkedeki yönetimin yeniden dizayn edilmesine yöneliktir. Bu yeni dünya düzeninde bağımsız hiçbir ülkenin bu tür talepleri kabul etmesi mümkün olmayacağı için ABD ve Avrupa ülkelerinin Venezuela'yı hedef alan yaptırımlarının devam edeceği görülmektedir. 21. yüzyıl, savaşların yapılma biçiminin değiştiği kadar dış politika araçlarında da bir değişimin yaşandığı bir yüzyıl olarak başlamıştır. Devletler, askeri güç kullanımını maliyetli ve riskli gördükleri için farklı dış politika araçlarına yönelmişlerdir. Yaptırımlar ise zaten sınırlı sayıda olan alternatifler arasında devletlere kendi eksenlerinin, yörüngelerinden sapmalar olduğu dönemlerde bu ülkelere güç kullanma imkânı sunulmuş olmaktadır. Uygulamada ise devletler eski yaptırım örneklerinden hareketle daha etkin olması için hedef ülkenin zayıf yönlerini belirleyip kapsamlı ve hantal yaptırımların yerine daha

ULUSLAR ARASI EKONOMİ VE SİYASET BİLİMLER AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ Cilt 5- Sayı: 12-

spesifik ve hedefe yönelik mekanizmalar geliştirme yönünde adımlar atmışlardır.(Gottemoeller,101)

Uluslararası Örgüt Kararları Devletlerin bir araya geldiği ve eğilimlerini açıkladıkları forumlar olan uluslararası örgütler, belli bir konudaki ortak irade ve tavrı izleyebilmek için önemli birer araçlardır. Özellikle BM Genel Kurulu global bir parlamento gibi çalıştığı için burada alınan kararlar, bağlayıcı olmasalar dahi, devletlerin genel eğilimlerini net bir şekilde yansıtmaktadır.(Çokişler,2021:76) Bu yeni düzene başka pencerelerden bakılarak başka sonuçlara yol açtığı aşikardır. Yeni dünya düzeninin sanıldığı gibi bir düzen değil bir düzensizlik olduğu ama bu düzensizliğin bile kendi içinde bir uyumluluk içerdiğini ileri süren çelişkili önerilerde ileri sürülmesine rağmen kontrol edilem güçlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.(Acar,2016:187) Soğuk Savaşın ve süper güç rekabetinin doğasında olan bir dengenin (istikrarı) sona ermesiyle beraber, dünyanın düzensizliği ve yerel meselelerin gündem odağına bilerek çıkarılması her alanda belirsizliklere neden olmuştur. Bu düşüncenin odağında istikrar yerine kaosun ve bölünmelerin, kargaşalıkların oluşması yeni dünya düzeni kurucuları tarafından istismar edilmelerine ve istedikleri biçimde şekillendirilmeleri yer almaktadır (Rosenau, 2014: 269).

Yeni dünya düzenini belirleyecek olan etken ve unsurlar analiz edildiğinde egemenlikten ekonomik güç ve siyasi güç üçgeninde sirkülasyonların oluşumuyla oluştuğu görülmektedir. Yeni dünya düzenini belirleyecek faktörlerin başında elbette ekonomik güç geliyor. Fakat küresel ekonomik güç dağılımında ciddi bir dönüşüm eğilimi görülüyor. Sistemin yeni ilişki yapıları içerisinde bilginin kontrolü, başka aktörlerin davranışlarını etkileme konusunda yeni olanaklar sunmaktadır. Zaman içerisinde güç, sermaye zenginlerinden (“capital-rich”) bilgi zenginlerine (“information-rich”) geçmektedir.”Nye’in (1990:164). Gelecekte güç enstrumanları daha farklı biçimlerde ortaya çıkabilmektedir. Başkalarının davranış ve düşüncelerini etkileme yöntemlerine ilişkin bu farklı biçimler zamanın koşullarına göre şekillenmektedir. Yeni dünya sisteminde siyaset kurumları sınır ötesi birimlerle son derece dinamik ilişkiler geliştirmektedir. Çünkü artık dünya tek merkezli değil birden fazla merkezkaç güç odağı vardır. Her hamle bir karşıt hamle ile karşılık bulması da kaçınılmaz olarak oluşmaktadır.(Acar,2018:67).

1.1.Ekonomik Güç

Yeni dünya düzenini belirleyecek faktörlerin başında elbette ekonomik güç geliyor. Fakat küresel ekonomik güç dağılımında ciddi bir dönüşüm eğilimi görülüyor.Yeni düzenin en önemli ekonomik itici dinamiği ulus-ötesi şirketlerdir. "General Motors, Walmart, Exxon Mobile, Mitsubishi ve Siemens gibi işletmeler en büyük 200 ulus-ötesi şirket arasında yer almaktadır ve bu 200 şirket dünya sanayi üretiminin yarısından fazlasını gerçekleştirmektedir."(Steger, 2013: 73). Yeni dünya ekonomik sistemi bu global şirketler yokmuş gibi tahayyül dahi edilemez. Çünkü GSYİH'nın değerlendirilmesinden dünyanın en büyük 100 ekonomisinden 51'inin şirketler ve yalnızca 49'unun ülkeler olduğunu gözönüne aldığımızda bunun ne anlama geldiği daha net ortaya çıkmaktadır.(Steger, 2013: 76). "Gücün, devletlerden başka aktörlere doğru dağılması çağımıza ait bir durumdur."(Zakaria, 2013: 20). Bauman'ın deyimiyle: “Bir zamanlar ekonomik düşüncenin vazgeçilmez zemini olduğu

ULUSLAR ARASI EKONOMİ VE SİYASET BİLİMLER AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ Cilt 5- Sayı: 12-

düşünülen ulusal ekonomi giderek daha fazla istatistiki bir kurgu haline gelmektedirler.”(Bauman, 1999: 66).

Yeni düzenin ekonomik çok uluslu kurumları da önemli bir dinamiktir. Çünkü yeni ekonomik felsefe madem ulusötesi bir sahada gerçekleşiyorsa bu sorunlara çözüm olabilecek mekanizmalar da ulusötesi bir hüviyet taşımalıdır. IMF Dünya Bankası ve DTÖ(Dünya Ticaret Örgütü) ekonominin şekillenmesinde önemli rol oynamaktadır. "Küresel ekonominin yönetim yapıları genellikle ekonomik küreselleşmenin gücünü beslemek ve yeniden üretmek için faaliyet gösterirken, bir yandan da yeni oluşan bu 'küresel piyasa uygarlığı'nı disiplin altına almaya çalışır."(Held ve McGrew, 2014a: 39). Bununla birlikte çok taraflı kurumlar güçsüz devletler ve sivil toplum kurumlarının itirazlarını küresel düzeyde dile getirdikleri birer alandır da aynı zamanda. Bu kuruluşlar dünyadaki ekonomik koşulların serbestleşmesinde finans ve üretimin rahat hareket alanı bulmasında önyak olmaktadır. Uluslararası alanda firmalar ile ülkeler arasında ticari ve sınai konularında çıkması muhtemel ihtilaflar konusunda tahkim sözleşmelerinin yapılması ve tahkim makamlarının teşekkülü global ekonomik girişimin güvencesi durumuna gelmiştir. Küreselleşmenin mütemediyen devletlerin sınırlarını kaldıracağını ileri süren siyasal analizler bile yapılmaktadır. Dahası şimdiden bile küresel sermaye piyasaları, ülkelerin döviz kurları karşısındaki edilgen pozisyonları, devletlerin dahilde ve hariçte etki etme güçlerinin sınırlarını zorlamaktadır. "Uluslararası finans devrimi ulus-devletin, mevcut olduğu varsayılan egemenliğine karşı meydan okumaktadır. Sınırları kalkmış bir dünya bir ülkenin, hem kendi parası hem de mali politikaları üzerindeki denetiminden bir miktar feragat anlayışını bünyesinde taşımaktadır."(Kennedy, 1999: 166).

"Küreselleşmenin yol açtığı yeni dünya düzeninde uluslararası ekonomi piyasasında serbest piyasaların iktidarlara karşı zaferi önemli gelişmelerin dönüm noktası olmaktadır. Küreselleşmenin hem savunucuları hem karşıtları, günümüzde itici gücün, iktidarın rolünü para karşılığında elde etmeye çalışan piyasalar olduğunda görüş birliği içindedir."(Steger, 2013: 134). Klasik devlet felsefesinde, devlet vatandaşları için bir ekonomik alan oluşturur, hatta yer yer kedisi doğrudan ekonomik bir birim olur ve böylece ekonomik sistemi kendi idealleri doğrultusunda şekillendirirdi. Yeni dünya global ekonomik düzeninde ise hiç bir devletin bu konudaki yetkileri kendi sınırları içinde bile sınırsız değildir tersine içerden de dışardan da devletin eli son derece sınırlı bir alana uzanabilmektedir. Bu varsayım en güçlü ekonomiler için bile geçerlidir. Uluslararası kredi derecelendirme kuruluşlarının en yüksek notla ödüllendirdikleri ABD ekonomisi bile böyledir. "Gerçekte soğuk savaşın bitiminden çok önceden Amerika'nın dünya gücü rolü ekonomik bazda oldukça azaldı."(Schwarz, 2005: 7).

Yeni dünya düzeninde ekonomik küreselleşme ülkelerarası ekonomik birimlerin uluslararası işbirliği ve sözleşmeler kapsamında yine ülkelerin sınırlarını aşkın üretim ve ürünlerin pazarlanabilmesi, transfer edebilmesini anlatır. Bunun birden fazla sebebi vardır. Ekonominin temel mantığı kıt kaynaklar, maliyet düşürme ve uygun pazar olduğuna göre gelişen iletişim ve ulaşım araçları bu ilkeler doğrultusunda hem üretimin hem de pazarlamanın evrenselleşmesini hem de yayılmış ağlarla dünya genelinde refah ve iş gücü olanaklarının yayılması imkanı sağlamaktadır. Küresel rekabet de bundan dolayı doğmaktadır. Globalleşme diye bir olgu varsa bunun en çok hissedildiği alan kuşkusuz ekonomidir. "Her gün tasarlanmayacak büyüklükteki sermaye, küresel dünyayı boydan boya en etkili kullanım arayışıyla el değiştiriyor. Bu sermaye piyasası uzay köyü olan yeryüzünde hemen hemen gerçekleşti."(Walter, 2005: 205). Daha önce de ifade edildiği üzere artık küresel ekonomi stratejistleri uluslararası örgütler (IMF, Dünya

Bankası, Kredi Drecelendirme Kuruluşlar vb.)oturdıkları masalarından dünya ekonomisine yön vermektedir.

2030 yılında Çin'in ekonomik büyüklük olarak ABD'yi geçeceği tahmin edilen dünyada, en büyük 10 ekonomi arasında bugün için yükselen pazarlar (emerging markets) olarak nitelenen 6 ekonominin yer alacağı öngörülüyor. Bu büyük güçlerin önemli bir kısmı Doğu'dan, Asya Pasifik'ten oluşun(Çin, Hindistan, Endonezya, Japonya, Rusya).ülkeler yeni dünya düzeni ekseninde yer almaları kaçınılmaz olmaktadır.

1.2 Nüfus

Yeni Dünya düzenini belirleyecek ikinci önemli unsur ise nüfus artışı ve şehirleşme olacak. 2030 itibarıyla 8.5 milyara ulaşması beklenen nüfusun ortalama yaşı 33 olarak hesaplanıyor. Bu genç nüfusun yaklaşık beşte birini Z Jenerasyonu şeklinde nitelenen, toplumsallaşmadan ziyade bireyselliği benimseyen, kurallardan rahatsızlık duyan maceraperest bir kuşak olarak tanımlanan Milenyum Kuşağı oluşturulması uzak ihtimal olarak görünmemektedir.

Türkiye'nin genç ve dinamik olan nüfus etkeni Avrupa Birliği gibi müzakerelerde de ele alınan konular arasında ön planda olmuştur. Bu etken Türkiye açısından önemli ve güçlü bir özelliktir. Örneğin Soğuk Savaş sürecinde Rusların sıcak denizlere inmesinin önünde bir engel teşkil ederken, Soğuk Savaş sonrasında Avrupa için hareketliliği olumlu yönde etkileyen bir etmen olmuştur. Demografik açıdan üstünlük sağlayan nüfus doğrudan kültürel zenginliği de etkilemektedir. İnsanların sahip oldukları kimlik ve aidiyetlik hissi sabit güçleri aktif güç unsuru haline getirerek, psikolojik, sosyolojik, siyasi ve ekonomik alanlarda da rol oynamaktadır.(Acar,2004:6)

Nüfus artışının iktisadî büyüme engellemesi konusuna gelince, bu iddia ne derecede doğrudur? İktisadî büyüme, nüfus başına isabet eden reel hasıla artışından başka, cemiyetin teknolojik, iktisadî ve demografik vasıflarında da (reel hasıla artışı ile atbaşı giden) destekleyici bir yükselişi ifade eder. O halde, iktisadî büyüme açısından nüfus artışının hangi ölçüde olması gerektiğine karar verebilmek için nüfusun istikbalde varacağı seviyeyi düşünürken cemiyetin maddî ve manevî kültür unsurlarının da istikbalde ulaşacağı seviyeyi dikkate almamız lâzımdır. Yoksa, nüfusun dinamik olan artış hızı hakkında mütalâa yürütürken maddî ve manevî kültürün sâbit kalacağını farzetmek ve artış hızı hakkındaki mütalaaları bugünkü kültür seviyesine göre yürütmek mümkün ve doğru değildir. İnsan, sadece adale ve zekâ gücünden ibaret bir kudreti temsil etmediğine ve ayrıca moral güç dahi prodüktivite ve kalkınma üzerinde etkili olduğuna göre, kalkınmayı arzu eden ve millî başarı mistiği ile yüklü hale getirilen bir nüfusun manevî kültür değerleri bakımından taşıdığı önem dolayısıyla kalabalıklığı yük değil, fayda ifade eden bir unsur sayılması mümkündür.

Nüfusun hızlı artışının işsizlik doğuracağı iddiası da Türkiye için gerçeklere dayanmamaktadır. İşsizlik, nüfusun mutlak miktarında n ziyade, millî kültür ve ilim seviyesinin yükselme hızı ile ve nüfusun bağlı olduğu değer hükümleri yani kalitesi ve zihniyeti ile alâkalıdır. Zaten artış meyli kuvvetli olan nüfus tabakası tasarruf ve yatırım imkânları olmayan alt tabakadır. Küçük tasarrufların değerlendirilmesini ve demokratik yoldan devletin alt tabakaya rehberlik faaliyetinin arttırılmasını temine yönelik bir zihniyet ve organizasyon değişikliği iş imkânları yaratmada önemli ölçüde etkili olabilir.(Kurtkan,1985:23)

Küresel ısınma, iklim değişikliği ve kirlilik gibi küresel çevre sorunlarının yaratacağı/yarattığı zorlukların baskısı altında ve büyük şehirlerde yaşayan bu nüfusun tüketim alışkanlıkları, hayat beklentileri, eğitim seviyeleri ve elbette korkuları yeni dünya düzeninin belirlenmesinde etkili olacaktır. İktisadi büyümeyi ve bu suretle nüfus artışını desteklemeyi temin edebilecek diğer bir tedbir (vergi adaletinin sağlanması, kaçakçılığın önlenmesi ve hasılâtın artmasını temin eden mâli tedbirler kadar önemli olan) yer altı ve yer üstü tabiat kaynaklarımızın değerlendirilmesi tedbiridir. Tabiat kaynaklarını bulanların ekip halinde mükâfatlandırılmaları, bu işi yapacak gençlerin heyecanlandırılması ve teşvik edilmesi için tabii servetlerimizin ortaya çıkarılması nüfus artışının yükünü azaltmakla kalmayacak, tabiat kaynaklarının işletilebilmesi için nüfus artışını hatta lüzumlu hale getirecektir.(Kurtkan:26)

Nüfus açısından yoğun olan ekonomi alanında Hindistan'ın hem dış piyasalara açılan hem de dışarıdan yatırım kabul eden iktisadi politikaları takip ettiği, bununla birlikte teknoloji alanında araştırma ve geliştirme faaliyetleri ile elde ettiği birikimler sayesinde küresel bir güç olma potansiyelinin olduğu ortaya çıkmaktadır. Savunma alanında ise savunma sistemlerine büyük meblağlarda harcama yaparak edindiği gelişmiş silah sistemleri ile küresel bir güç olma yönünde bir adım attığı belirtilmiştir. Hindistan ekonomisinde yaşanan olumlu gelişmelerin arkasında elbette uluslararası piyasalarda yaşanan iyimserliğin önemli bir payı var. Ama, yapısal reformlar yoluyla ekonomisinin önünü açan ülkelerin başında Hindistan geliyor. Hindistan ekonomisinin de gücü önümüzdeki dönemde Asya ekonomileri ve bu gelişmekte olan ülkeler arasında Türkiye ekonomilerinin diğer ülkeler ekonomileri üzerinde oldukça etkin olacağı hesaplanmaktadır. (Duyar,2010:2)

1.3.Teknolojik Üstünlük ve Rekabet

2030 itibarıyla dörtte üçünün internet erişimine sahip olacağı hesaplanan dünya nüfusunun kaynaklara ulaşmasında yaşanacak rekabet, teknolojiyi kullanma becerisi ve kapasitesi, gelecek dünya düzeninin ne şekilde gelişeceğine etki edecek ana ve yeni faktörler olarak karşımıza çıkacak. Sistemin karşısına çıkacak yeni meydan okumalar olarak da göreceğimiz bu değişimler, geleneksel ulus devletlerin bu beklentilere yanıt verme kapasitesi ve becerisine bağlı olarak siyasal düzenin de şekillendiricisi olacaklar. Teknoloji ve bilginin dünya ölçeğinde yayılması, sahip olunan kalifiye işgücünün elele vermesi sonucu kimi ülkeler koşar adım yükselmeye başlamıştır. "İşgücü ve yatırım açısından küreselleşmenin hızına ayak uyduramayan birinci dünya ülkeleri, rekabetten zarar görebilir ve muhtemelen yerini ikinci dünya ülkelerinden birine bırakabilir."(Khanna, 2011: 442). Yarışa, geriden gelenlerin motivasyonunun damga vurması çok uzak bir ihtimal değildir. "Çünkü bilgi ekonomisi artık birinci dünyanın tekelinde değil."(Khanna, 2011: 442)

Bilgi ekonomisindeki büyümede gelişmiş ülkelerden ziyade gelişen ekonomilerin, örneğin Çin, Hindistan Brezilya, Türkiye, Hindistan ve Malezya gibi ülkelerin payı azımsanmayacak hacimdedir. "Yükselen piyasalar olarak adlandırılan ülkeler, bu küresel büyümenin yarısından fazlasında pay sahibiyken şu anda satın alma paritesi temel alınarak hesaplanan küresel ekonominin %47'den, piyasa kurları ile hesaplanırsa %33'den fazlasını oluşturmaktadır."(Zakaria, 2013: 30). Bilgi toplumuna geçiş sürecinde bilgi teknolojilerindeki akıl almaz gelişmeler, insanları ve toplumları birbirine yaklaştırmasıyla dünyayı küçük bir köy haline getirmiştir.

Bilgi toplumuna geçiş sürecinde önemli rol oynayan bilgiyi ve bilişim teknolojilerini, yeni düzenin üretim araçları olarak nitelendiren görüşlerden de söz etmek gerekir. Mesela P. Drucker “Kapitalist Ötesi Toplum” (Post Capitalist Society) adlı eserinde yeni süreçle birlikte üretim araçlarının artık ne tarım toplumunun “toprak”ı, ne de sanayi toplumunun “sermayesi” olduğunu; yeni üretim aracının bilgi olduğunu belirtmiştir. Artı değer emek ve sermayeyle yaratılamayacağını; bilginin bilgiye uygulanmasıyla “verim” ve “yenilik” meydana getirilebileceğini öne süren Drucker, bu yeni sürecin temel aktörü olarak “bilgi işçisi”ni ön plana çıkarmaktadır. Drucker bu düzene hâkim olan yeni sınıfın yani; bilgi yöneticilerinin bilgiyi verimli kullanabilenler olarak hem üretim olanaklarını, hem de üretim araçlarını ellerinde bulunduranlar olacağından söz etmektedir.(Drucker,1993:78) Teknoloji (bilişim teknolojileri), bilgi toplumunun yaratılmasında önemli bir rol oynamakla birlikte bu oluşumun temelini insan odaklı bir toplumsal düzen kurma hedefinin ötesinde dünya üzerinde küresel toplumun oluşturulmasında önemli işlevleri olmaktadır.

2. Yeni Dünya Düzeninde Güç Unsurları

Sadece Uluslararası güçler (AB,Nato,Küresel Güçler vb) Ulusal kuruluşlar (Siyasi partiler, Sivil toplum Kuruluşları, Sendikalar vb.) değil ulusal(ülke bazında kurum ve kuruluşlarda yeni dünya düzeninde etkili olabilmeleri için Batı'dan aldıkları sufler ile siyasete soyundular. Uluslararası örgütler, AB'nin ve AB'nin yaptırım tehditleri var. Dünya ülkelerini kucaklarına, avuçlarına alma arzuları var. Gelişmekte olan ülkeleri özellikle ekonomi ve siyasi yapılarında istikrarlı olamayan ülkelere istediklerini ve tercihlerini yaptırabilme gücüne sahip olduklarını kendilerinde bir hak olarak görmektedirler.

2.1 Yeni Dünya Düzeninde En Önemli Silah Ekonomik Güç

Yeni dünya düzeninde güç; üç bir ülkenin, elindeki olanak ve yetenekleri ödül, ceza, ikna ve zorlama gibi çeşitli stratejiler yoluyla kullanarak karşı tarafın davranışlarını kendi çıkarları doğrultusunda etkileme ve yönlendirme kapasitesidir. (Holsti,1964: 179)

Her ülkenin potansiyel anlamda kullandığı veya kullanmadığı güç unsurları bulunmaktadır. Gücün unsurlarının, belirli bir irade doğrultusunda kullanılması ve sonuç elde edilmesi gerekir. Gücün unsurlarını bir araya getirilerek politika aracı olarak kullanabilme yeteneğini güç dönüştürme “power conversion” yeteneği olarak nitelemektedir. (Nye,1990: 178)

Gücün unsurlarını güce dönüştürme sürecinde önemli olan kurumsal yapılar, reket üstünlüğü ve teknolojik gelişimlerle şekillendirilen siyasal süreçler olaral algılanması daha yerinde görülmektedir. Bu çerçevede belirli unsurlar belli bir politikanın parçası olarak kullanılmadıkları sürece gücü ortaya çıkaramaz, potansiyel olarak kalır. Gücü bu şekilde ele alanlar, aslında onun davranışsal bir kavram olduğunu, yani diğer aktörlerin davranışlarını etkilemeye yönelik olarak kullanılan unsurların toplamı olduğunu savunulmaktadır. Aslında güçten söz edildiğinde gerektiği koşullarda şiddete başvurabilmeyi de ifade etmektedir. Amerika'nın Soğuk Savaş sonrası süper güç konumunu koruyabilmesi, deniz-aşırı operasyonlar yapabilme kapasitesine sahip olan ordusu ile mümkün olabilmektedir.Bu gelişmeler sonucunda şüphesiz askeri güç, ekonomik güçle desteklenmedikçe ya da ekonomik çıkarlar askeri güçle korunamadıkça ne askeri ne de ekonomik güç tek başına bir anlam ifade etmemektedir. Dolayısıyla; güç kavramı, ilk bakışta algılandığı gibi sadece zorlama içeren bir politika yöntemi ile ilişkilendirilmemelidir. Diğer aktörlerin davranışlarının istenen şekilde yönlendirilebilmesi

ULUSLAR ARASI EKONOMİ VE SİYASET BİLİMLER AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ Cilt 5- Sayı: 12-

için pozitif ve negatif yaptırımlar yani ödül ve ceza yöntemleri uygulanabilmektedir. ABD nin Libya ve Irak ve Suriyede pozitif yaptırımlar olarak dizayn edildiği anlaşılmaktadır.

Bu yeni dünya düzeninin kurum ve kuralları oluşturulmakta ve düzen küreselleşme logosu altında benimsetilmektedir. Yeni dünya düzeninde, hem ülkeler arası, hem de ülkeler içi gelir dağılımı bozulma eğilimine girmiş, az sayıda zengin zenginleşirken, daha büyük kitleler yoksullaşmıştır.

Küreselleşmenin empoze edildiği yeni dünya düzeni, zengin ülkelerin gelir farklılıklarını sürdürmelerini amaçlamaktadır. Bu ise kolay başarılacak bir iş değildir. Bütünleşen dünyada, iletişim imkanlarının artması, sermayenin ülkeler arası akışkanlığı, işgücüne sağlanabilecek dolaşım hakkı ülkeler arası farklılaşmaları azaltabilir. Zengin ülkeler, gelir farklılıklarını koruyabilmek için yeni bir tür işbirliği ve yeni bir tür ekonomik düzen kurmak zorundadır. İşte kurulmakta olan bu düzen küreselleşme düzenidir. (Ertuna:36) 2030 yılında Çin'in ekonomik büyüklük olarak ABD'yi geçeceği tahmin edilen dünyada, en büyük 10 ekonomi arasında bugün için yükselen pazarlar (*emerging markets*) olarak nitelenen 6 ekonominin yer alacağı öngörülmüyor. Bu büyük güçlerin önemli bir kısmı Doğu'dan, Asya Pasifik'ten olacak (Çin, Hindistan, Endonezya, Japonya, Rusya). Bu denklemde Batılı aktörler olarak sadece ABD, Almanya ve İngiltere kalırken, Brezilya ve Meksika'nın da listede yer alması bekleniyor. 2030 itibarıyla bugünün yükselen ve gelişen pazarlara sahip ekonomilerin GSMH'lerinin günümüzün gelişmiş ekonomilerinden 3 kat daha fazla artacağı öngörülmektedir.

Üretimle yaratılan zenginlikle siyasal güç arasında, uluslararası ilişkiler açısından da büyük bir bağlantı vardır. Sermaye birikimini kendi ülkesinde sağlayan devlet siyasal gücü eline geçirir. Bu noktada pazarın önemli bir fonksiyonu vardır. Pazar, pazara dahil olan tüm mal ve hizmetlere para aracılığıyla kolayca ulaşılmasını ve bunların elde edilmesini sağlayan bir değişim ortamıdır. Üretim, sermaye birikimi ve siyasal güç arasındaki ilişki siyasal toplumda, aktörler arası bir mücadelenin doğmasına yol açmıştır. Devlet düzeyinde sınıfsal bir mücadele şeklinde gelişip devlete hakim olmayı amaçlayan bu güç oyunu, devletlerarası düzeyde devletlerin, dünya düzeni ve hegemonya peşinde koşması şeklinde ortaya çıkmaktadır. "Üretim, Güç ve Dünya Düzeni" başlıklı kitabında, üretimin sosyal varoluşun her çeşidinin maddi temelini oluşturduğunu vurgulamaktadır.(Cox,1987:1)

Diğer taraftan güce ilişkin çalışmaların ikinci boyutunda, gücün gözlemlenmesi zor başka yönleri ve uygulamalarını göstermeye yönelik çabalar ön plana çıkmaktadır. Burada, diğer ülkeler üzerinde doğrudan etki, karar alma süreçlerine katılım ve kararları yönlendirme gibi açık yöntemler yerine, kulis, propaganda ve lobi faaliyetleri gibi yöntemlere vurgu yapılmaktadır. Kaynakların ve aktörlerin kontrolü olarak güç, istenilen sonuçlar elde edilemediği sürece çok anlamlı değildir. Çünkü güç büyük ölçüde elde edilmek istenen sonuçlarla ilgilidir. Ancak gücün tek amacı kontrol (kaynak ya da diğer aktörlerin kontrolü) değildir, çünkü güç belirli amaçlara ulaşmak için kullanılır. Başkalarını veya çeşitli kaynakları kontrol altına almak veya onları yönlendirmek ancak bu amaçlara ulaşabilmek için birer araç veya yöntem olabilir. Bu nedenle politika bağlamının yanısıra sorunlar arasında kurulabilecek stratejik bağlantıları da güç değerlendirmelerine katmak gerekir. Böylesi değişken bir ortamda gücün tanımının hala aynı kalması düşünülemez. Özellikle küreselleşme ve bilgi teknolojilerinin giderek daha geniş insan kitlelerinin hizmetine girmesiyle birlikte yeni dünya düzeninde önemli bir güç unsuru haline gelmiştir. Dünya kamuoyunu yönlendirebilenler

ULUSLAR ARASI EKONOMİ VE SİYASET BİLİMLER AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ Cilt 5- Sayı: 12-

uluslararası alanda daha geniş bir hareket serbestisine sahip olurken aynı zamanda diğer aktörlerin davranışlarını da şekillendirme kapasitesini de elde etmişlerdir. (Özdemir:134)

Oysa yeni dünya düzeninde, mal ve hizmetlerin, sermaye ve paranın serbest dolaşımının gerçekleştirilmesi savunulmakta, fakat işçinin serbest dolaşımına çok önemli kısıtlamalar getirilmektedir. İşte yeni dünya düzenini liberal ekonomiden ayıran özellik de budur. İşçilerin serbest dolaşımının engellenmesi, liberalleşmenin yarattığı büyüyen pastadan zengin ülkelerin daha büyük pay almalarına imkan hazırlamakta, yani, yeni sömürü imkanları yaratmaktadır. Ayrıca, yeni dünya düzeninde mal ve hizmet piyasaları da liberal piyasalar değildir. Yeni dünya düzeni, marka, tasarım, patent ve telif haklarını tam bir koruma altına almakta ve mal ve hizmet piyasalarında rekabeti engellemekte, tekelci unsurları güçlendirmektedir.(Ertuna,2019:37)

Uluslararası siyasal mücadele bu şekilde, sermaye birikiminin kontrolü üzerine yürütülen bir mücadeleye dönüşebilmiştir. Mc Gowan ve Kordan, söz konusu mücadelenin son 180 yıllık bir dönemde ortaya çıktığını belirtmektedir. Yine bu iki yazara göre ulusal aktörlerin sermaye birikimini artırmak, siyasal güçlerini daha geniş bir coğrafyada hakim kılmak için sınırları ötesinde ekonomik olarak yayılmaları ve bu yolda dünyanın tek bir pazara dönüşmesi esas itibarıyla 19.yy'ın bir olgusu yanısıra geleceğin yeni dünya düzeninin eksenini oluşturmaktadır.(Cox,1981:141)

2.2.Ulusal ve Uluslararası Kuruluşlar

Yeni Dünya düzenini elinde güç olarak varolmak isteyenler, gelişim sürecinde sermaye birikiminin kendi ellerinde olmasını sağlayabilenler, yönetme gücüne de sahip olmuşlardır. Yönetme gücünü elinde tutabildiği ölçüde bu gruplar sermaye birikimlerini artıracakları gerçeğini farketmişlerdir. Gerçekte bu mücadele, tanım gereği, rakipler yaratacaktır. Gücü, sermaye birikimi ile ele geçirenlerin, rakiplere karşı güçlerini artırmalarının en etkili yolu, sermaye birikimini artırmak olacaktır. Yeni dünya düzeni sistemde, rakiplerin yarattığı rekabet ortamında fiyatların ve kar oranlarının düşeceği göz önünde bulundurulursa, sermayenin bir merkezde daha fazla birikmesi için, bu merkezin ekonomik güç ile kontrolü altında alınması uluslararası güç odağının oluşmasına yol açabilmektedir.

Bu bağlamda sermaye birikimi şeklindeki zenginlik, bu birikime sahip olanların pazarda bulunan mal ve hizmetlere yönelik ertelenmiş bir talebini de yansıtır. Bu potansiyel talep, söz konusu mal ve hizmetlere para aracılığıyla ulaşım imkanını sağlayan ve pazar varlığını sürdürdüğü sürece her zaman aktif hale gelip mal ve hizmet edinimi şekline dönüşebilir. Siyasal aktörler pazarın bir parçası oldukları ölçüde, sermaye birikiminin yarattığı potansiyel talebin etki alanına girerler. Bir başka deyişle bu aktörlerin davranışları adeta bir hizmet alımı şeklinde pazar şartlarında bir parasal karşılık kazanmaya başlayabilir. Dolayısıyla, piyasanın oluşması ve bu piyasanın işleyişi siyasal gücün en önemli unsurları olacaktır.

Dünya düzeni olgusu sermaye birikimi amacıyla uluslararası alanda gelişen mücadelenin yarattığı bir sonuçtur. Dünya düzeni, bu mücadeleden güçlü çıkan bir devlet veya bir koalisyonun uluslararası alanda oluşturduğu ticari, finansal ve siyasal ilişkilerin ne şekilde düzenlendiğini açıklayan bir kavramdır. Dünya düzeni, bu düzeni kuran ve işlemlerini gözetken devlet ya da koalisyon üyelerinin sermaye birikimi ve dolayısıyla siyasal güç sağlamaları esasına göre yapılandırılacaktır. "Gramsciyen" bir anlayışa dayanan bu önerme, hegemonyayı uluslararası alanda ve özellikle dünya ekonomisinde ortaya çıkan eylemleri denetleyen ve kendi maddi çıkarları yönünde yönlendiren bir tarihsel bloğa dayandırmaktadır . Bu anlayışa göre

ULUSLAR ARASI EKONOMİ VE SİYASET BİLİMLER AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ Cilt 5- Sayı: 12-

dünya düzeni ise, bu hegemonyanın kurallar ve kurumlar aracılığıyla uluslararası alana yansıtılması çabasıdır.(Özen,2004:187)

Sanayi devriminin erken döneminde, en ucuz ve en kaliteliyi üreten İngiltere serbest rekabet doktrininin yaratıcısı ve doğal olarak en büyük savunucusu olmuştur. Yine bu dönemde İngiltere hakimiyetinde oluşan dünya düzeni, ticaretin serbestleşmesini öncelikli bir ilke olarak kabul eden bir nitelik göstermiştir. Buna karşılık 19.yy'ın ikinci yarısında ABD ve Almanya'nın da İngiltere ile rekabet edebilecek bir sanayileşme düzeyine gelmeleriyle birlikte, İngiltere dünyanın ücra köşelerine doğru yayılan bir sömürgecilik ve bu sömürgelerdeki üretim ve ticaretini dışarıya karşı koruyan bir dış ticaret politikasına kaymaya başlamıştır. Sermaye birikimi olgusu, güçle ilişkilendirildiği ölçüde ulusal sınırların ötesine yayılma eğilimine girmiştir. Sermayenin yayılması, pazarın genişlemesi ve dünya sistemini kuran ve işleten hegemon devletin gücünün artması, gerçekte aynı olgunun değişik veçheleri olarak ortaya çıkmıştır. Söz konusu yayılma serbest ticaret, sömürgeler ya da uluslararası ekonomik ve siyasal rejimler aracılığıyla gerçekleştirilebilmiştir. ABD'nin kurduğu ekonomik düzen, İngiltere örneğine benzer bir şekilde serbest rekabet esasına dayalı olarak başlamıştır. 1950'ler ABD'nin kapitalist dünyada üretim alanında mutlak üstünlüğünün olduğu bir dönemdir. Komünist Blok'un varlığı ve "Sovyet Tehdidi", ABD'nin Batı Bloku içinde hakimiyetini kurması ve bundan faydalanması için uygun bir siyasal iklimin oluşmasına katkı sağlamıştır. ABD'nin söz konusu üstünlüğü 1960'ların sonlarında ciddi darbe almıştı. ABD, 1970'lerde derinleşerek devam eden bu kriz dönemini 1980'lerde uygulamaya koyduğu neoliberal politikalarla aşmaya çalışmıştır. Burada ABD'nin başarısını dayandırdığı zemin yine, ekonomik olmaktan çok siyasidir. "Sovyet Tehdidi" varlığını sürdürmektedir. Avrupa ve Japonya'nın ABD'nin askeri üstünlüğüne dayanan savunma şemsiyesine ihtiyaçları vardır.(Ruggie,1982:404)

İkinci Dünya Savaşı sonrası düzenin temel taşlarını oluşturan ve bu dönemde yukarıda belirttiğim gibi yeni dünya düzeninde söz sahibi olmak isteyen ABD ekonomik güç sinyallerini işlev değiştiren IMF ve Dünya Bankası aracılığı ile tüm dünyaya empoze edilmeye başlanmıştır. II. Dünya Savaşından zarar gören ülkelerin yeniden iman, tek taraflı ithalat sınırlamalarına ve devalüasyonlara mani olunması, çok taraflı serbest ticaret imkanlarının geliştirilmesi, ekonomik işbirliğinin sağlanması prensipleri üzerinde anlaşarak uluslararası para sisteminin temelleri atıldı (Lenan, 1994:15-17).

1970'li yıllardan itibaren İMF, Dünya Bankası ve Uluslararası Ticari Bankalar finans piyasalarıyla sıkı işbirliğine girdi, İMF ülke ekonomilerini etki altına almak veya dizayn etmek için eskiye oranla daha uzun vadeli kredi vermeye başladı. Kredi verilmesindeki amaç talep yönetimi yanında arz yönetimi üzerinde durularak kredi verme politikalarını değiştirdi (Kazgan,1988:162). Global ekonomide 1970'li ve 1980'li yıllar enflasyon ve durgunluğun birlikte yaşandığı, çıktı ve fiyat düzeyinde dalgalanmaların olduğu, gelişmekte olan ülkelerde kısa dönemli talep yönetimi problemlerinin, artan şiddette ciddi kalkınma problemlerinin yaşandığı yıllar oldu. Bu yıllarda İMF, kaynak sağladığı ekonomilere empoze ettiği koşullarda, mikro ekonomik reformlarla birlikte makro ekonomik politika paketleri yürütmeleri için baskı uyguladı. Gelişmekte olan ülkeler artan oranlarda, kendi kontrolleri dışındaki dışsal şokların etkilerini gidermede zorlandı. 1980'li yıllar tahmin edilemeyen dış şoklar nedeni ile bütün gelişmekte olan ülkeler için kriz yılları oldu (Altuc, 2001:33).

ULUSLAR ARASI EKONOMİ VE SİYASET BİLİMLER AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ Cilt 5- Sayı: 12-

İMF ve Dünya Bankası kontrolünde borçlu ülkelerde büyüyen ödemeler dengesini düzeltmeye ve enflasyonu azaltmaya dayalı bir ekonomik politika izlendi, büyümenin enflasyonist eğilimlere yol açmasını önlemek için İMF gözetimindeki istikrar önlemleri de devam ettirildi. İMF ve Dünya Bankası seksenli yılların sonlarından itibaren yakın işbirliğine girişti ve kurulmasına çalışılan "yeni dünya düzeninde" belirleyici güç odaklarının girişimleri ve politikaları doğrultusunda tavır takınmaya başladı. Özellikle İMF, kapitalizmin düzenleyicisi rolünü belirgin olarak üstlendi, dış borç konusunda yeni düzenlemelere girişti. İMF, yeni dünya düzeni veya küreselleşmenin sağlanmasında ortaya çıkan sapmaları tedavide önemli roller üstlendi (Sönmez, 1998:453).

İMF 1980'li yılların başından itibaren kuruluş amacından hayli uzaklaştı. Artık işlevi beklenmedik arızı ödemeler dengesi tikanıklıklarını gidermek için kredi açmakla sınırlı değildi. Zaten fon kaynakları uluslararası ticaretle orantılı olarak artmamıştı. 1948'de kotalar ithalatın %16'sı seviyesinde iken, 1980'de %3'ün altına düşmüştü. İMF krizin ortaya çıkardığı olumsuzlukları sanayileşmiş ve az gelişmiş ülkeler arasında dağıtmak yerine yükün tamamını az gelişmiş ülkelere bindirmek için bir koz ele geçirmişti. Artık asıl işlevi, alacakların tahsilini güvence altına almaktı Bir bakıma çok uluslu özel ticari bankaların icra memurluğu işlevini üstlendi, borçlu az gelişmiş ülkelerin ekonomi politikalarının belirlenmesinde anahtar duruma geldi. 1980-1984 aralığında 60'dan fazla ülke İMF'nin stand-by anlaşmasına uygun politikalar benimsemek durumunda kaldı. Bu açıdan, İMF zor durumdaki ülkelere kolaylık sağlayan değil, kapısını her çalan ülkenin politikalarını detayına varıncaya kadar belirleyen bir kurum durumuna geldi.(Başkaya,1995:44-52)

İMF 1991'den bu yana kırktan fazla ülke ile anlaşma yaptı. 1990'lara kadar görüşlerini esas olarak gizlilik içinde gerçekleştiren İMF uluslararası kamuoyunda oluşan olumsuz imajını düzeltmek amacıyla 1990'lardan sonra bu çalışma biçimini değiştirdi. İMF, gizlilik yerine şeffaflık politikası benimsedi ve bu politikanın bir parçası olarak, ilgili ülkelerin niyet mektupları da İMF'nin önerileri de basına açık anlatılmaya başlandı (Asomedya,1994:12) İMF tarafından önerilen liberalleşme, yurtiçi piyasaları yabancı yahrımcılara açma, yüksek faiz politikası, banka sistemi reformu, sıkı bütçe disiplini ve kamu harcamalarının kısılması, işgücü piyasalarına esneklik getirilmesi, kamu kesimi sübvansiyonlarının kaldırılması gibi politikaların uygulanmasıyla, ülkeler büyük bir durgunluk içerisine düştü, işsizlik hızla arılı, enflasyon yükseldi. Yaşanan ekonomik kriz ülke ekonomilerini çökertmekle kalmadı, politik istikrarsızlıkları da beraberinde getirdi (Demir,1999:77).

İMF kredi anlaşmalarına eklenen "kredi alma koşulları" aracılığıyla, borçlu olan ülkelerin makroekonomik politikalarını kendi çıkarları doğrultusunda yeniden belirlemeye zorlamaktadır. Görünüşte tarafsız ve bilimsel gibi görünen İMF'nin makroekonomik politika araçları, sözde şiddet kullanmadan uygulanan yeni sömürgecilik araçları olup, milyonlarca insanın yaşamını etkileyen bir yoksulluk getirmektedir. Chossudovsky'e göre, İMF bu açıdan, "yoksulluğun yok edilmesine değil, yoksulların yok edilmesine katkıda bulunmaktadır. Venezuela Devlet Başkanı Carlos Andres Perez ise, İMF'yi "kurşunlarla değil, kıtlıklarla öldüren bir diktatörlük", olarak nitelemektedir (Chossuoovsky, 1999:157). İMF'nin dara düşen her ülkeden ilk istediği hemen bir devalüasyon yapılmasıdır. Bu suretle ihracat artacak, ithalat azalacaktır. İMF tedavi altına aldığı hastalarına, yabancı sermayeye açılmalarını dış yatırımcıların teşvik etmelerini önermektedir. İMF, az gelişmiş ülkelerin derdine deva bulmaları peşinde 120 • Ankara Üniversitesi SBF Dergisi. 57-4 değildir. Borçlu ülkeler kriz içine itilmekte ve uluslararası eşitsizlik daha da artmaktadır (Harison, 1990:231-234).

ABD eski Dışişleri Bakanlarından Henry Kissinger, "İMF'nin gelişmekte olan ülkelere uymaya zorladığı politikaların, hastalıktan daha kötü sonuçlar doğurduğunu ve bu ülkelerde politik ve sosyal istikrarsızlık yarattığını" söylemektedir. İMF'nin önerilerini acı bir ilaca benzeten ABD Maliye Bakanı Donald Regan, "bu ilacın tadını sevmeyebilirsiniz, ancak iyi olmanız için içmelisiniz, iyileşmenize yardımcı olacaktır" şeklindeki sözleri, işsizlerden, yaşam düzeyleri düşmüş işçi ve çiftçilerden ve işletmelerini kaybetmiş iş adamlarından oluşan kızgın kalabalıkları avutamamaktadır (Akgüç, 1991: 344-345).

İMF'nin gelişmekte olan ülkelerin ekonomileri üzerinde olumsuz etkileri oluşturma girişimlerinin odağında Yenidünya düzeninde güç oluşturma misyonundan kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla İMF tamamen merkezi sistemin kontrolünde bulunması, İMF Başkanının ABD ya da Batı kökenli olması bunun en önemli kanıtıdır. Gelişmekte olan ve yoksul ülkeler bu merkezi sistemin dışında kalarak sayıca çoğunlukta olsalar bile C.Başkanımızın ifadesiyle Dünya 5'ten büyük olmasına rağmen şikayetlerini dile getirmekten öte bir varlık sahibi olamamaktadır.(Kazgan, 1995:32)

Günümüzde İMF'nin en büyük eksikliği güçlü ülkelerin kendi başlarına karar almaları ve bunun sonunda dünya ekonomisindeki dengenin bozulmasıdır. Dengenin bozulması sonucunda en büyük zarar gelişmekte olan ülkelere gelmektedir. İMF'nin çözmesi gereken sorunu gelişmekte olan ülkeler karşısında güçlü görülmesi, politikalarını dikte ettirmesi, buna karşılık sanayileşmiş büyük ülkeler karşısında güçsüz kalması, politikalarını uygulatamamasıdır. (İyibozkurt,1997: 422-423)

İMF reçetelerini uygulayan ülkeler büyük ekonomik krizler yaşarken, neden hala İMF'nin talimatlarına uymakta ve ekonomik gelişmelerini bu yönde planlamaktadırlar? Bunun nedeni, dünyada artık ödenemeyecek hale gelmiş bir borç zincirinin oluşmasıdır. Kısacası gelişmekte olan ülkeler İMF'ye bağımlı hale gelmişlerdir. İMF'nin asıl işlevi de alacakların tahsilini güvence altına almak olmuştur.

3. Doğu-Batı Ekseninde Yeni Dünya Düzeni Böl, Parçala, Paylaş ve Yönet Rekabeti

ABD ve SSCB'nin Soğuk Savaş dönemi çekişmesi, batı dünyasının Ortadoğu sınırlarına kadar olan bölümünün şekillenmesinde ciddi öneme sahip bir dönem olarak adlandırılmalıdır. Bu dönem, aynı zamanda Ortadoğu ve Afrika coğrafyasının düzenlenmesi için alt yapının hazırlanması girişimlerinin de yaşandığı dönem olarak adlandırılabilir. Soğuk Savaş döneminin iki süper gücü olarak algılanan ABD ve SSCB, kendi aralarında karşılıklı savunmalar ve saldırılar sürecini yaşarken, dünya ticaretinin ve dahi nüfuz mücadelesinin yaşandığı coğrafya içerisinde kalan devletlerin politikalarındaki değişiklikler ve kamplaşmaların da şekillenmesi sağlanmış oldu. Aslında Sovyetler ve ABD arasında yaşanan Soğuk Savaş dönemi, batı kampının netleşmesini öngören bir strateji olarak hayata geçirilmişti. Çünkü Uzakdoğu coğrafyasının şekillendirilme projesinin devamı olarak görülmesi gereken batı coğrafyasının şekillendirilmesi, yaşadığımız Soğuk Savaş döneminde hayata geçirilmiş oldu da diyebiliriz. Böylelikle dünya genelinde global ekonomik ağını oluşturmak isteyen ve bu durumu, sistem haline getirmek isteyen sömürücü akıl, doğu ve batı arasında kalan coğrafyanın şekillenmesi projesini işleyen sürecin final kısmına ayırmış oldular. Günümüzde yaşadığımız sancılıların tamamını "Ortadoğu ve Afrika coğrafyalarının şekillenmesi hamleleri" olarak görmek gerekmektedir. "Neden Ortadoğu ve Afrika coğrafyalarının şekillendirme projesi, mücadelenin

ULUSLAR ARASI EKONOMİ VE SİYASET BİLİMLER AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ Cilt 5- Sayı: 12-

final kısmına ayrıldı” diye sorulacak olursa yeni dünya düzeninin kendi eksenlerine göre yeniden yapılandırılma girişimleri olduğu açıkça görülmektedir.

Dünya ticaretinde lokomotif görevi gören yeraltı zenginliklerinin büyük bölümünün bahsi geçen coğrafyalarda bulunuyor olması, bu coğrafyaları rahatça sömürebilmek için zayıf ve yönlendirilebilir olarak kalması amaçlanmaktaydı dersek taşı gediğine koymuş oluruz. Bundan dolayı Devlet-i Âli'nin nüfuz alanlarının, aşama aşama daraltılarak ortadan kaldırılması hedeflenmiş ve başarılı olmuş oldu. Tarihten kesitler alarak bir dönemi özetlemiş olalım ve devam edelim. Trump dönemi ABD'den, Biden dönemi ABD'ye geçiş yaşanıyor olmasını nasıl değerlendirebiliriz?.. Başkan Trump, doğudan gelen etki gücünün Amerika kıtasına ulaşmak üzere olduğunu tespit ederek, kendi coğrafyasını güçlendirmek ve oluşacak çatlakları engellemek amacı ile global genişlemeyi tersine çevirerek, tabir yerindeyse “Safları sıkılaştırmayı” amaçlamakta idi. Bu duruş, devletçi bir bakış açısını yansıtmaktadır ve başkan Trump, görevini başarı ile tamamlamıştır... Amerika'daki başkanlık seçimlerinde yaşanan tüm çekişmelerin dünya kamuoyunu “ters köşe” yapan bir özelliğe sahip olduğunu söylemek gerekmektedir. Çünkü, Başkan Trump döneminde başlatılan kaleyi sağlamlaştırma stratejisini takip eden süreç, Başkan Biden ile bir ileri hamlesini başlatmıştır. Durup dururken Rusya lideri Putin, Başkan Biden'ın kurduğu cümle ile neden “katil” ilan edildi.? Anlaşılan o ki Başkan Biden, Başkan Putin'e pas attı ve Rusya, batı ekseninde zayıflatılan ilişkileri düzeltmek üzere oyuna dahil oldu. Mücadele ve yıpranan ilişkilerin tamir alanı Amerika kıtasından, kurulan bir cümle ile Ortadoğu'ya kaç ile göz arasında nasıl da taşındı değil mi!?. Aslında Trump da gelse, Biden da gelse fark etmiyor. Süreç, devlet politikasının işleme gerektirdiği gibi işletilmektedir.

Ülkeler, oluşturdukları kendi standartlarına eşit veya yakın seviyedeki ülkeler ile sosyal, kültürel ve ekonomik yakın ilişkilere sahip olabilirler. Bu değişmez kural, hangi ülkenin hangi ülke ile birlikte çalışmak zorunda olduğunu belirlemektedir.

Uluslararası örgütlerin ve ABD'nin her ülkenin kendine özgü koşullarını dikkate almayan, insancıl yönü bulunmayan, gelir dağılımı sorununu ağırlaştıran, üretim kaynaklarının geliştirilmesi, işsizliğin azaltılması, reel gelirin yükseltilmesi gibi amaçları dışlayan, soruna yalnız ne pahasına olursa olsun kısa dönemde dış ödemelerde denge sağlanması gibi hedefleri olmayan ve acı reçetelerini geliştirmekte olan ülke ekonomileri üzerinde ayakta kalmalarını dinamikleyici ve yıkıcı etkiler doğurmaktadır (Hanke/Hopkins:12)

4. Pandemi Sonrası Dünyanın Düzeni

Pandemi sürecinde Çin'in, diğer tarafında ABD merkezli Batı'nın yer alacağı yeni Soğuk Savaş döneminin ana mücadele alanı savunma ve istihbarat yerine, ekonomi ve teknolojik üstünlük olacaktır.

Yaptırımlara maruz kalan ülkelerin ve BM'nin ilgili kuruluşlarının bütün çağrılarına rağmen ABD ve diğer Batılı ülkelerin yaptırımları uygulamakta ısrar etmesi, korona öncesinde olduğu gibi, korona döneminde ve sonrasında da dünya politikasında esas olanın güç ve çıkar olduğunu gösteriyor.(M.Barlas 31/03/2021)

Emperyalizmin insafsızlığı üzerine yapılan anlatımlar galiba gerçek oluyor. Koronavirüs salgınının etkilediği dünya düzeninde yoksulların daha da yoksul olmaları, hatta yok olmaları yönündeki gelişmeler çok konuşulmaya başlandı. Bunlara göre gelişmiş dünyanın özellikle

ULUSLAR ARASI EKONOMİ VE SİYASET BİLİMLER AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ Cilt 5- Sayı: 12-

hammadde ihtiyaçları Afrika'dan karşılanırken, bu kıtanın insanları açlığa ve sonunda yokluğa mahkûm edilmeleri ile karşı karşıya kalmaları mümkün görünmektedir.

Bu yüzden ülkemizin bu krizi her açıdan en az zararla atlattırması için herkesin üzerine düşeni yapması gerekiyor. Türkiye COVID-19 sonrası ekonomi ve teknoloji alanında gelişmeler olumlu olduğu sürece kesinlikle dünyanın en önemli ve kilit aktörlerinden olmaya namzet bir ülkedir

Korona sonrasında daha büyük meydan okumalar ve tehditlerle karşı karşıya kalacağız. Washington, Rus yapımı S-400 hava savunma sistemlerinin alınmasının ardından Türkiye-ABD ilişkilerinin uzun bir süredir gündeminde yer alan CAATSA (ABD'nin Hasımlarıyla Yaptırımlar Yoluyla Mücadele Etme Yasası) yaptırımlarını uygulama kararı aldı. (Deutsche Welle,2021)Türkçe Türkiye'ye uygulanan CAATSA yaptırımları, temel olarak Cumhurbaşkanlığı Savunma Sanayi Başkanlığı'nı hedef aldı. Buna göre, Savunma Sanayi Başkanlığı bundan böyle ABD'den ihracat lisansı alamayacak. Türkiye'nin 'Soğuk Savaş' gibi çift kutuplu bir dönemde bile dış politikada özerklik kullanabilen bir ülke olduğu ancak pandemi sonrası bu özerkliğin "iyi kullanılacağı" ekonomi ve sağlık alanındaki istikrarlı yapı ile daha kuvvetleneceği ortaya çıkmaktadır.

Bir yılı aşkın süredir en fazla merak edilen konu, "Salgın sonrasında dünyanın yeni düzeni nasıl olacak" şeklinde değil mi? Zenginlerin daha zengin olduğu yoksulların ise dibe vurdukları yolundaki haberlerde, bu yeni düzenin ip uçları da araştırılıyor. Özellikle Bill Gates adının ön planda olduğu bu süper zenginlerin, yeni dünya düzenini kendi çıkarlarına uygun biçimde şekillendirmek için çalıştıkları da, ekonomi alanında gücü elinde olduğu için söylenenler arasında yer almaktadır. Bu yeni dünya düzeninin bizi doğrudan etkileyecek olan yanı, bağımsızlığımızın ve egemenliğimizin yeni tehditlerle karşılaşma riskiyle karşılaşmayacağıdır. Bu konuda en önemli sorular, FETÖ ve PKK/PYD'nin daha ne kadar Amerika tarafından destekleneceklerine ilişkindir. Dünyayı karıştırabildikleri ölçüde kendilerini başarılı olarak gören Amerikan politikacıları, müttefik ya da düşman ayrımı gözetmeksizin diğer ülkelerin iç işlerine müdahale etmek alışkanlıklarını yeni dünya düzeninde de terk etmek niyetinde olmadıklarını şimdiden belli etmektedirler.(Acar,2016:230)

Türkiye gibi yükselme ile çöküş senaryoları arasında sıkışık kalmış bir aktörün ekonomik, siyasi ve sosyal potansiyelini yapıcı ve parlak bir güç olma yönünde gerçekleştirmesi de yeni küresel düzenin kurucu bir unsuru olmaktan geçiyor. Aksinin neden olacağı Türkiye senaryolarını düşünmek bile korkutucu olabilmektedir.

5.Yeni Dünya Düzeninde Türkiye'nin Eksenini

Son günlerde iki önemli konu gündeme damgasını vurmaktadır. Birincisi; Türkiye'nin uluslararası alanda ekseninin kayıp kaymadığı, ikincisi ise anayasa değişikliğine ilişkin tasarıdır Türkiye'nin Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde yapılan oylamada İran'a yaptırım öngören kararın aleyhinde oy kullanması, dış politika alanında atılan en kritik adımlardan biridir Belki de en kritik olanıdır. Türkiye'nin özel durumu nedeniyle yaptırım kararına "evet" oyu kullanmasını beklememeliydi. Bu gerçek bir beklenti olamazdı; Bu ABD ve Uluslararası örgütlerin (IMF,Dünya Bankası ve AB vb.)Türkiye'nin kendi uydusu olma umutlarını boşa çıkarmıştı.(Acar,2016:59) Bu süreçten sonra uluslararası örgütlerin Türkiye'ye yönelik yaptırımları, 15 Temmuz 2016 ülke yönetimini değiştirme kalkışmasına destek verilmesi sonucunda,Türkiye kendi yörünge eksenini oluşturma gerekliliği ortaya

ULUSLAR ARASI EKONOMİ VE SİYASET BİLİMLER AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ Cilt 5- Sayı: 12-

çıkmişti.(Acar,2018:199). Yeni Dünya düzeninde pasif politikalardan aktif politikaların oluşturulmasına ilişkin süreçte etken ülke konumuna gelmesi, tarihi misyonu üstlenme rolü doğal olarak verilmektedir.

Türkiye, öncelikle kendi bölgesiyle ve komşularıyla ilgili konularda Batı karşısında her zaman belli bir hareket serbestisine, tutum esnekliğine sahip olmak zorunda. Türkiye'nin kendi bölgesine bakışı ve burada taşıyacağı hassasiyetler ile Batı'nın perspektiflerinin her zaman örtüşmemesi kaçınılmaz bir durum. Türkiye'nin bölgesindeki sorunları Batı dünyasına aktarabilmesi, bu sorunların çözümünde belirleyici ve yapıcı bir rol oynayabilmesi ancak komşularıyla, çevre ülkeleriyle yakın ve sağlam ilişkilere sahip olmasıyla mümkün olmaktadır. (Dağı, 2000: 13). Türkiye'nin ulusal çıkarları her bakımdan bu ülkeyle yakın bir iş-birliğini zorunlu kılıyor. İran, Rusya'dan sonra Türkiye'nin ikinci büyük doğal gaz tedarikçisi. Aynı zamanda giderek büyüyen bir pazar oluşturmaktadır.

Türkiye'nin İran'la özel bir ilişkiye sahip olmasını Batı dünyası da ilişkileri de olumsuz sürece sokmamalıdır. Aslında Türkiye'nin İran'la kapılarını açık tutması, Batı açısından değerlendirilmesi gerekir.

Avrupa Birliği'ne tam üyelik hedefinde samimi olduğunu söyleyen Türkiye'nin Avrupa ile bütünleşmesi yıllardan beri bir çok sorunlara yol açmaktadır. Fransa ve Almanya gibi ülkelerin son dönemdeki olumsuz tutumları zaten açıkça belli olmaktadır. Avrupa'ya yaranmak için niye çekimse oyu kullanılsın, kendi ülkesinin varlığını, kimliğini ortaya koyabilmesi için hayır kararı gerekliydi. Bazı yazarlarımızın ifade ettiği gibi "hayır" kararı "Türkiye geleceğini olumsuz yönde mi etkileyecek sorusuna en güzel cevap Fransa ve Almanya'ya ağızla kuş tutulsa bile o ülkelerin eksenine girilmediği zaman asla bu ülkelere yaranılması mümkün değildir. Bugünkü karşılıklı bağımlılık aslında sadece bir ağ ama birden çok örümceği olan bir ağ görünümündedir.(Khanna, 2011: 23).

Burada önemli bir kilometre taşı çizgisi belirlenmiştir. Her şeyden önce "hayır" oyu kullanarak Batı dünyasıyla olan ilişkilerinde, Batı dünyasının kendisine dönük oyalamaca politikalarına kalıcı bir iz bırakmış oldu Türki-ye. Türkiye'nin dış politikada eksenin kayıp kaymadığı ile ilgili yoğun tartışmaların sürdüğü bir dönemde bu konudaki soruları tırmandıracak, ama bu tartışmalarda ileri ki yıllarda ibreyi olumlu yöne kaydıracaktır. Bütün bu sakıncaları bertaraf etmek noktasında Türkiye açısından istikrarlı adımların en isabetli şekilde atılması önemli olmaktadır.

Türkiye'nin İsrail ile ilişkilerin tıkanmasının ardından BM Güvenlik Konseyi'nde İran için kullanılan "Hayır" oyuna kadar uzanan çizginin bir eksen kayması anlamına gelip gelmediği konusunda tartışmalar giderek yoğunlaşmaktadır. Bu konuda Başbakan açık bir biçimde, "Hayır biz eksen değiştirmedik, Ama ilkeli bir davranışta bulunduk" şeklindeki ifadelerine karşılık illa' ki "Biz Batı ittifakının üyesi ve sistemin bir parçasıyız" diye demeç vermesini istiyorlar. Ortada açık olan Güvenlik Konseyi'nde İran'a yaptırım konusunda "Hayır" oyu kullanılmasının "ilkeli duruş neticesi" olduğu defalarca ifade edilmektedir. Ama hala bazı yazarlarımız ise açık olarak biz Batı sisteminin bir parçasıyız diye son noktanın konulmasını arzu etmektedirler. Uzmanlar ise Batılı ülkelerin yanlışlarına ortak olunmaması için de."(Khanna, 2011: 24). eksen kayması tartışmasının "doğru olmadığını" ifade etmektedirler.

Bunlara göre Türkiye Batı sisteminin bir parçası ise niye AB ye almıyorlar ya da ayrıcalıklı üye olmasını istiyorlar. Artık Türkiye Uluslararası alanda stratejik adımları ve politikaları kendi

ULUSLAR ARASI EKONOMİ VE SİYASET BİLİMLER AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ Cilt 5- Sayı: 12-

jeopolitik yapısına göre oluşturabilmesini zamanı geçip gitmektedir. Türkiye uluslararası alanda yeni ittifakları güçlendirirken, yeni dostluklar kurarken uluslararası alanda söz sahibi olma ekinliğini ortaya koymaktadır. Dostluk ayrı ticaret ayrı atasözünün dostluk ayrı konjüktür ayrı olarak vurgulanması gerekir.

Ülkemizde istikrarın oluşumunda siyasi, ekonomik ve sosyal yapı önem taşımaktadır. Bu üçlü yapıyı önceki yazılarımızda ifade etmiştik Ekonomik ve Sosyal yapıda önemli gelişmeler sağlanmıştı. Siyasi yapıda da istikrarlı gidişat vardı. Ama bazıları hükümete yani siyasi yapıya çelme atmaya kalkınca bir de bunların üzerine yanlı spekülasyonlar yapılmaya ekonomik göstergelerdeki trendlerde bazı olumsuzluklar görülmeye başladı. Bu üçlü yapının birbirini etkilemesi kaçınılmazdır ve bu etkileşim sonucu bazı alanlarda tetiklemeler oluşturulmaya çalışıldı. Ama benim görüşüm bu sınırlı kaldı. Bölgede ülkemizin ekonomik siyasi ve sosyal yapı açısından gelişmesini istemeyen uluslararası ve ulusal bir takım lobiler mevcuttur. Ve bunlar her zaman var olacaklardır. Asıl önemlisi bu çevrelere fırsatların verilmemesidir.

2021 yılının ilk çeyreğinde Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre Türkiye ekonomisi 2021'in ilk çeyreğinde yüzde 7 büyüdü. Büyüme verisi böylece beklentilerin üzerinde geldi. Reuters haber ajansının yaptığı ankete göre ekonomistler ekonominin yüzde 6,7 büyümesini bekliyordu.

Türkiye'nin ilk olarak 1961'de borç aldığı, 19 stand-by anlaşması yaptığı ve toplamda 56.5 milyar dolarlık borç ilişkisi kurduğu IMF ile yeni stand-by anlaşması yapmama kararı alındı. Türkiye'de Mevcut Hükümet zamanında Mayıs 2008'de biten IMF anlaşmasını uzatmadı. Bu anlaşmanın uzatılmasını IMF dahil Türkiye'de kriz lobisi olarak tanımlayabileceğimiz işadamları ısrarla istediler. IMF Başkan Yardımcısı John Lipsky'nin, toplantılarda Türk yetkililere, "size çok para vereceğiz, anlaşmayı imzalayın" demesine rağmen Hükümet IMF anlaşmasına imza atmadı.(Acar,2018:185)

Bu dönemde Asya ve Avrupa kıtalarını deniz altından birbirine bağlayan, 150 yıllık rüya Marmaray hizmete açıldı. Türkiye'nin ilk kez hızlı trenle tanıştığı bu dönemde Ankara-Eskişehir, Ankara- Konya, Eskişehir-Konya Yüksek Hızlı Tren (YHT) hatlarının ardından, geçen ay İstanbul-Ankara hattı da hizmete girdi. Türkiye böylece, bir hayalini daha gerçekleştirdi. Ankara, İstanbul ve İzmir'i birbirine bağlayacak otoyol projelerinin yapımına da başlandı. Erdoğan'ın Başbakanlığı döneminde İstanbul Boğazı'na yapılacak 3'üncü Köprü ile dünyanın en büyük havalimanlarından biri olacak İstanbul 3'üncü Havalimanı'nın temelleri de atıldı. Boğaz'ın altından araçların geçişine imkân verecek Avrasya Tüneli'nin yapımına başlandı. (Acar,2018:198)

Bilim adamları tarafından da ABD ve AB'nin kredi derecelendirme kuruluşlarının etki alanlarını sınırlayan düzenlemeleri hayata geçirdiğini belirtilerek: Kredi derecelendirme kuruluşlarından hak ettiği notu bir türlü alamayan Türkiye göstergelere bakıldığında İspanya ile aynı notu paylaşması gerekirken inanılması güç ama ismini dahi belki ilk defa duyacağımız Barbados ve Namibya gibi ülkelerin de yer aldığı Kostarika, Kolombiya, Endonezya, Romanya, Tunus ve Uruguay ile aynı notu paylaşılması, uluslararası kredi derecelendirme kuruluşlarının yeni dünya düzenindeki etkilerinin yansımalarıdır.

Sonuç ve Değerlendirme

ULUSLAR ARASI EKONOMİ VE SİYASET BİLİMLER AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ Cilt 5- Sayı: 12-

Yeni Dünya düzenini belirleyecek ekonomik güçten sonra ikinci önemli unsur ise nüfus yapısı önemli olacak. 2030 itibarıyla 8.5 milyara ulaşması beklenen nüfusun ortalama yaşı 33 olarak hesaplanıyor. Bu genç nüfusun yaklaşık beşte birini Z Jenerasyonu şeklinde nitelenen, toplumsallaşmadan ziyade bireyselliği benimseyen, kurallardan rahatsızlık duyan maceraperest bir kuşak olarak tanımlanan Milenyum Kuşağı oluşturacak.

Yeni Dünya düzeninde uluslararası örgütler ve kurumların etkilerinin artarak devam edecektir. Avrupa Birliği ülkemizi çevreleyen koşullardan önemli bir tanesi de Avrupa Birliği'dir. Yeni dünyada Avrupa Birliği'nin eskisinden daha zayıf olacağı şimdiden belli olamaya başladı. İngiltere'nin terk ettiği ve eski Doğu Bloku ülkelerinin giderek daha az sevgi duydukları Avrupa Birliği'nin Türkiye'yi üyelik konusunda oyalamasını pek anlamı kalmamıştır.

Salgının derinden vurduğu Avrupalılar, Türkiye'ye kıyasla bu dönemi çok derinden zararlarla karşı karşıya kalmışlardır. Yeni dünya düzeninde İstikrarın korunması için Önümüzdeki dönemde Türkiye'nin gerek Rusya ile gerekse Türk Dünyası gibi kardeş ülkelerle ilişkileri herhalde daha da derinleşecektir. Türkiye'nin ekonomisi güçlendikçe ve kriz kaynakları etkisizleştikçe, daha bağımsız ve kendine daha fazla yeterli bir ülkede durumuna gelmesi kaçınılmaz olacaktır. Bütün mesele bu yeni dönemde de ekonomi alanda olduğu gibi siyasi istikrarımızı koruyabilmemize bağlı olacaktır. Bu güçlü yapı sağlam olduğu sürece yeni Dünya düzeni ekseninde belirleyici olma özelliğimizin artarak devam edecektir.

KAYNAKLAR

Yaşar, Hüseyin (2015) Samiha Ayverdi'de Doğu-Batı Medeniyeti Meselesi Siirt Ün, sosyal Bilimler Ens Derg.Sayı:3

Cox, Robert (1987) Production, Power, and the World Order: Social Forces in the Making of History, New York,

Cox, Robert 1(1981) "Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory", Millennium: Journal of International Studies, vol.10, No:2

Özen, Çınar (2004) Dünya Düzeni Ve . Gelişmekte Olan Ülkeler, Akademia,

Ruggie, J.G., "International Regimes, Transactions, and Change: Embedded Liberalism in the Postwar Economic Order", International Organization, Vol:36, No:2, 1982.

Demir, Gülten (1999), Asya Krizi ve IW İstanbul: Der Yayınları

Başkaya, Fikret (1995), Sömürgecilik, Emperyalizm, Küreselleşme (Ankara: öteki Yayınevi).

Sönmez, Sinan (1998), Dünya Ekonomisinde Dönüşüm Sömürgecilikten Küreselleşmeye (Ankara: Imge Kitabevi,

Chossodovsky, Michel (1999), Yoksulluğun Küreselleşmesi /MF ve Dünya Bankası Reformlarının /çyüzü (İstanbul: Çıvı Yazıları, 1. Baskı) (Çev: Neşenur Domanç).

Harlson, Paul (1990), Oçüncü Dünyanın Batılılaştırılması (İstanbul: Pınar Yayınları) (Çev: Cevdet Cerlt)

Kazgan, GÖlten (1995), Yeni Ekonomik Düzendeki Türkiye'nin Yeri (İstanbul: Altın Kitaplar, 2. Basım)

Iybozkurt, Erol (1997), 'IMF'nin Sorunu,' Güncel Ekonomik Sorunlarımız, Küreselleşme ve Ekonomimiz (Bursa: Ezgi Kitabevi)

Akgüç, Öztin (1991), 'IMF Reçetelerine Tepkiler Yoğunlaşırken,' Ekonomide Gerçeği Arayış (İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 1. Baskı)

ULUSLAR ARASI EKONOMİ VE SİYASET BİLİMLER AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ Cilt 5- Sayı: 12-

Nazım Öztürk • IMF'nin Değişen Rolü ve Gelişmekte Olan Ülke Ekonomilerine Etkileri

Ertuna,Özer (2019) Yeni Dünya Düzeni: Küreselleşme <https://dergipark.org.tr>

Çelikkaya,M.,Jeo-Strateji,11 Kasım

Özdemir,Haluk,Uluslararası İlişkilerde Güç: Çok Boyutlu Bir Değerlendirme Ankara Üniversitesi SBF Dergisi

Nye, Joseph (1990), "Soft Power," Foreign Policy, no. 80: 153-171.

Holsti, K. J. (1964), "The Concept of Power in the Study of International Relations," Background, 7/4: 179-194.

Pape, Robert A., "Why Economic Sanctions Do Not Work," International Security, Vol. 22, No.2 (Autumn 1997), pp.90-136.

Gottemoeller, Rose, "The Evolution of Sanctions in Practice and Theory",

Survival: Global Politics and Strategy, Vol. 49, Issue 4, pp. 99-110.

Çokişler, Elvan, "Uluslararası Hukukta İkincil Yaptırımlar Açısından Amerika'nın Hasımlarıyla Mücadele Yasası", Uluslararası İlişkiler, Cilt 18, Sayı 69, 2021, s. 71-86, DOI: 10.33458/uidergisi.12013

Işık,Mithat ABD'nin Türkiye'ye Uyguladığı Ambargolar SDE Dergisi,201806.09.2018

Aslanoğlu, Rana A. (1998). Kent, Kimlik ve Küreselleşme (1. Baskı). Bursa: Asa Kitabevi Yayınları

Rosenau, James N. (2014). Yeni Bir Küresel Düzendeki Yönetişim (Çeviren: Ali Rıza Güngen). (Derleyenler: David Held, Anthony McGrew). Küresel Dönüşümler Büyük Küreselleşme Tartışması. (2. Baskı). Ankara: Phoenix Yayınları, 269-281.

Hardt, Michael ve Negri, Antonio. (2014). İmparatorluk Olarak Küreselleşme (Çeviren: Cemil Poyraz). (Derleyenler: David Held, Anthony McGrew). Küresel Dönüşümler Büyük Küreselleşme Tartışması. (2. Baskı). Ankara: Phoenix Yayınları, 144-147.

Zakaria, Fareed. (2013). Post Amerikan Dünya (1. Baskı). (Çevirenler: Meral Öztoprak Sağır, Eren Sağır). İstanbul: Kırmızı Yayınları.

Bauman, Zygmunt. (1999). Küreselleşme Toplumsal Sonuçları (1. Baskı). (Çeviren: Abdullah Yılmaz). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Steger, Manfred B. (2013). Küreselleşme (2. Baskı). (Çeviren: Abdullah Ersoy). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları

Kennedy, Paul. (1999). Yirmi Birinci Yüzyıla Hazırlanırken (3. Baskı). (Çeviren: Fikret Üçcan). Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları

Aydınlı, H. İbrahim (2004), "Sosyo-Ekonomik Dönüşüm Süreci (Post-Fredizm) ve Sanayi Ötesi Yaklaşımlar", Kamu-İş, Cilt: 7, S: 4, ss.1-20.

Sevgi,Cezmi, Jeopolitik ve jeostratejinin tarihsel gelişimi,- DergiPark <https://dergipark.org.tr>

Kurtkan Amiran, 1985,Türkiye'de Nüfus Problemleri ve Planlaması, Sosyoloji Konferansları,İst,

Drucker, Peter F. (1993). Kapitalist Ötesi Toplum (Çeviren: Belkıs Çorakçı). İstanbul: İnkılap Kitabevi Yayınları.

Duyar,M. 19 Ekim 2010 T24 İnternet (Erişim.12.5.2021)

Kanat, Kılıç Buğra SAYI:Lacivert Derg.13 / Mayıs 2015.

COVID-19 PANDEMİSİNİN DOLAR FİYATLARI ÜZERİNE ETKİSİ: NEDENSELLİK ANALİZİ Sayfa (37-46)

Doktora Öğrencisi Nihan ŞEKER
Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Sosyal Bil.Ens. İktisat Bölümü
nihanseker@gmail.com

Prof. Dr. Doğan UYSAL
Manisa Celal Bayar Üniversitesi
İ.İ.B.F. İktisat Bölümü
Doğan.uysal@cbu.edu.tr

Özet

Aralık 2019'da ortaya çıkan ve günümüzde hız kesmeden devam eden Covid-19 pandemisi sağlık başta olmak üzere ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal alanları da olumsuz etkilemiştir. Covid-19 pandemisinin dolar kuru üzerindeki etkisini ölçmek amacıyla yapılan çalışmamızda 27.03.2020-27.03.2021 tarihleri arası günlük veriler VAR Model kullanılarak tahmin edilmiştir. Bağımlı değişken olarak dolar kurunun ele alındığı analizde Türkiye'deki günlük vaka ve vefat sayıları ile dünyadaki günlük vaka ve vefat sayıları bağımsız değişken olarak kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre, dolar kuru ile diğer değişkenler arasında bir nedensellik ilişkisine rastlanılmamıştır. Ancak, ekonomiye birçok farklı kanaldan etkisi olan pandeminin güvenilir sonuçlarının uzun dönemde ortaya çıkacağı da göz ardı edilmemelidir.

Anahtar Kelimeler: Covid-19, Pandemi, VAR Analizi, Dolar Fiyatları, Türkiye.

JEL Kodları: C1, G10, E00.

THE IMPACT OF THE COVID-19 PANDEMIC ON DOLLAR PRICES: CAUSALITY ANALYSIS

Abstract

December 2019 and continues unabated today, has had negative effects on many areas, including economic, social, cultural and political, along with the health sector. In our study conducted to measure the effect of the Covid-19 pandemic on the dollar rate, daily data between 27.03.2020-27.03.2021 were estimated using the VAR Model. The analysis dealt with the dollar exchange rate as the dependent variable number of the world's daily cases and death cases and the daily death count is used as an independent variable used in Turkey. According to the analysis results, no causality relationship was found between the dollar rate and other variables. However, it should not be overlooked that the reliable results of the pandemic, which has an impact on the economy through many different channels, will emerge in the long term.

Key Words: Covid-19, Pandemic, VAR Analysis, Dollar Prices, Turkey.

JEL Codes: C1, G10, E00.

1. GİRİŞ

İnsanlar, tarih boyunca sayısız salgına tanık olmuştur. Bu salgınlarda birçoğu da hayatını kaybetmiştir. 1300'lerde Veba Salgını, 1500'lerde Kanamalı Ateş, 1900'lerde Kolera, 2000'lerde SARS ve sonrasında 2009 ve 2014 senesinde yaşanan Ebola ve Domuz Gribi gibi salgınlar dünyayı pek çok alanda etkilerken, ekonomi ve toplum sağlığı ciddi boyutlarda tehdit altında kalmıştır.

Salgınların etkilerinin dünya çapında yaşanması durumu pandemi olarak adlandırılmaktadır (Koyuncu ve Meçik : 2020, 113). Pandemi kelimesi Eski Yunanca'dan gelir. Tüm anlamında olan pan kelimesi ile insanlar anlamına gelen demos kelimelerinden oluşmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü (WHO)'nün yaptığı tanımlamaya göre pandemi ilan edilebilmesi üç koşula bağlıdır. İlk olarak, nüfusun önceden karşılaşmadığı bir hastalığın doğması, ikinci olarak, hastalığa neden olan faktörlerin kişilere bulaşması ve kötü bir hastalığa yol açması son olarak ise hastalık faktörlerinin kişiler arasında kolaylıkla ve devamlı yayılma koşulunun sağlanması gereklidir. Yani, hastalıkların yaygın ve pek çok sayıda insanın ölümüne neden olmasını pandemi olarak nitelendirilmek doğru değildir, hastalığın aynı zamanda bulaşıcı da olması gerekmektedir (Wikipedia, 2021). 2019 senesinin Aralık ayında Çin Halk Cumhuriyeti'nin Wuhan şehrinde bu koşulları yerine getiren bir hastalıkla karşılaşmıştır. Akciğer enfeksiyonu olduğu saptanan hastaların hastahanelere başvurmalarıyla ortaya çıkan bu hastalığa resmi olarak Covid-19 ismi verilmiştir. Tarihler 11 Mart 2020'yi gösterdiğinde, Dünya Sağlık Örgütü (WHO) Genel Sekreteri Tedros Adhanom Ghebreyesus hastalığın 114 ülkede görüldüğünü 118 bin vakaya ulaşıldığını ve 4 bin 291 kişinin hayatını kaybettiğini açıkladığı basın toplantısında pandemi ilan etmiştir (Gülhan, 2020: 1113). Bu çalışmanın yapıldığı tarihe kadar (09.06.2021) Dünya Sağlık Örgütü (WHO)'nün açıkladığı verilere göre dünyada saptanmış vaka sayısı 173.609.772'ye ulaşmış ve 3.742.653 insan hayatını kaybetmiştir. Türkiye'de hastalık ilk kez 11 Mart 2020 tarihinde saptanmıştır. Şimdiye kadar 5.300.236 vaka tespit edilirken vefat eden kişi sayısı 48.341 olmuştur.

Kısa zamanda tüm dünyayı etkileyen Covid-19'un sağlık boyutunun yanında bir çok alana da olumsuz etkisi bulunmaktadır. Bu nedenle, hızla yayılan hastalığı engelleyebilmek için bazı tedbirler alınmıştır. Ülkelerarası giriş-çıkışlar yasaklanmış, spor müsabakaları ve eğlence etkinlikleri iptal edilmiş, karantina uygulamaları ile sokağa çıkma yasakları uygulanmaya başlamış ve okullar tatil edilmiştir. Kuşkusuz bu tedbirler sosyal hayatı olduğu kadar ekonomiyi de olumsuz yönde etkilemiştir. Borsalarda sert düşüşler yaşanmış, üretim miktarı azalmış, petrol fiyatlarının düşmüş, turizm gelirleri azalmış, gelecekteki belirsizliklerin artmasıyla tüketim ve yatırım azalmış, döviz kurlarında ve diğer emtia fiyatlarında dalgalanmalar yaşanmıştır (Şit ve Telek, 2020: 3-4).

Bu çalışmada, pandeminin neden olduğu ekonomik etkileri belirleyebilmek için Covid-19'un US dolar kuru üzerindeki etkisini araştırmak amaçlanmıştır. Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde salgınlardan ve Covid-19'dan bahsedilmiştir. İkinci bölümde önceden yapılan Covid-19 pandemisinin ekonomik etkilerini inceleyen çalışmalar incelenerek literatür oluşturulmuştur. Çalışmanın üçüncü bölümü içerisinde çalışmanın amacına, kullanılan veri setlerine, yöntem ve bulgulara yer verilmiştir. Dördüncü ve son olarak çalışma özetlenerek çalışmadan elde edilen bulgular verilmiştir.

2. LİTERATÜR

Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından Türkiye’de de ilk vakanın görüldüğü 11 Mart 2020 tarihinde pandemi ilan edilmiştir. Böylelikle dünyada gündem haline gelen Covid-19 salgınının sonuçlarının geniş kapsamlı olacağını bilincine varılarak konu üzerinde yapılan çalışma sayılarında artış gerçekleşmiştir. Ancak konu güncelliğini koruduğu için kısıt olmaması bakımından pandemi ve diğer finansal araçlar ile ilgili yapılan diğer çalışmalara da değinilmiştir.

Albulescu (2020) çalışmasında 21.01.2020-13.03.2020 arasındaki tarihlerin günlük verilerini kullanarak Covid-19 pandemisinin ham petrol üzerindeki etkisini incelerken finansal oynaklığın Amerika Birleşik Devletleri ekonomi politikası belirsizliğindeki etkisini de araştırmıştır. Uygulanan ARDL sınır testi, Covid-19 vakalarının ham petrol fiyatları üzerinde uzun vadede olumsuz etkiye sahip olduğunu ve dolaylı yoldan petrol fiyatlarını etkilediğini göstermektedir. Ayrıca, Covid-19’un finansal piyasaların oynaklığını arttırması suretiyle doğrudan da bir etkisinin bulunduğu ifade edilmiştir.

Çevik vd. (2020) çalışmalarında 31.12.2019-17.08.2020 dönemleri arası günlük verileri kullanarak Covid-19 toplam vaka sayısı ile altın ons fiyatları ve brent petrol değişkenleri arasındaki ilişkiyi parametrik olmayan eşbütünleşme sıra testi ile sınımıştır ve sonuç olarak toplam vaka sayısı ile diğer değişkenler arasında hem ikili hem de eşbütünleşme ilişkisi olduğu ortaya konmuştur.

Demir vd. (2020) çalışmalarında 01.09.2019-31.03.2020 tarihleri verileriyle kripto para birimleri ile Covid-19 vakaları ve ölümleri arasındaki ilişkiyi dalgacık tutarlılığı analizi ile test etmiştir. Bulgular, başlangıç aşamasında bitcoin ile bildirilen vaka ve ölüm sayısı arasında negatif bir ilişki olduğunu göstermesine rağmen sonraki dönemde ilişkinin pozitif hale geldiğini göstermektedir.

Gülhan (2020) Covid-19 salgınının altın fiyatları üzerindeki etkisini ölçmeyi hedeflediği çalışmasında altın fiyatları, dünyadaki vaka sayısı, Türkiye’deki vaka sayısı, politika faizi, US dolar kuru ve benzin pompa fiyatı değişkenlerini kullanarak 22.01.2020-08.04.2020 tarihleri arasındaki günlük verileri ARDL model ile test etmiştir. Elde edilen bulgular kısa dönemde altın fiyatlarıyla politika faizi ve US dolar kuru arasında negatif, akaryakıt fiyatları, dünyadaki ve Türkiye’deki vaka sayısı arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğunu uzun dönemde ise altın fiyatlarıyla Türkiye’deki vaka sayısı haricindeki tüm değişkenler ile eş bütünleşik bir ilişkinin varlığını göstermektedir.

Gürsoy vd. (2020) çalışmalarında koronavirüsün ilk kez ortaya çıktığı Aralık 2019 öncesi için 03.01.2017-10.03.2020 ve virüsün tespit edildiği 06.12.2019 - 10.03.2020 dönemlerinin günlük verilerini kapsayan iki ayrı zaman aralığı için Şanghai Kompozit Endeksinin (SSEC) Brent petrol, Bitcoin, Altın ve korku endeksi (VIX) üstündeki etkisini Toda-Yamamoto nedensellik testi kullanarak sınımıştır. Sonuç olarak SSEC endeksi ile Altın ve VIX arasında nedensellik ilişkisine rastlanmıştır. SSEC endeksi ile VIX arasında çift yönlü bir nedensellik bulunurken altına doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu saptanmıştır. Ayrıca SSEC endeksi ile altın

ULUSLAR ARASI EKONOMİ VE SİYASET BİLİMLER AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ Cilt 5- Sayı: 12-

fiyatları arasındaki ilişki anlamlı bulunmuş ve korona virüsünün saptanmasından sonraki dönemde SSEC endeksinin altın fiyatları üzerinde daha fazla etkili olduğu bilgisine ulaşılmıştır.

Sarı ve Kartal (2020) çalışmalarında 22.01.2020-20.04.2020 tarihlerinin günlük verilerini kullanarak Covid-19 vaka sayılarının petrol fiyatları, altın fiyatları ve VIX endeksi arasındaki ilişkiyi ARDL sınır testi ile araştırmıştır. Sonuçta, vaka sayıları ile altın fiyatları arasındaki ilişkinin aynı yönlü olduğunu ve VIX endeksini pozitif yönde etkilediği bulunmuştur. Ayrıca, vaka sayıları ile petrol fiyatları arasında eşbütünleşik bir ilişkinin varlığına ulaşılamamıştır.

Şenol ve Zeren (2020) çalışmalarında 21.01.2020-07.04.2020 dönemine ait günlük verilerle Covid-19 pandemisinin küresel piyasalar üzerindeki tesirini eşbütünleşme testi ile araştırmıştır. Küresel pazarları temsilen Morgan Stanley Capital International'ın (MSCI) dünya, gelişmekte olan piyasalar, Avrupa ve G7 endekslerinin kullanıldığı çalışma sonucunda Covid-19 pandemisi ile uzun vadeli bir ilişki olduğu görülmektedir.

Şit ve Telek (2020) çalışmalarında Covid-19 pandemisinin dolar endeksi ve altın ons fiyatları üzerindeki etkisini ölçmek için günlük vaka ve ölüm sayıları değişkenlerini kullanmıştır. 01.03.2020-07.05.2020 tarihleri arası günlük veriler Hatemi-J Eşbütünleşme ve Hatemi-J Asimetrik nedensellik testi ile sınanmıştır. Sonuçta, vaka ve vefat sayısı ile dolar endeksi arasında eşbütünleşik ilişkiye rastlanılmıştır. Ayrıca vaka ve vefat sayısında gerçekleşen pozitif şokların altın ons fiyatı ve dolar endeksi üzerinde şoklara neden olduğu saptanmıştır.

Zeren ve Hızarcı (2020) çalışmalarında Covid-19'un yaygınlaştığı Çin, İtalya, Güney Kore, Almanya, İspanya ve Fransa'daki borsalar ile Covid-19 günlük toplam ölüm ve Covid-19 günlük toplam vaka arasındaki ilişkiyi 23.01.2020-13.03.2020 dönemleri arasındaki günlük verileri kullanarak Maki eşbütünleşme testi ile analiz etmiştir. Sonuçlara göre, seçili ülke borsalarıyla günlük toplam ölüm arasında eşbütünleşik bir ilişki bulunurken günlük toplam vaka ile yalnızca bazı ülke borsaları arasında ilişki tespit edilmiştir.

3. EKONOMETRİK YÖNTEM

3.1. Model ve Veri Seti

Bu çalışmanın amacını Covid-19 pandemisinin dolar kuru üzerindeki etkisini incelemek oluşturmaktadır. Bu amaç doğrultusunda 27.03.2020-27.03.2021 tarihleri arasında bulunan 366 günlük veri VAR Model kullanılarak test edilmiştir. Analize dolar kuruna etki etmesi beklenen Covid-19 günlük vaka ve günlük vefat sayıları dahil edilmiştir. Bağımlı değişken olarak dolar kurunun (DOLAR) ele alındığı çalışmada, Covid-19'un Türkiyedeki günlük vaka sayısı (TRCASE), dünyadaki günlük vaka sayısı (WCASE), Türkiye'de gerçekleşen günlük vefat sayısı (TRDEATH), dünyada gerçekleşen günlük vefat sayısı (WDEATH) bağımsız değişkenleri kullanılmıştır. Sağlık Bakanlığı, Türkiye'de ilk kez 11 Mart'ta rastlanılan koronavirüse dair yaptığı Genel Koronavirüs Tablosu'nda yer alan günlük ölüm ve vefat sayılarını yayınlamaya 27.03.2020 tarihinde başladığı için veri setimizde bu tarih itibarıyla başlamaktadır.

Çalışmada kullanılan tüm değişkenler doğrusal formda modele dahil edilmiştir ve analiz için Eviews-10 paket programından yararlanılmıştır. Tablo 1'de değişkenlere ait açıklamalar ve bazı tanımlayıcı istatistiklere yer verilmiştir.

Tablo- 1 Değişkenlerin Tanımlayıcı İstatistikleri

	DOLAR	TRCASE	TRDEATH	WCASE	WDEATH
Ortalama	7345.740	1977.194	84.28415	342071.4	7474.869
Medyan	7369.500	1458.500	68.00000	298725.5	6413.500
Maksimum	9939.000	11186.00	259.0000	1723209.	17704.00
Minimum	6455.000	601.0000	14.00000	46484.00	976.0000
Std. Sapma	480.1337	1586.661	64.45545	214170.8	3293.188
Çarpıklık	0.880723	2.029327	1.055326	1.046735	0.878706
Basıklık	4.798838	7.540966	3.304083	6.471387	2.940106
Toplam	2688541.	723653.0	30848.00	1.25E+08	2735802.
Gözlem	366	366	366	366	366

Bağımlı değişken olarak doların kullanıldığı modelimizde değişkenler arasındaki ilişki şu şekilde gösterilmektedir:

$$DOLAR_t = \beta_0 + \beta_1 TRCASE_t + \beta_2 TRDEATH_t + \beta_3 WORDCASE_t + \beta_4 WDEATH_t + u_t$$

Yukarıda gösterilen modelde t periyotları, TRCASE_t Türkiye'deki günlük vaka sayısını, TRDEATH_t Türkiye'de Covid-19 nedeniyle gerçekleşen günlük vefat sayısını, WORDCASE_t dünyadaki günlük vaka sayısını, WDEATH_t dünyada Covid-19 nedeniyle gerçekleşen günlük vefat sayısını temsilen kullanılırken u_t ise hata terimi göstergesi olarak modelde yer almıştır.

Çalışmanın devamında izlenen ekonometrik çözümleme sıralaması şöyledir: İlk olarak; değişkenlerin durağanlığı Augmented Dickey Fuller (ADF) ve Philips-Perron Birim Kök Test İstatistikleri kullanılarak test edilmiştir. İkinci olarak kullanılan değişkenler arasındaki ilişkinin büyüklüğü VAR Model uygulanarak araştırılmıştır. Daha sonra Nedensellik Analizi ile değişkenlerin yönü analiz edilmiştir. Dördüncü ve son aşamada ise Varyans Ayrıştırma analizi uygulanmıştır.

3.2. Birim Kök İstatistikleri

Durağanlık, kullanılan veri setlerinin belli bir dönemde ortalamasının ve varyansının değişmediğini göstermek için kullanılmaktadır (Engle ve Granger, 1987). Analizden ele edilen sonuçların güvenilir olması için seriler model kurulmadan birim kökten arındırılarak durağan hale getirilmiştir. Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) ve Phillips Perron (PP) birim kök testleri kullanılarak sabitli ve sabitli+trendli olmak üzere iki farklı formda analiz edilmiştir. Tablo 2'de birim kök testi sonuçları ayrıntılı olarak yer almaktadır.

Tablo 2- Birim Kök İstatistikleri

Değişkenler	ADF		PP		Kritik Değer (ADF, %5)		
	Sabitli	Sabitli+Trendli	Sabitli	Sabitli+Trendli	Sabitli	Sabitli+Trendli	
Düze	DOLAR	-2.875776*	-3.346574	-5.620024*	-7.247785*	-2.869307	-3.422286
	TRCASE	-1.958116*	-1.955146	-4.325859*	-4.466306*	-2.869307	-3.422286
	TRDEATH	-1.315755	-1.580384	-1.431795	-1.684010	-2.869285	-3.422252

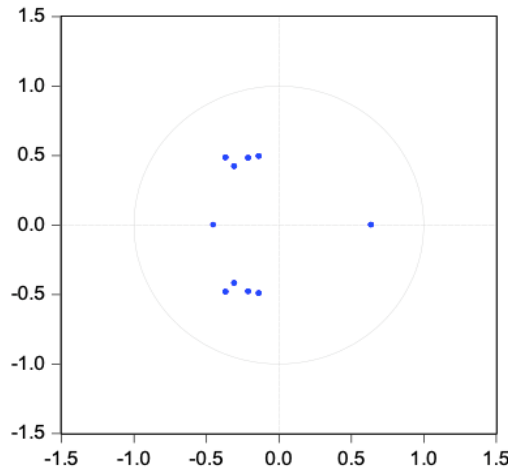
ULUSLAR ARASI EKONOMİ VE SİYASET BİLİMLER AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ Cilt 5- Sayı: 12-

1.fark	WCASE	-1.139560	-1.542414	-4.594873*	-12.19065*	-2.869374	-3.422391
	WDEATH	-1.201372	-0.990329	-6.873811*	-8.183084*	-2.869374	-3.422391
	DOLAR	-16.53872*	-16.51561*	-46.25921*	-46.26082*	-2.869707	-3.422286
	TRCASE	-16.63854*	-16.61957*	-37.34987*	-37.19487*	-2.869307	-3.422286
	TRDEATH	-8.559148*	-8.547436*	-16.38892*	-16.37521*	-2.869285	-3.422252
	WCASE	-16.67536*	-16.65790*	-67.33721*	-67.30725*	-2.869374	-3.422391
	WDEATH	-24.83593*	-24.83043*	-46.75903*	-46.74531*	-2.869374	-3.422391

NOT: Schwarz Bilgi Kriterleri kullanılarak oluşturulmuştur. (*) ile gösterilen değerler, %5 önem düzeyinde durağanlık sağlamaktadır.

Tablo 2'de yer alan sonuçlar incelendiğinde modelde yer alan bütün değişkenlerin düzey değerinde I(0) durağan olmadıkları ve birim kök içerdikleri görülmektedir. Fakat, birinci farkları I(1) alınan değişkenlerin hem sabitli hem de sabit artı trendli hallerinde durağan oldukları, başka bir ifade ile birim kök içermedikleri anlaşılmaktadır.

Şekil 1- AR Karakteristik Polinomlarının Ters Kökleri

Optimum gecikme uzunluğu belirlenerek taminlenen VAR modelinin istikrarlı olduğu, Şekil 1'de gösterilen AR karakteristk polinomların ters köklerinin tamamının birim çemberin içinde yer almasından anlaşılmaktadır.

Tablo 3- VAR Gecikme Uzunluğu Seçme Kriteri

Gecikme Sayısı	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-14574.50	NA	5.29e+28	80.32783	80.38147	80.34915
1	-14423.68	296.6636	2.65e+28	79.63458	79.95643	79.76252
2	-14332.71	176.4227*	1.84e+28	79.27112*	79.86118*	79.50567*

*Kriter tarafınan belirlenen gecikme uzunluğunu göstermektedir.

LR: Ardışık Modifiye Edilmiş Likelihood Ratio (LR) Test İstatistiği

FPE: Son Kestirim Hatası (Final Prediction Error).

AIC: Akaike Bilgi Kriteri (Akaike Information Criterion).

SC: Schwarz Bilgi Kriteri (Schwarz Information Criterion).

HQ: Hannan-Quinn Bilgi Kriteri (Hannan-Quinn Information Criterion).

Tablo 3 incelendiğinde LR, FPE, AIC ve HQ değerlerinin aynı yönlü olduğu ve 2 gecikme değeri için ortalama hata kareinin minimum değer verdiği görülmektedir. Uygun gecikme düzeyinin belirlenmesi gerektiğinden optimum gecikme uzunluğu 2 olarak belirlenmiştir. Seçilen gecikme kriterine göre öngörülen ve belirlenen VAR modeli aşağıdaki tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4- VAR Modeli Öngörü Sonuçları

	DOLAR	TRCASE	TRDEATH	WCASE	WDEATH
DOLAR(-2)	-0.272272 (0.05130) [-5.30771]	-0.094434 (0.13511) [-0.69893]	0.001267 (0.00094) [1.34798]	-0.344300 (18.9159) [-0.01820]	-0.182083 (0.35173) [-0.51768]
TRCASE(-2)	0.011982 (0.01965) [0.60980]	-0.274316 (0.05175) [-5.30032]	8.30E-035 (0.00036) [0.23051]	-0.583465 (7.24568) [-0.08053]	0.235003 (0.13473) [1.74427]
TRDEATH(-2)	0.795156 (2.79273) [0.28472]	12.31779 (7.35580) [1.67457]	0.290610 (0.05119) [5.57724]	814.8683 (1029.82) [0.79128]	25.44954 (19.1487) [1.32905]
WCASE(-2)	-4.92E-05 (0.00015) [-0.32959]	-5.02E-05 (0.00039) [-0.12762]	-7.84E-07 (2.7E-06) [-0.28674]	-0.406748 (0.05504) [-7.39010]	-0.001382 (0.00102) [-1.34999]
WDEATH(-2)	0.003573 (0.00836) [0.42728]	0.001145 (0.02203) [0.05197]	-6.09E-05 (0.00015) [-0.39761]	10.50677 (3.08353) [3.40738]	-0.191520 (0.05734) [-3.34030]
C	6.37329 (13.6767) [0.46599]	-10.76248 (36.0230) [-0.29877]	0.175686 (0.25068) [0.70083]	2202.429 (5043.24) [0.43671]	17.02873 (93.7756) [0.18159]

NOT: ( ) standart hataları, [ ] t- istatistik değerlerini temsil etmektedir.

Dolar kurunun bağımlı değişken olarak kullanıldığı VAR öngörü modeli sonuçları incelendiğinde TRDEATH değişkeni dışındaki tüm değişkenlerin etkisinin negatif yönde olduğu görülmektedir.

3.3. Granger Nedensellik Testi

Elde edilen VAR öngörü modeli baz alınarak kullanılan değişkenler arasında bulunan nedensellik ilişki ile yönünü tespit etmek amacıyla Granger Nedensellik testi kullanılmıştır.

Tablo 5- Block Dışsallık-Wald Testi

Bağımlı Değişken:	DOLAR		
Dışlanan Değişkenler	Ki-kare (χ^2)	Serbestlik Derecesi	Olasılık
TRCASE	0.959723	2	0.6189
TRDEATH	1.305293	2	0.5207
WCASE	0.396845	2	0.8200

ULUSLAR ARASI EKONOMİ VE SİYASET BİLİMLER AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ Cilt 5- Sayı: 12-

WDEATH	0.640641	2	0.7259
Tüm Değişkenler	3.631839	8	0.8887
Bağımlı Değişken:	TRCASE		
DOLAR	0.503881	2	0.7773
TRDEATH	6.886592	2	0.0320**
WCASE	0.093956	2	0.9541
WDEATH	0.210000	2	0.9003
Tüm Değişkenler		8	0.4766
Bağımlı Değişken:	TRDEATH		
DOLAR	3.411759	2	0.1816
TRCASE	1.288180	2	0.5251
WCASE	0.852381	2	0.6530
WDEATH	1.353188	2	0.5083
Tüm Değişkenler	8.371103	8	0.3981
Bağımlı Değişken:	WCASE		
DOLAR	0.073839	2	0.9638
TRCASE	0.010140	2	0.9949
TRDEATH	1.893756	2	0.3880
WDEATH	18.76145	2	0.0001*
Tüm Değişkenler	21.48499	8	0.0060
Bağımlı Değişken:	WDEATH		
DOLAR	0.344928	2	0.8416
TRCASE	3.043670	2	0.2183
TRDEATH	4.531843	2	0.1037
WCASE	3.416723	2	0.1812
Tüm Değişkenler	12.68155	8	0.1233

NOT: (*) %1 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

(**) %5 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Tablo 5 incelendiğinde kurulan modelin bağımlı değişkeni olan DOLAR ile diğer değişkenler arasında bir nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir. Dolayısıyla TRCASE, TRDEATH, WCASE ve WDEATH değişkenlerinin hiçbirisi DOLAR değişkeninin nedeni değildir. Buna ek olarak TRCASE ile TRDEATH arasında, WCASE ile WDEATH arasında bir nedensellik ilişkisi olduğu görülmektedir.

3.4. Varyans Ayrıştırma Analizi

Varyans ayrıştırma yöntemi ile bir değişkende oluşan bir şokun yüzde kaçının kendi dinamiklerinden, yüzde kaçının diğer değişkenlerden kaynaklandığı bulunmaktadır. Değişkenin varyansında meydana değişimin %100'ünün kendi tarafından açıklanması o değişkenin dışsal bir değişken olduğunu göstermektedir (Tarı, 2016: 453-469).

Tablo 6- Varyans Ayrıştırmanın Sonuçları

T	STD HATA	DOLAR	TRCASE	TRDEATH	WCASE	WDEATH
1	261.9325	100.0000 (0.00000)	0.000000 (0.00000)	0.000000 (0.00000)	0.000000 (0.00000)	0.000000 (0.00000)

ULUSLAR ARASI EKONOMİ VE SİYASET BİLİMLER AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ Cilt 5- Sayı: 12-

2	306.4194	99.20860 (0.95954)	0.244123 (0.47530)	0.447473 (0.61667)	0.005397 (0.34976)	0.094407 (0.51947)
3	347.6169	98.83190 (1.24706)	0.88248 (0.60503)	0.792922 (0.89643)	0.004273 (0.38332)	0.082661 (0.52394)
4	375.4640	98.33835 (1.67539)	0.311820 (0.58213)	1.269015 (1.42229)	0.008457 (0.35235)	0.072355 (0.47427)
5	397.2559	97.94830 (2.09072)	0.347947 (0.63799)	1.624502 (1.86907)	0.010049 (0.37508)	0.069204 (0.47888)
6	414.0076	97.61684 (2.49417)	0.369046 (0.66585)	1.938040 (2.28328)	0.010745 (0.37544)	0.065330 (0.47765)
7	427.1825	97.34905 (2.83052)	0.386413 (0.67960)	2.189962 (2.62888)	0.012260 (0.37379)	0.062311 (0.47110)
8	437.6007	97.13436 (3.11780)	0.400225 (0.69607)	2.392068 (2.91928)	0.013124 (0.37780)	0.060222 (0.47003)
9	445.8854	96.96448 (3.35353)	0.416104 (0.70826)	2.552629 (3.15560)	0.013762 (0.37747)	0.058526 (0.46786)
10	452.5083	96.82883 (3.54755)	0.418952 (0.71724)	2.680584 (3.34943)	0.014400 (0.37798)	0.057238 (0.46623)

NOT: Standart hata: Monte Carlo, 1000 tekrar. Sıralama Cholesky

Periyotları temsil eden t, modeli etkileyen şokların süresini göstermektedir. Tablo 6'daki varyans ayrıştırması sonuçlarına göre, ilk dönemde DOLAR değişkeninde oluşan şokların tamamı kendisi tarafından açıklanmaktadır. Bu durum DOLAR değişkeninin en dışsal değişken olduğunu göstermektedir. İlerleyen dönemlerde, DOLAR değişkeninin kendini açıklama oranı giderek azalmaktadır. Covid-19 nedeniyle gerçekleşen vaka ve ölümler DOLAR değişkenini belli oranda açıklasa da bu oran oldukça düşüktür.

4. SONUÇ

2019 yılının Aralık ayında ilk kez Çin'de ortaya çıkan, 2020 yılının Mart ayında Türkiye'ye görülen ve çalışmamızın hazırlandığı tarih olan 2021 yılının Haziran ayında devam eden Covid-19 bütün dünyaya hız kesmeden yayılmaktadır. Bu nedenle Dünya Sağlık Örgütü (WHO) küresel tehdit oluşturan Covid-19 için harekete geçerek Mart 2020'de pandemi ilan etmiştir. Yayılımı önlemek amacıyla da ülkeler tarafından bir çok tedbir alınmıştır. Ülkelerin sınır güvenlikleri artırılarak giriş ve çıkışlar yasaklanmış, turistik etkinlikler iptal edilmiş, izolasyonun üzerinde durularak karantina uygulamalarına gidilmiş, spor müsabakaları ertelenmiş ve okullar tatil edilmiştir. Ancak yine de çok sayıda insanın vefat etmesinin önüne geçilememiştir.

Covid-19 pandemisi sosyal yaşamı ve özellikle sağlık sektörünü etkilemesinin yanında ülkelerin ekonomilerini de önemli boyutlarda olumsuz şekilde etkilemektedir. Bu nedenle pandeminin finansal göstergeler üzerindeki etkisini inceleyen birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmada da Covid-19 pandemisinin dolar kuru üzerindeki etkisini ölçmek amaçlanmıştır. 27.03.2020-27.03.2021 tarihleri arası günlük veriler VAR Model kullanılarak tahmin edilmiştir. Veri setinin başlangıcı Sağlık Bakanlığının günlük verileri açıklamaya başladığı tarih olarak seçilirken, son tarihte bir yıl ile sınırlandırma yapılmak istenmiştir. Bağımlı değişken olarak dolar kurunun ele alındığı analizde Türkiye'deki günlük vaka ve vefat sayıları ile dünyadaki günlük vaka ve vefat sayıları bağımsız değişken olarak kullanılmıştır. Serilerin

ULUSLAR ARASI EKONOMİ VE SİYASET BİLİMLER AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ Cilt 5- Sayı: 12-

durağanlaştırılmasından sonra yapılan analiz bulgularına göre, dolar kuru ile diğer değişkenler arasında Şit ve Telek (2020)'in aksine bir nedensellik ilişkisine rastlanılmamıştır. Ancak Türkiye'deki ve dünyadaki vakalar ve ölümler arasında bir nedensellik ilişkisine rastlanılmıştır. Bu da her ne kadar tedbirler alınsada küreselleşmenin etkisinin devam ettiğini göstermektedir.

Aşılama ile önüne geçilmesi beklenen Covid-19 hastalığı halen devam etmekte sosyal mesafe, hijyen ve mesafe kurallarına istinasız uyulmalıdır. Çünkü ekonomiyi birçok farklı kanaldan etkileyebilen pandeminin sağlıklı ve güvenilir sonuçlarının uzun dönemde ortaya çıkacağı da göz ardı edilmemelidir.

KAYNAKÇA

- ALBULESCU, C. (2020). Coronavirus and Oil Price Crash. Available at SSRN 3553452.
- ÇEVİK, E., YALÇIN, E. C., & YAZGAN, S. Ö. (2020). COVID-19 Pandemisinin Petrol ve Altın Fiyatları Üzerine Etkisi: Parametrik Olmayan Eşümleşme Sıra Testi. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19 (COVID-19 Special Issue), 633-646.
- DEMİR, E., BİLGİN, M. H., KARABULUT, G., & DOKER, A. C. (2020). The Relationship between Cryptocurrencies and COVID-19 Pandemic. *Eurasian Economic Review*, 10(3), 349-360.
- ENGLE, R. F., & GRANGER, C. W. (1987). Co-integration and Error Correction: Representation, Estimation, and Testing. *Econometrica: Journal of the Econometric Society* (55), 231-256.
- GÜLHAN, Ü. (2020). COVID-19 Pandemisinin Altın Fiyatlarına Etkisi: ARDL Analizi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 34(3), 1111-1125.
- GÜRSOY, S., TUNÇEL, M. B., & SAYAR, B. (2020). Koronavirüsün (COVID-19) Finansal Göstergeler Üzerine Etkileri. *Ekonomi Maliye İşletme Dergisi*, 3(1), 20-32.
- KOYUNCU, T., & MEÇİK, O. (2020). COVID-19 Pandemisinin Türkiye'de Ekonomik Büyümeye Sektör-Spesifik Etkileri: VAR Analizi *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 18(4), 112-131.
- SARI, S.S. & KARTAL, T. (2020). COVID-19 Salgınının Altın Fiyatları, Petrol Fiyatları ve VIX Endeksi ile Arasındaki İlişki, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(1), 93-109.
- ŞENOL, Z., & ZEREN, F. (2020). Coronavirus (COVID-19) and stock markets: The Effects of the Pandemic on the Global Economy. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(4), 1-16.
- ŞİT, A. & TELEK, C. (2020). COVID-19 Pandemisinin Altın Ons Fiyatı ve Dolar Endeksi Üzerine Etkileri, *Gaziantep University Journal Of Social Sciences 2020 Special Issue*, 1-13.
- TARI, R. (2016). Ekonometri. İstanbul: Kocaeli Üniversitesi Vakfı Yayınları. Kocaeli
- ZEREN, F., & HIZARCI, A. (2020). COVID-19 Koronavirüsün Hisse Senedi Piyasalarına Etkisi: Seçilmiş Ülkelerden Kanıtlar. *Muhasebe ve Finans İncelemeleri Dergisi*, 3(1), 78-84.
- WİKİPEDIA, (2020). Pandemi. 02.02.2021, <https://tr.wikipedia.org/wiki/Pandemi#Etimoloji>.

TÜRKİYE'DEKİ İLLERİN ÇEVRESEL ETKİNLİĞİNİN ÖLÇÜLMESİ

Sayfa (47-57)

Dr. Öğretim Üyesi Halil TUNCA

Pamukkale Üniversitesi İİBF, İktisat Bölümü

Orcid ID: 0000-0002-1449-940X

htunca@pau.edu.tr

Öz

Çevresel koşulların korunması ve gelecek kuşaklara aktarılabilmesi sürdürülebilir ekonomik büyümenin temel unsurunu oluşturmaktadır. Bunun yanında bireysel ya da toplumsal refah düzeyini bir başka deyişle yaşam kalitesini belirleyen en temel faktörlerin başında da çevresel koşullardaki kalite gelmektedir. Özellikle ekonomik gelişme ile birlikte çevresel koşullardaki niteliklerin iyileştirilmesi talep edilen temel refah kriterlerin başında gelmektedir. Bu nedenle ulusal ya da bölgesel düzeyde geliştirilen çevre politikaları önemini giderek arttırmakta ve ulusal ya da uluslararası ekonomik aktörler tarafından dikkatle takip edilmektedir. Ampirik çalışmalarda ise çevresel sürdürülebilirlik çevresel etkinlik düzeylerinin hesaplanması ile ölçülmektedir. Bu çalışmada Türkiye'deki illerin çevresel etkinlik düzeyleri Veri Zarflama Analizi yardımı ile 2018 yılı için hesaplanmıştır. Veri zarflama analizi farklı ekonomik karar birimleri arasında karşılaştırma yapmaya imkân veren indeks sayısının elde edilmesinde kullanılan son derece popüler bir yaklaşım olmasına rağmen hesaplanan etkinlik skorlarının istatistiksel anlamlılıklarının test edilememesinden dolayı da eleştirilmektedir. Bu eleştiriden kurtulmak amacıyla çalışmada illerin çevresel etkinlik düzeyleri Bootstrap Veri Zarflama analizi yardımıyla hesaplanmıştır. Çalışmada çevresel baskı değişkeni olarak partikül madde (PM10), Kükürt Dioksit (SO₂), katı atık ve atık su miktarı kullanılmıştır. Bu değişkenlerden ilk ikisi hava kirliliği göstergesi olarak son ikisi ise su ve toprak kirliliği göstergesi olarak kullanılmıştır. GSYİH, nüfus yoğunluğu ve taşıt sayısı değişkenleri ise çevre koşulları üzerinde baskı yaratacağı düşünülen sosyal ve ekonomik değişkenler olarak modele dâhil edilmiştir. Elde edilen bulgular ekonomik gelişmişlik düzeyi ile çevresel etkinlik arasında sıkı bir ilişki olduğunu göstermektedir. Bir başka deyişle Türkiye'nin göreceli gelişmiş bölgeleri daha düşük çevresel etkinlik düzeylerine sahiptir.

Anahtar Kelimeler: çevresel performans, etkinlik, Türkiye, İİBS-3, Bootstrap Veri Zarflama Analizi

Abstract

The protection of environmental conditions and able to transfer to future generations is the key factor of sustainable economic growth. Besides this, it is one of the most important factors that determine individual and/or social welfare or in other words quality of life. For that reason, environmental policies developed at the regional and national levels by different economic actors are of increasing importance and are followed carefully by national and/or international actors. Environmental sustainability is evaluated by calculating environmental efficiency levels in empirical studies. In this study, the environmental efficiency levels of Turkish provinces are measured by using Data Envelopment Analysis for the year 2018. Data Envelopment Analysis (DEA) is a non-parametric and very popular method in which efficiency scores are obtained and enable to compare among different Decisions Making Units (DMU). On the other hand, it is also criticized that the calculated efficiency score cannot be tested for the statistical significance. To avoid this criticism, Bootstrap DEA model is employed in this study. Particulate matter (PM10), Sulfur dioxide (SO₂), solid waste and waste water variables are used as environmental pressure indicators in this paper. The first two of these variables show air pollution and others show soil and water pollution respectively. Gross domestic product (GDP), population density and number of vehicle are included in the model as social and economic variables that are expected to create pressure on environmental conditions negatively. The results show that there is a strong relationship between environmental efficiency and economic development. In other words, relatively developed provinces of Turkey have lower environmental efficiency levels.

Keywords: Environmental performance, efficiency, Turkey, NUTS-3, Bootstrap Data Envelopment Analysis

1. GİRİŞ

Bir ülke ya da bölgenin sahip olduğu çevresel faktörler iki açıdan kilit öneme sahiptir. Bunlardan birincisi sürdürülebilir ekonomik büyüme için taşıdığı kritik roldür. Sürdürülebilirlik kavramı “gelecek kuşakların ihtiyaçlarını karşılama yeteneğinden ödün vermeden bugünün ihtiyaçlarının karşlanmasıdır” (Köne, 2014:139) şeklinde tanımlanmaktadır. Bu tanımla bugünün üretim süreçlerinin ve ekonomik hayatının dizayn edilmesinde doğal kaynakların korunması ve gelecek kuşaklara aktarılabilmesi vurgulanmaktadır. Dolayısıyla bugünün ekonomik hayatının çözmesi gereken yegâne problem bugünkü ihtiyaçların karşılanması değildir.

Çevresel faktörlerin önemi refah iktisadî perspektifinden yapılacak tartışmalar ile de vurgulanabilir. Refah, en genel şekliyle mutluluk olarak tanımlanabilir. Bireysel – toplumsal refahın ekonomik, sosyal ve kültürel birçok belirleyicisinin içerisinde çevresel faktörler kilit bir öneme sahiptir. Toplumsal refah gelişmiş bir ekonomik yaşam ile yakından ilişki olduğu gibi yaşanabilir bir çevre ile de yakından ilişkilidir. Dolayısıyla bir ilin yaşam kalitesinden bahsederken çevresel faktörler göz önüne alınan temel unsurlardır.

Türkiye’deki illerin çevresel etkinliğinin ya da çevresel performansının hesaplanması iki farklı açıdan önemli bilgiler sunacaktır. Bir taraftan o ilin sahip olduğu yaşam kalitesi hakkında ipuçları verirken diğer taraftan ilin sahip olduğu ekonomik performansın sürdürülebilirliği konusunda da önemli bir gösterge olacaktır. Dikkat edilirse bu iki konu birbirinden bağımsız iki başlık değildir. Dolayısıyla ulaşılabilecek bilgilerin, hem uzun hem de kısa dönemli sonuçlara sahip olacağı açıktır.

Çalışmanın ikinci bölümünde çevresel etkinlik ile ilgili literatür özeti verilmiştir. Üçüncü bölümde, kullanılan yöntem tartışıldıktan sonra kullanılan veri seti tanımlanmıştır. Beşinci bölüm de ulaşılan ampirik bulgular sunulmuş ve çalışma sonu bölümü ile tamamlanmıştır.

2. LİTERATÜR ÖZETİ

Literatürde çevresel etkinlik düzeyini araştıran oldukça fazla sayıda çalışma mevcuttur. Bu çalışmalardan bir kısmı ülke karşılaştırması yaparken, diğer bir kısmı da illerin ya da bölgelerin etkinliğini ölçmeye çalışmışlardır.

Şimşek (2011), 1995-2008 dönemi için OECD ülkeleri arasındaki enerji etkinliğini Süper etkinlik modeli yardımı ile hesaplamış ve Malmquist indeksi yardımı ile de toplam faktör verimliliğindeki değişim analiz edilmiştir. Türkiye ile birlikte Portekiz, Yeni Zelanda, Yunanistan ve Kore’nin en etkinsiz ülkeler olduğu görülmüştür. Türkiye’nin düşük etkinliğe sahip olmasının nedeni olarak fosil yakıtlardan enerji üretilmesi ve enerji açığı gösterilmiştir.

Halkos ve Tzeremes (2011), 110 ülkenin çevresel etkinliğini 2007 yılı için koşullu VZA ve Bootstrap VZA modelleri kullanılarak hesaplamışlardır. Çalışma sonuçları gelişmiş ülkelerin çevresel etkinliğinin daha yüksek olduğunu göstermektedir. Bunun yanında Kyoto Anlaşmasının ardından ülkelerin çevresel etkinliğinin giderek azalma eğilimi gösterdiği vurgulanmaktadır.

Li ve Wang (2014), ülkelerin homojen bir yapı göstermedikleri düşüncesinden hareketle metafrontier VZA modelini kullanmışlar ve ülkeleri gelir seviyelerine göre alt gruplara ayırmışlardır. 1996-2007 dönemi için 95 ülkenin ele alındığı çalışmada yüksek ve orta gelirli ülkelerin yüksek çevresel etkinlik skorlarına sahip oldukları görülmektedir. Ayrıca ülkelerin etkinlik skorları arasındaki açığın da zaman içerisinde arttığı gösterilmiştir.

Moutinho vd. (2017), 26 AB ülkesi için 2001-2012 dönemini kapsayan eko-etkinlik hesaplaması yapılmıştır. Çalışmada kullanılan VZA modelinden elde edilen ortalama etkinlik skorları 0.75-0.80 arasında ve durağan bir yapıya sahiptir. Çalışma sonuçları en etkin ülkeler olarak İsveç, İngiltere, Kıbrıs ve Litvanya’yı gösterirken, etkinsiz ülkeler olarak Çek Cumhuriyeti, Estonya, Yunanistan, İspanya ve Almanya ön plana çıkmaktadır.

Sözen vd. (2016), Türkiye’nin çevresel performansını OECD ve BRICS ülkeleri ile karşılaştırmalı olarak 2009-2013 dönemi için incelemiştir. Lüksemburg, Estonya ve İsrail etkinliğin en yüksek olduğu ülkelerdir. Türkiye’nin ise oldukça düşük etkinlik skoruna sahip olduğu görülmektedir. Bunun dışında örnekleme oluşturan 27 ülkenin ele alınan dönem içerisindeki gelişimleri oldukça sınırlı kaldığı anlaşılmaktadır.

ULUSLAR ARASI EKONOMİ VE SİYASET BİLİMLER AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ Cilt 5- Sayı: 12-

Çakın ve Ayçın (2019), AB ve AB aday ülkelerin çevresel performansını Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri yardımı ile incelemişlerdir. Türkiye en kötü performansa sahip ülkeler arasındadır. Ayrıca çalışma bulguları gelir düzeyi ile çevresel etkinlik arasında doğrusal bir ilişkinin varlığına işaret etmektedir.

Türkiye özelinde mikro düzeyde yapılan çalışmalarda literatürde yer almaktadır. Bu çalışmalardan Köne ve Büke (2012), 81 ilin 2000 yılı için çevresel etkinliğini VZA kullanarak hesaplamışlardır. Sonuçlar, illerin %7,5'nin etkin olduğunu göstermektedir. Ayrıca yüksek kişi başı gelire sahip olan illerin yüksek çevresel etkinliğe sahip oldukları belirtilmiştir.

Köne (2014)'de 2008 yılı için İBBS-2 sınıflandırması temel alınarak eko-etkinlik hesaplanmıştır. Sonuçlar yüksek gayrisafi katma değere sahip olan bölgelerdeki eko-etkinliğin daha yüksek olduğunu göstermektedir. Ortalama etkinliğin 0.726 olarak hesaplandığı çalışma da TR10 (İstanbul), TR41 (Bursa, Eskişehir, Bilecik) ve TR51 (Ankara) en yüksek etkinliğe sahip olan bölgelerdir.

Taşdoğan vd. (2014), kategorik VZA modeli ile illerin çevresel sürdürülebilirliğini hesaplamışlardır. Gelişmiş illerin ortalama etkinlik skoru 0.69, az gelişmiş illerin ortalama etkinlik skoru ise 0.78 olarak hesaplanmıştır. Adana, Bilecik, Kırklareli, Ağrı, Çankırı, Karaman gibi illerin çevresel performansı yüksek iken Antalya, Denizli, Muğla, Aydın, Balıkesir gibi illerin performanslarının ise yetersiz düzeyde olduğu tespit edilmiştir.

Üstün (2015), 2010 yılı için 81 ilin çevresel etkinlik skorlarını VZA kullanarak hesaplamıştır. Etkin iller, İstanbul, Konya, Balıkesir, Manisa, Ardahan, Trabzon, Tunceli ve Yalova olarak tespit edilmiştir. Sonuçlara bölgesel düzeyde bakıldığında ise Ege, Akdeniz, Marmara ve Orta Anadolu'nun daha etkin bölgeler olduğu anlaşılmıştır.

Arı vd. (2016)'de, 2014 yılı için 81 ilin hava kalitesine göre sıralaması Çok Kriterli Kabul Edilebilirlik Analizi kullanılarak yapılmıştır. Çalışma sonuçlarına göre Adana ve İzmir en temiz, Bursa ve Düzce ise en kirli havaya sahip kentler olarak tespit edilmiştir.

Ervural vd.(2016), 81 ilin yenilenebilir enerji etkinliğini VZA kullanarak hesaplamışlardır. Çalışma sonuçları, Yalova, Şanlıurfa, Kütahya, Kırıkkale, İzmir, Gümüşhane, Elazığ ve Batman'ın etkin iller olduğunu göstermektedir. Karadeniz ve Marmara bölgeleri ise etkinliğin en yüksek olduğu bölgelerdir. Bunun sebebi olarak da bölgelerin sahip oldukları doğal enerji kaynakları gösterilmiştir.

3. YÖNTEM

Etkinlik, en genel tanımlama ile girdi başına düşen çıktı miktarı olarak ifade edilebilir. Ampirik literatürde Veri Zarflama Analizi (VZA) yaygın bir biçimde kullanılan parametrik olmayan bir yöntemdir. VZA modelinin en temel formu aşağıdaki gibi ifade edilebilir.

$$\begin{aligned} \max_{\theta, \lambda} \quad & \theta \\ \text{kısıtlar} \quad & x_0 - X\lambda \geq 0 \\ & -\theta y_0 - Y\lambda \geq 0 \\ & \lambda \geq 0 \end{aligned} \quad (1)$$

Yukarıdaki çıktı eksenli modelde X , r tane girdi için $r \times n$ boyutlu girdi matrisini ve Y , s tane çıktı için $s \times n$ boyutlu çıktı matrisini ifade etmektedir. λ ise $n \times 1$ boyutundaki ağırlık vektörünü göstermektedir. VZA, ortalama eğilimler yerine en iyi teknoloji altında oluşturulan üretim sınırına dayanan bir yöntemdir. Bu yöntemde bütün gözlemleri kapsayacak en iyi üretim sınırı oluşturulmakta ve etkinlik düzeyleri bu sınıra göre hesaplanmaktadır. VZA'nın sahip olduğu en önemli avantajları, herhangi bir matematiksel (fonksiyonel) forma ihtiyaç duymaması ve uygulama kolaylığıdır. Birden fazla çıktı ve girdinin kullanıldığı modellerde ağırlıklandırılmış girdi başına düşen ağırlıklandırılmış çıktı şeklinde tanımlanan etkinlik değerinin hesaplanmasında ihtiyaç duyulan ağırlıklar, model tarafından belirlenebilmektedir (Cooper vd. 2007:88-90). Denklem 1'de gösterilen CCR modeli bütün Karar Verici Birimlerin optimal ölçekte çalıştığını varsaymaktadır. Bu kısıtlayıcı varsayım BCC modelinde konvesklik koşulu ile yumuşatılmıştır. Konvesklik koşulu denklem 1'e aşağıdaki ilave kısıtın dâhil edilmesi ile sağlanmaktadır.

$$e'\lambda = 1$$

ULUSLAR ARASI EKONOMİ VE SİYASET BİLİMLER AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ Cilt 5- Sayı: 12-

Bu kısıttaki e, birlerden oluşan vektördür.

Yukarıda bahsedilen avantajlarının yanında VZA, elde edilen etkinlik skorlarının veri setine çok duyarlı olması ve istatistiksel çıkarsamalara sahip olmaması nedeniyle eleştirilmektedir. Simar (1998), gerçek etkin üretim sınırının kesin olarak bilinmeyeceğini belirtmiştir. Bu nedenle etkinlik skorlarının tahmin edilmesinde bootstrap sürecinin kullanılması gerektiğini ileri sürmüştür. Simar ve Wilson (1998,2000 ve 2002) tarafından geliştirilen Bootstrap VZA modeli, elde edilen etkinlik skorlarının istatistiksel özelliklerini de hesapladığı için ön plana çıkmaya başlamıştır.

VZA modelindeki sapma şu şekilde gösterilebilir.

$$bias(\hat{\theta}_{VZA}) = E(\hat{\theta}_{VZA}) - \theta \quad (2)$$

Bootstrap tahmin edicisinin sapması ise şu şekilde gösterilmiştir (Daraio ve Simar, 2007:54-55).

$$\widehat{bias}_B(\hat{\theta}_{VZA}) = B^{-1} \sum_{b=1}^B \hat{\theta}_{VZA,B}^* - \hat{\theta}_{VZA} \quad (3)$$

Düzeltilmiş tahmin edici ise Simar ve Wilson (1998, 2000) tarafından şu şekilde gösterilmiştir.

$$\begin{aligned} \hat{\theta}_{VZA} &= \hat{\theta}_{VZA} - \widehat{bias}_B(\hat{\theta}_{VZA}) \\ &= 2\hat{\theta}_{VZA} - \frac{1}{B} \sum_{b=1}^B \hat{\theta}_{VZA,B}^* \end{aligned} \quad (4)$$

Bu süreç sonucunda bootstrap tahmin edicisinin örneklem varyansının denklem 5'deki gibi olacağı Simar ve Wilson (2000:63) tarafından gösterilmiştir.

$$\hat{\sigma}^2 = \frac{1}{B} \sum_{b=1}^B \left[\hat{\theta}_{VZA,B}^* - \frac{1}{B} \sum_{b=1}^B \hat{\theta}_{VZA,B}^* \right]^2 \quad (5)$$

Yukarıdaki formüllerde yer alan B, Bootstrap tahmin edicisini göstermekte ve bootstrap sürecindeki tekrarlama sayısını ifade etmektedir.

4. VERİ SETİ

Bu çalışmada İBBS-3 sınıflandırmasına dayalı olarak Türkiye'deki 81 ilin çevresel performansı 2018 yılı verileri kullanılarak hesaplanacaktır. Veri Zarflama Analizinde 3 adet girdi değişkeni kullanılmıştır. Bunlardan ilki ilin kişi başına düşen gayrisafi yurtiçi hasılasıdır. İkinci girdi değişkeni o ile ait nüfus yoğunluğudur. Üçüncü girdi değişkeni ise ildeki 1000 kişi başına düşen taşıt sayısıdır. Bütün bu değişkenler Türkiye İstatistik Kurumunun (TÜİK) Bölgesel İstatistikler veri tabanından elde edilmiştir. Girdi değişkenleri, çevresel performans üzerinde olumsuz etki yaratması beklenen değişkenlerden oluşmaktadır. Çevresel performansı temsil eden dört farklı değişken ise çıktı olarak tanımlanmıştır. Bu değişkenlerden Partiküler Madde (PM10) ve Kükürt Dioksit (SO2) hava kalitesini temsil etmektedir. Kişi başına toplam atık su miktarı ve kişi başı toplam katı atık miktarı ise sırasıyla su ve toprak kirliliğini temsil eden değişkenler olarak modele dahil edilmişlerdir. Hava kalitesini gösteren PM10 ve SO2 değişkenleri Çevre ve Şehircilik Bakanlığının Hava İzleme merkezinden elde edilmiştir. Diğer iki çıktı değişkeni ise yine TÜİK'in Bölgesel İstatistikler veri tabanından elde edilmişlerdir.

Çıktı değişkenlerindeki artış hava, su ve toprak kirliticilerinin arttığını dolayısıyla çevresel performansın kötüleştiğini ifade etmektedir. Bu nedenle çıktı değişkenleri modele indeks şeklinde tanımlanarak şu şekilde dahil edilmişlerdir.

$$PM10index = (1/PM10)*100$$

$$SO2index = (1/SO2)*100$$

$$Atıksuindex = (1/atıksu)*100$$

$$Katıatıkindex = (1/katıatık)*100$$

Bu şekilde yapılan tanımlardan sonra indeks değerlerinin ne kadar yüksek olması çevresel performansın da o kadar iyi olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla çıktılardaki bir artış çevresel performansın iyileşmesi şeklinde yorumlanabilir.

5. AMPİRİK BULGULAR

ULUSLAR ARASI EKONOMİ VE SİYASET BİLİMLER AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ Cilt 5- Sayı: 12-

Bu çalışmada hem klasik VZA modeli hem de Bootstrap VZA modeli kullanılarak etkinlik değerleri hesaplanmış ve sonuçlar karşılaştırılmıştır. Bootstrap VZA modeli ile hesaplanan etkinlik skorları B=2000 tekrar ve %5 anlamlılık düzeyinde elde edilmiştir. Sonuçlar aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo-1: Çevresel Etkinlik Skorları, Karşılaştırma

	Klasik VZA	Bootstrap VZA
1	14	0
0.90-1	4	0
0.80-0.90	10	6
0.70-0.80	9	22
0.60-0.70	9	9
0.50-0.60	15	12
0.40-0.50	11	18
0.30-0.40	6	9
0.20-0.30	3	5
ortalama	0.677	0.579
maksimum	1	0.831
minimum	0.237	0.204

Klasik VZA modelinden elde edilen sonuçlara göre 14 ilin etkinlik skoru 1'e eşittir. Bu sonuç bu illerin çevresel performanslarının tam etkin olduğunu göstermektedir. Yine aynı sonuçlara göre 4 ilin değeri 0.9'dan büyük 10 ilin değeri ise 0.8 ile 0.9 arasındadır. Bu modele göre Türkiye'deki illerin %46'nın etkinlik skoru 0.7'den büyüktür ve ortalama etkinlik 0.68'e eşittir. Bu bulgular Türkiye'deki illerin genel olarak çevresel performansının oldukça iyi olduğunu göstermektedir. Fakat daha önce de belirtildiği gibi VZA modelleri sapmalı sonuçlar ortaya çıkartabilmektedir. Bu nedenle kullanılan Bootstrap VZA modeline göre illerin sadece %34'ü 0.7'den daha yüksek etkinlik skorlarına sahip iken 0.9'dan daha büyük değere sahip il yoktur. Ortalama etkinliğin 0.58 olduğu Bootstrap VZA modeline göre en iyi çevresel performansa sahip olan ilin etkinlik değeri 0.83'e eşittir. Buradan çıkan sonuç Türkiye'deki illerin çevresel performanslarının son derece düşük olduğu ve Klasik VZA modellerinin de oldukça sapmalı sonuçlar verdiğidir.

İllerin çevresel etkinliğin gösteren Bootstrap VZA modelinden elde edilen sonuçlar aşağıda gösterilmektedir.

Tablo-2: İllerin Çevresel Etkinlik Değerleri: Bootstrap Vza Modeli

	etkinlik skoru	varyans	güven aralığı	
Erzurum	0.831	7.74E-03	0.752	0.939
Çankiri	0.828	1.66E-02	0.748	0.985
Agri	0.825	2.12E-02	0.715	0.963
Sanliurfa	0.818	2.44E-02	0.728	0.975
Mus	0.815	3.26E-02	0.710	0.977
Gümüşhane	0.815	2.56E-02	0.722	0.979

ULUSLAR ARASI EKONOMİ VE SİYASET BİLİMLER AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ Cilt 5- Sayı: 12-

Bayburt	0.793	4.37E-02	0.692	0.983
Karaman	0.791	1.02E-02	0.703	0.901
Bitlis	0.791	5.54E-02	0.682	0.982
Rize	0.788	5.53E-03	0.711	0.883
Batman	0.788	5.33E-02	0.682	0.979
Iğdir	0.779	6.70E-02	0.675	0.981
Siirt	0.778	2.71E-02	0.666	0.916
Yozgat	0.778	2.17E-03	0.725	0.846
Bingöl	0.776	7.31E-02	0.670	0.982
Diyarbakir	0.763	1.09E-01	0.654	0.976
Van	0.762	1.13E-02	0.678	0.875
Ardahan	0.762	1.30E-01	0.636	0.983
Nigde	0.762	4.36E-03	0.684	0.834
Tunceli	0.747	2.97E-01	0.602	0.978
Hakkari	0.742	4.67E-01	0.575	0.981
Tokat	0.741	1.90E-03	0.692	0.813
Sirnak	0.741	2.91E-01	0.603	0.975
Artvin	0.731	1.56E-02	0.636	0.852
Kastamonu	0.715	1.38E-02	0.622	0.828
Mardin	0.715	1.07E-02	0.634	0.830
Kirsehir	0.712	6.36E-03	0.635	0.799
Adiyaman	0.706	5.28E-03	0.641	0.799
Elazig	0.699	1.55E-03	0.651	0.754
Malatya	0.686	1.46E-03	0.639	0.741
Aksaray	0.674	1.24E-03	0.630	0.723
Giresun	0.665	2.16E-03	0.617	0.735
Sinop	0.665	1.96E-03	0.616	0.727

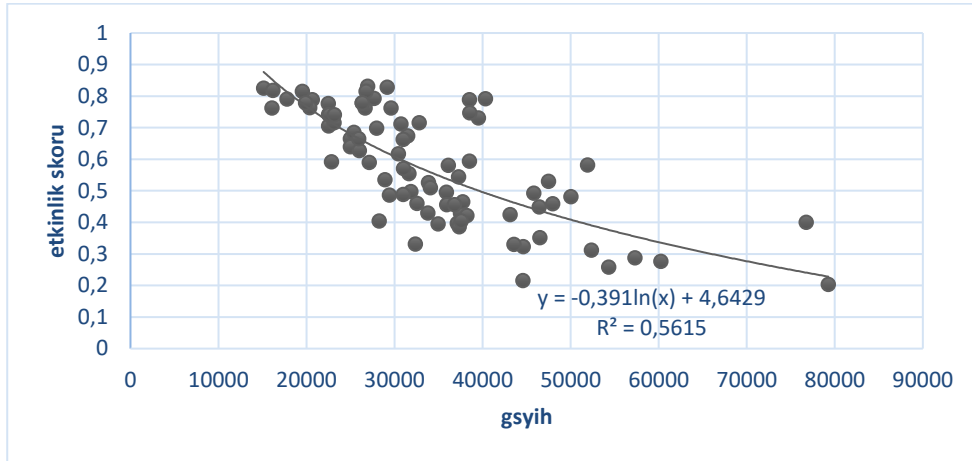
ULUSLAR ARASI EKONOMİ VE SİYASET BİLİMLER AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ Cilt 5- Sayı: 12-

Sivas	0.663	9.21E-03	0.583	0.761
Kilis	0.639	4.96E-03	0.578	0.719
Ordu	0.628	2.01E-03	0.578	0.689
Nevşehir	0.617	1.13E-03	0.578	0.668
Erzincan	0.594	1.07E-02	0.517	0.694
Kars	0.592	6.17E-03	0.529	0.683
Kahramanmaraş	0.590	5.10E-03	0.533	0.672
Yalova	0.581	3.80E-03	0.520	0.649
Trabzon	0.581	1.24E-03	0.537	0.627
Hatay	0.570	4.98E-03	0.503	0.645
Afyonkarahisar	0.554	1.20E-03	0.516	0.607
Kirikkale	0.544	1.65E-03	0.500	0.599
Çorum	0.535	1.99E-03	0.489	0.594
Antalya	0.530	1.00E-03	0.486	0.569
Gaziantep	0.526	1.90E-03	0.480	0.581
Kütahya	0.510	1.74E-03	0.462	0.560
Amasya	0.498	1.59E-03	0.460	0.551
Burdur	0.495	1.44E-03	0.454	0.544
Çanakkale	0.493	2.47E-03	0.439	0.546
Samsun	0.488	7.67E-04	0.456	0.529
Osmaniye	0.486	2.28E-03	0.440	0.544
Bilecik	0.481	6.93E-03	0.415	0.556
Kayseri	0.465	9.23E-04	0.434	0.510
Adana	0.460	6.87E-04	0.428	0.498
Eskisehir	0.459	1.44E-03	0.418	0.505
Mersin	0.456	5.71E-04	0.426	0.492
Konya	0.456	1.25E-03	0.420	0.503

ULUSLAR ARASI EKONOMİ VE SİYASET BİLİMLER AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ Cilt 5- Sayı: 12-

Kirklareli	0.449	1.81E-03	0.406	0.501
Zonguldak	0.430	7.88E-04	0.399	0.472
Balikesir	0.428	4.85E-04	0.401	0.463
Denizli	0.424	7.50E-04	0.390	0.460
Düzce	0.421	7.17E-04	0.390	0.457
Uşak	0.404	1.54E-03	0.370	0.454
Bartın	0.404	1.96E-03	0.369	0.460
İstanbul	0.400	1.93E-03	0.353	0.446
Edirne	0.397	4.94E-04	0.370	0.429
Isparta	0.395	9.58E-04	0.364	0.434
Karabük	0.386	2.10E-03	0.345	0.439
Bolu	0.352	2.42E-03	0.314	0.409
Aydın	0.331	7.82E-04	0.306	0.371
Sakarya	0.330	4.44E-04	0.306	0.359
Manisa	0.323	3.49E-04	0.298	0.347
Bursa	0.312	7.73E-04	0.283	0.347
Tekirdağ	0.288	1.08E-03	0.257	0.325
Ankara	0.277	4.81E-04	0.254	0.306
İzmir	0.258	3.93E-04	0.238	0.285
Muğla	0.216	1.47E-04	0.201	0.233
Kocaeli	0.204	1.42E-03	0.175	0.235

Yukarıdaki tablo incelendiğinde etkinlik değerleri en yüksek olan illerin Erzurum, Çankırı, Ağrı, Şanlıurfa ve Muş olduğu görülmektedir. En düşük çevresel performansa sahip olan iller ise Kocaeli, Muğla, İzmir ve Ankara'dır. Elde edilen sonuçlara göre yüksek etkinlik değerine sahip olan illerin yüksek varyans değerlerine sahip oldukları görülmektedir. Bu durum hesaplanan etkinlik skorlarının güvenilirliğini azaltmakta başka bir deyişle tahmin edilen güven aralığının geniş olmasına yol açmaktadır. Diğer taraftan etkinlik değerleri düşük olan yani zayıf bir çevresel performans gösteren illerin varyans değerleri düşük, dolayısıyla tahmin edilen güven aralıkları dardır. Güven aralığının dar olması ise nokta tahmini olan etkinlik skorlarının daha tutarlı ve güvenilir olduğunu göstermektedir. Tablodan gözlemlenen bir diğer ilginç sonuç ise illerin gelişmiş düzeyleri ile çevresel performansları arasında ters yönlü bir ilişkinin ortaya çıkmasıdır. İllerin gelişmişlik düzeylerini o ilin gayrisafi yurt içi hasılası ile ifade edersek, gelir düzeyi arttıkça etkinlik düzeyinin azaldığını söyleyebiliriz.

Şekil-1: Çevresel Performans İle Gsyih Arasındaki İlişki

Şekil-1 yardımı ile biraz önce ifade edilen negatif ilişkiyi net bir biçimde ortaya koyabiliriz. Şekil ilin gelir düzeyi arttıkça etkinlik skorunun yani çevresel performansının düştüğünü göstermektedir. Ortaya çıkan bu sonuç ekonomik ve sosyal hayatta çevresel kriterlerin göz önüne alınmadığını göstermektedir. Bir başka deyişle üretim süreçlerinden sosyal hayatı biçimlendiren hiçbir düzenleyici kural çevresel kirlenici unsurlar üzerinde olumlu bir sonuç yaratmamaktadır.

6. SONUÇ

Bu çalışmada Türkiye'deki illerin 2018 yılı için çevresel performansı Bootstrap Veri Zarflama Analizi kullanılarak ölçülmüştür. Çalışmada çevresel baskı kriterleri olarak Partiküler Madde, Kükürt Dioksit, atık su miktarı ve katı atık miktarı kullanılmıştır. Bootstrap VZA modelinin kullanılmasının temel sebebi ise, klasik VZA modellerinin istatistiksel güvenilirlikten yoksun olması ve sapmalı sonuçlar ortaya çıkartabilmesidir.

Çalışma sonuçları, VZA modellerinin sapmalı sonuçlar ortaya çıkardığı, bu nedenle Bootstrap VZA'nın daha güvenilir tahmin yöntemi olduğunu göstermektedir. Bunun dışında ortaya çıkan bir başka önemli sonuç ise Türkiye'deki illerin düşük bir çevresel performansa sahip olmalarıdır. İllerin gelişmişlik göstergesi olan gayrisafi yurt içi hasıla ile hesaplanan etkinlik skorları arasında ters yönlü bir ilişki vardır. Yani düşük gelir seviyesine sahip olan iller daha yüksek çevresel etkinliğe sahiptir. Ulaşılan bu sonuç Taşdoğan vd. (2014)'nin ulaştığı sonuçlar ile benzerlik göstermektedir. Yüksek gelir seviyesi ile çevresel performansın düşmesi üretim süreçleri ile birlikte sosyal ve kültürel yaşantıda çevresel kriterlerin göz önüne alınmadığına işaret etmektedir. Bu durumda illerin ekonomik gelişmişlik düzeylerinin sürdürülebilirliği konusunda önemli soru işaretlerinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Ulaşılan bu sonuçlar sürdürülebilir ekonomik büyümenin hayata geçirilebilmesi için kısa ve uzun dönemli makro ve mikro politikaların eş zamanlı olarak kurgulanması ve hayata geçirilmesinin gerekli olduğunu göstermektedir. Gelecek dönemlerde yapılacak akademik çalışmaların da politika tedbirlerinin etkinliğinin hesaplanması şeklinde kurgulanması çalışmaların yaratacağı katma değeri arttıracaktır.

KAYNAKÇA

- Arı, E.S., Özköse, H. ve Gencer, C. (2016). "Ranking Turkish Cities and Regions for Air Quality Using a Multi-Criteria Decision-Making Method", *Pol. J. Environ. Stud.*, 25(5), 1823-1830
- Cooper, W.W., Seiford, L.M. ve Tone, K. (2007). "*Data Envelopment Analysis-A Comprehensive Text with Models, Applications, References and DEA-Solver Software*", Springer, NY USA, ISBN-10:0-387-45281-8
- Çakın, E. ve Ayçin, E. (2019). "Ülkelerin Çevresel Performanslarının Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri ve Bulanık Mantık Tabanlı Bir Yaklaşım ile Bütünleşik Olarak Değerlendirilmesi", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 14(3), 631-656.
- Daraio C. ve Simar L. (2007). *Advanced Robust and Nonparametric Methods in Efficiency Analysis-Methodology and Applications*, Springer, NY USA, ISBN-10: 0-387-35155-8
- Ervural, B.C., Ervural, B. ve Zaim, S. (2016). "Energy efficiency evaluation of provinces in Turkey using data envelopment analysis", 12th International Strategic Management Conference, 21-23 July, Podgorica, Montenegro.
- Halkos, G.E. ve Tzeremes, N.G. (2011). "Does the Kyoto Protocol Agreement matters? An environmental efficiency analysis", *MPRA Paper No: 30652*
- Köne, A.Ç. (2014). "Veri Zarflama Analizi ile Türkiye'nin Bölgesel Eko-Etkinliğinin Araştırılması", *TİSK Akademi*, 9(16), 138-156.
- Köne, A.Ç. ve Büke, T. (2012). "A comparison of Turkish provinces' performance of urban air pollution", *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 16, 1300-1310.
- Li, M. ve Wang Q. (2014). "International environmental efficiency differences and their determinants", *Energy*, 78, 411-420.
- Moutinho, V., Madaleno, M. ve Robaina, M. (2017). "The economic and environmental efficiency assessment in EU cross-country: Evidence from DEA and quantile regression approach", *Ecological Indicators*, 78, 85-97.
- Simar, L. ve Wilson, P.W. (1998). "Sensitivity Analysis of Efficiency Score: How to Bootstrap in Nonparametric Frontier Models", *Management Science*, 44(1), 49-61.
- Simar, L. ve Wilson, P.W. (2000). "Statistical Inference in Nonparametric Frontier Models: The State of the Art", *Journal of Productivity Analysis*, 13, 49-78.
- Simar, L. ve Wilson, P.W. (2002). "Non-parametric Test of Return to Scale", *European Journal of Operational Research*, 139, 115-132.
- Sözen, A., Karık, F. ve Çiftçi, E. (2016). "Türkiye'nin Çevresel Performansının OECD ve BRICS Ülkeleri ile Karşılaştırılması", 3rd International Symposium on Environment and Morality, 4-6 November, Alanya, Turkey

ULUSLAR ARASI EKONOMİ VE SİYASET BİLİMLER AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ Cilt 5- Sayı: 12-

Şimşek, N. (2011). “Türkiye’nin Çevresel Enerji Etkinliği ve Toplam Faktör Verimliliği: Karşılaştırmalı Bir Analiz”, *Ege Akademik Bakış*, 11(3), 379-396.

T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, <https://www.havaizleme.gov.tr/>, erişim tarihi: 10-10-2019

Taşdoğan, C., Mollavelioğlu, M.Ş. ve Mihçı, H. (2014). “Türkiye’nin Kentsel Çevresel Sürdürülebilirliğinin Kategorik Veri Zarflama Analiziyle Değerlendirilmesi”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 69(1), 141-164.

TÜİK (2020), Türkiye İstatistik Kurumu, Bölgesel İstatistikler Veri tabanı, <https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/#> , erişim tarihi: 03-03-2020

Üstün, A.K. (2015). “Evaluating Environmental Efficiency of Turkish Cities by Data Envelopment Analysis”, *Global NEST Journal*, 17(2), 281-290.

ULUSLARARASI FİNANSAL PİYASALARDA BULAŞMA: MORTGAGE KRİZİ VE AVRUPA BORÇ KRİZİ İLİŞKİSİ

Sayfa (58-79)

Adem Özkan DURMAZ

İskenderun Teknik Üniversitesi (İSTE),
Ekonomi ve Finans Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Öğrencisi
ORCID: 0000-0002-1898-8040
ademdurmaz.sbe19@iste.edu.tr

Doç.Dr. Sertaç HOPOĞLU

İskenderun Teknik Üniversitesi (İSTE),
Uluslararası Ticaret ve İşletmecilik Bölümü
ORCID: 0000-0002-9541-2352
sertac.hopoglu@iste.edu.tr

Öz

1980'li yıllardan itibaren uygulamaya konulan finansal liberalizasyon politikaları son yıllarda özellikle gelişmekte olan ekonomilerde ciddi krizlere neden olmuştur. ABD konut piyasasında ortaya çıkan balonun patlaması ile finansal sistemde kendini gösteren Mortgage Krizi 2008 ve 2009 yıllarında gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilere bulaşarak yayılmış, küresel bir nitelik kazanmış ve tüm finans piyasalarını ciddi şekilde etkilemiştir. Kriz yıkıcı etkisini ilk etapta ABD ve Avrupa Birliği ülkeleri üzerinde göstermiş, bu ülkeler ile ekonomik ve ticari ilişkileri içinde olan hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerin ekonomik büyüme, dış ticaret ve istihdam alanlarında farklı sorunların gelişmesine sebebiyet vermiştir. Bu bağlamda finansal krizlerin ülkeler arasında nasıl yayıldığını anlamak önem kazanmıştır. Bu çalışmanın amacı, 2008 yılında ABD'de patlak veren Mortgage Krizinin Avrupa Borç Krizine dönüşmesi sürecini finansal bulaşma ekseninde ele almak, sonrasında krizin Birlik Üyesi ülkelerin ekonomileri üzerinde yarattığı olumsuz etkileri detaylarıyla incelemek ve Avrupa Birliği'nin bu krize karşı geliştirdiği önlemlere değinmektir.

Anahtar Kelimeler: Finansal Krizler, Bulaşma Etkisi, Mortgage Krizi, Avrupa Borç Krizi.

CONTAGION IN INTERNATIONAL FINANCIAL MARKETS:

THE RELATIONSHIP BETWEEN THE MORTGAGE CRISIS AND THE EUROPEAN DEBT CRISIS

ABSTRACT

Financial liberalization policies, which have been implemented since the 1980s, have caused serious crises in recent years, especially in developing economies. The Mortgage Crisis, which manifested itself in the financial system with the explosion of the bubble that emerged in the US housing market, spread to developed and developing economies in 2008 and 2009, gained a global character and seriously affected all financial markets. The crisis had its destructive effect on the USA and the European Union countries in the first place, and caused different problems in economic growth, foreign trade and employment in both developed and developing countries, which have economic and trade relations with these countries. In this context, it has become important to understand how financial crises spread among countries. The aim of this study is to consider the process of transformation of the Mortgage Crisis that broke out in the USA in 2008 into the European Debt Crisis, and to examine the negative effects of the crisis on the economies of the European Union members in detail and to review the measures developed by the European Union against the crisis.

Keywords: Financial Crises, Contagion Effect, Mortgage Crisis. European debt crisis

1.Giriş

Finansal kriz kavramı, genel anlamda akla finansal istikrarsızlıklar ve başarısızlıklar sonucu ortaya çıkan ekonomik gidişatın kötüleşmesi durumunu getirmektedir. Finansal krizin daha bilimsel bir tanımı ise finansal piyasaların dengesini bozan negatif gelişmelerin, finansal kurumların performansını düşürmesi sonucu başta kaynak tahsisi olmak üzere ekonomide dengeleri bozması şeklinde yapılabilir (Işık, Duman ve Korkmaz, 2004).

1980'li yıllarda yaygınlık kazanan finansal küreselleşmeyle birlikte dünya ekonomisi hızlı bir dönüşüm süreci yaşamış, soğuk savaş döneminin sona ermesiyle o döneme kadar varlığını koruyan iki kutuplu düzenin değişerek, aniden ABD'nin başı çektiği tek kutuplu yeni bir düzene evrilmesine yol açmıştır. Küresel değişimi hızlandıran olaylar dünya üzerinde dengelerin değişmesine ve dünya ekonomilerinin giderek birbirine ve küresel sisteme daha bağımlı bir hale gelmesine neden olmuştur (Turan, 1994).

Finansal piyasalardaki küreselleşme eğilimi piyasaların liberalleşmesi için "bırakınız geçsinler" politikalarının üretilmesi, vadeli ve türev piyasaların oluşması ve portföy çeşitlendirilmesinin risk yönetiminde önem kazanması gibi yenilikleri beraberinde getirmiştir.

Bu süreç ulusal ekonomileri dış yatırımcılara erişilebilir bir hale getirirken, uygun koşullarda krediye ulaşmayı olanaklı hale getirmiş, borçlanma maliyetlerinde yaşanan düşüşle birlikte özellikle düşük tasarruf oranına sahip gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyümeyi destekleyici bir rol üstlenmiştir. Ancak yaşanan bu olumlu gelişmeler karşısında finansal piyasaların kurallardan arındırılmasının neticesi olarak ortaya çıkan kuralsızlığın getirdiği denetimsizlikler sonucu ortaya çıkan riskler, bir ekonomide meydana gelen finansal krizin çok kısa bir sürede başka bir ekonomiye bulaşmasına ve gelişme sürecindeki ekonomilerde kısa dönemde ciddi sermaye giriş-çıkışlarının yaşanarak bu ekonomilerin hasar görmesine yol açmıştır (Yüksel Mermod 2011).

Bu anlamda 1990'lı yıllarda birbiri ardına meydana gelen Avrupa Para Krizi, Meksika Krizi ve Güneydoğu Asya Krizi ekonomiye sermaye girişinin faydalarının hızla tersine çevrilebileceğini ve ekonomiye ciddi zarar verebilecek bir risk faktörü haline gelebileceğini göstermiştir. Aynı zamanda bu krizler bir ekonomide meydana gelen finansal krizin diğer bazı ekonomilere bulaşabileceği yönündeki çalışmalara da öncülük etmiştir (Polat, 2018). İlk etapta böylesi bir aktarım kanalının varlığı iktisatçılar tarafından sorgulamaya başlanmış, gelinen noktada finansal krizlerin aktarımına ilişkin çok sayıda teorik ve deneysel çalışma literatüre kazandırılmıştır (Korkmaz, 2011). 2008 küresel finansal krizinin ekonomik nedenleri farklı olsa da, bir finansal piyasadaki istikrarsızlığın başka piyasalar üzerinde etkisini güçlü bir biçimde yansıtabileceğini göstermektedir (Ahlgren ve Antell, 2010). 2008 yılında ABD'de eşik altı (*subprime*) ipotekli konut kredilerine dayalı menkul kıymetleri içeren fonların çöküşüyle başlayan kriz, bulaşıcı etkilerini Avrupa Birliği (AB) ekonomilerinde göstermiş, Euro bölgesi kriz nedeniyle 2009 yılında % 4.1 oranında küçülerek tarihinin en şiddetli daralmasını yaşamıştır. Mevcut kriz süreci birçok birlik üyesi ülkelerin kamu açıklarında ve borç stoklarında ciddi bir artışa neden olurken, pek çok üye ülkede kamu maliyesinin sürdürülebilirliğini tehlikeye sokmuştur (Kouretas ve VImais, 2010).

Sonuç olarak Mortgage Krizi AB ekonomilerinin borç yükünü artırmış, alınan sıkı politikalar düşük kamu harcamaları şeklinde hanehalkına yansımış, vergi gelirlerinde düşüşe neden olan bu durum sonucunda hükümetlerin artan borçları ödeyebilme kapasitesi ise daralmıştır. Ayrıca, özellikle Yunanistan ve Portekiz'in borçlarını ödeyebilme güçleri konusunda piyasalarda oluşan negatif beklentiler, bu ülkeler için risk primini (ve dolayısıyla faiz oranlarını) artırarak, bu ülkeleri kapasitelerinin çok üzerinde bir borçla baş başa bırakmıştır.

Mali sistemin önemli aktörleri olan bankaların borçlarını tazmin edebilmek için Avrupa Komisyonu tarafından 2008-2011 tarihleri arasında yaklaşık 4,5 trilyon Euro tutarında bir tedbirler paketi onaylanmış, bu rakam AB gayrisafi yurtiçi hâsılasının (GSYH) yaklaşık %37'sine denk gelmektedir. Bunlara ek olarak, daralan ekonomilerde işsizliğin artması, işletmelerin kapanması ve kamu hizmetlerinin özelleştirilmesi sonucu birçok sosyal sorun baş göstermiştir (TNI, 2012).

Uluslararası sistemden kaynaklanan krizler, küresel bağımlılık nedeniyle çok çabuk yayılabilmekte ve gerek az gelişmiş, gerek gelişmiş ülkelerde ciddi ekonomik ve sosyal sonuçlar doğurabilmektedir. Bu nedenle bu krizlerin küresel sistem içinde ülkeler arasında nasıl yayıldığını anlamak önem arz etmektedir. Bu çalışma, 2008 Mortgage Krizinin Avrupa ekonomilerine nasıl yayıldığı ve nasıl bir borç krizine evrildiğini araştırmaktadır. Böylece küresel krizlerin yayılma mekanizmaları hakkında ipuçları elde edilebilecektir.

Çalışmanın bundan sonraki bölümünde krizler ve bulaşma ile ilgili literatürden seçilen çalışmaların bir özeti verilmektedir. Üçüncü bölümde finansal krizlerin bulaşma kanalları irdelenmiştir. Mortgage Krizinin nasıl ortaya

ULUSLAR ARASI EKONOMİ VE SİYASET BİLİMLER AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ Cilt 5- Sayı: 12-

çıkacağı bir sonraki bölümde ele alınmış, beşinci bölümde ise krizin nasıl bir Avrupa Borç krizi haline geldiği açıklanmaya çalışılmış ve en çok etkilenen Avrupa ülkelerinde krizin gelişimi incelenmiştir. Altıncı bölümde AB'nin krize karşı geliştirdiği önlemler incelenmiştir. Sonuç bölümünde finansal krizlerin ekonomik önemine ve kaçınma önlemlerine değinilmiştir.

2.Literatür Özeti

Yazarlar/Yıl	Argüman
Lowell v.d. (1998)	Finansal krizlerin diğer ekonomilere bulaşma nedenlerini incelemişlerdir. Aralarında Türkiye'nin de yer aldığı 17 gelişmekte olan ekonomi ile finans merkezi konumunda olan ülkelere ilişkin oluşturulan veri setinden faydalanarak yapılan analizde ampirik sonuçlar, krizin gerek coğrafi gerek birbirine daha yakın ve sıkı ekonomik ilişkiler içerisinde yer alan benzer ekonomik sorunlara sahip ülkeler arasında yayıldığını ortaya koymaktadır.
Glick ve Rose (1999)	Finansal krizlerin yayılım kanalları incelenmiştir. Yatay kesit verileri ve probit modeli kullanılarak 161 ülkede kriz dönemlerinde krizin yayılmasında ticaret kanalının etkisi incelenmiş, analiz bulguları; uluslararası ticaret faktörünün ülkeler arasında makroekonomik etkileri ve spekülasyon saldırıları bulaştırıcı etkiye sahip olduğu ileri sürülmüştür.
Horta v.d. (2008)	2008 krizinin G7 ülkeleri ve Portekiz'in hisse senedi piyasalarında bulaşma etkilerini incelemişlerdir. Analiz bulguları Kanada, Japonya, İtalya, Fransa ve İngiltere'de bulaşıcılık etkisinin Almanya'ya göre daha fazla olduğu göstermiştir. Kanada ise bulaşmanın en yüksek yoğunlukta görüldüğü ülke olmuştur.
Yalama ve Çelik (2009)	2008 krizinin ABD'den Türkiye üzerine bulaşıcılık etkisini, İngiltere'nin krizin transferinde öncü olduğunu test ederek incelemişlerdir. Ampirik sonuçlar; küresel krizinin transfer yolunun ticari ilişkilerden kaynaklanması olasılığının düşük olduğuna ve finansal yolla transferinin ihtimalinin daha güçlü olduğunu göstermiştir.
Hwang, In ve Kim (2010)	Krizin uluslararası hisse senetleri piyasası üzerine etkisini seçilmiş gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için incelemişlerdir. DCC-GARCH modelini kullanarak yapılan analiz neticesinde krizin sadece gelişmiş piyasaları değil, gelişmekte olan piyasaları da etkilediği gözlemlenmiştir.
Berberoğlu (2011)	2008 krizinin AB'ye üye ülkeler ile Türkiye'yi ne derecede etkilediğini incelemiştir. 2006-2009 yıllarına ait makroekonomik verileriyle çok değişkenli kümeleme metodolojisi kullanılarak yürütülen çalışmada analiz bulguları AB'ye üye ülkelerin hepsinde kriz döneminde cari fiyatlarla GSYH'lerde düşüş yaşandığı ve Türkiye'nin AB'ye üye ülkeler ile aynı seviyede etkilendiği ortaya konulmuştur.
Mazurek (2011)	2008 küresel krizin Çek Cumhuriyeti'ne olan bölgesel etkilerini incelemiştir. Çek Cumhuriyeti'nin 14 bölgesini benzer gruplara (kümelere) bölerek k-ortalımalı kümeleme yöntemi ile küme analizi metodolojisi kullanılarak yürütülen çalışmada analiz bulguları; krizin

ULUSLAR ARASI EKONOMİ VE SİYASET BİLİMLER AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ Cilt 5- Sayı: 12-

	etkisinin bölgeler arası endüstriyel farklılık nedeniyle gösterdiği sonucu elde edilmiştir.
Samarakoon (2011)	Dünya piyasalarındaki hisse senetlerindeki düşüşlerin küresel krizden kaynaklanıp kaynaklanmadığı araştırılmıştır. 22 gelişmekte olan piyasa ve 40 gelişmiş piyasa için toplam 62 ülkenin günlük piyasa endeksleri kullanılmış, ayrıca ABD'den dış pazarlara, dış pazarlardan da ABD'ye yönelen şokların transferini tahmin etmek adına VAR modeli oluşturulmuştur. Kriz öncesinde Asya ülkelerinden ABD'ye herhangi bir etkiye rastlanılmazken, kriz dönemlerinde ABD'ye ciddi etkiler olduğu görülmüştür. ABD finansal krizi gelişmiş piyasalara gelişmekte olan piyasalardan daha fazla kriz dönemlerinde bulaşıcılık etkisi göstermiştir.
Syllignakis ve Kouretas (2011)	Orta ve Doğu Avrupa pazarında 7 gelişmekte olan ülkenin hisse senedi piyasalarının haftalık getirileri ile değişken zamanlı koşullu korelasyonunu incelemişlerdir. Özellikle kriz döneminde ABD ve Almanya hisse senedi getirileri ile CEE ülkeleri hisse senedi getirileri arasındaki şartlı korelasyonda istatistiksel olarak anlamlı bir yükseliş olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.
Aloui v.d. (2011)	ABD ile seçilmiş bazı yükselen ekonomilerde krizin boyutları ve bulaşma etkileri incelenmiş ve BRIC piyasaları ile ABD piyasaları arasındaki bağımlık sınanmıştır. Ampirik sonuçlar; Brezilya ve Rusya'nın Çin ve Hindistan'a göre emtia fiyatları üzerinden ABD ile daha kalıcı ve yüksek bir bağımlılık ilişkisi olduğunu ortaya koymuştur.
Göçer ve Özdemir (2012)	2008 krizinin nedenleri ve yayılma aşamaları incelenmiş, seçilen ülke ekonomilerine olan etkiler 1980-2010 yıllarına ait veriler kullanılarak analiz edilmiştir. Ampirik sonuçlar; krizin seçilen tüm ülke ekonomilerinde farklı düzeylerde olumsuz etkileri olduğunu ve krizden en çok Yunanistan, İtalya ve ABD'nin etkilendiği sonucuna ulaşılmıştır.
Yılmaz (2013)	2008 krizinin, kırılgan AB ekonomileri ve Türkiye ekonomisine etkileri incelenmiştir. Ampirik sonuçlar; seçilen ülkelerin hepsinin küresel ekonomik krizden negatif şekilde etkilendiğini göstermektedir.
Tagkalakis (2013)	2008 krizinin 20 OECD ülkesinin borç stoku üzerindeki etkilerini incelemiştir. Havuzlanmış OLS, sabit etkiler (IV-FE) modeli ile dinamik panel verisi tek adımlı sistem GMM yöntemi kullanılarak yürütülen çalışmada finansal krizlerin borç stoku/GSYH oranını artırdığı sonucuna ulaşılmıştır.
Baur (2012)	25 büyük ekonomi ile ve gelişmekte olan ekonomiler için ve 10 sektör temelinde küresel mali krizin bulaşıcılığını hisse senetleri piyasası yönünden incelemiştir. Asimetrik GARCH yönteminin kullanıldığı çalışmada bulgular; küresel mali krizin hisse senetleri piyasası arasında ve mali sektör hisse senetleri arasında güçlü bir bulaşma etkisinin olduğunu göstermiştir.

ULUSLAR ARASI EKONOMİ VE SİYASET BİLİMLER AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ Cilt 5- Sayı: 12-

Kenourgios v.d. (2013)	2008 Mortgage krizinin değişik bölgeler arasında birden fazla varlık piyasasında bulaşma etkisini incelemişlerdir. DCC-Garch modeli kullanılarak gerçekleştirilen çalışmada ele alınan piyasalar arasında bulaşmayı ve krizden kaçınmayı gösteren korelasyonlar gözlemlenmiştir.
Nikkinen v.d. (2013)	Çalışmada mortgage krizinin BRIC ülkeleri finansal ve endüstri sektörü hisse senetleri üzerine krizin bulaşma derecesi incelenmiştir. Çok değişkenli GARCH analizi metodunun kullanıldığı çalışmada analiz bulguları mortgage krizinin tüm BRIC ülkeleri üzerinde bir yayılma gösterdiğine işaret etmiştir.
Mercan (2014)	2008 krizinin Türkiye ile Türki cumhuriyetlere olan etkileri incelenmiştir. 1990-2012 yıllarına ait veriler kullanılarak gerçekleştirilen panel veri analizi neticesinde, ampirik sonuçlar; serilerin durağan olmadığı başka bir ifadeyle şokların etkilerinin kalıcı olduğunu ve meydana gelen krizlerin incelenen ülkelerin ekonomilerini ciddi oranda etkilediği gösterilmiştir.
Çenberci ve Gövdere (2017)	2008 krizinin ve AB'nin geleceğine olan etkileri incelenmiştir. Ortak para birimini kullanan on beş Avrupa Birliği üye ülkesinin makroekonomik verilerine küresel krizin etkileri panel veri yöntemleriyle araştırılmış ve krizin incelenen ülkelerin büyüme oranlarını negatif olarak etkilediği sonucuna varılmıştır.
Adabağ (2019)	2008 krizinin Türkiye ve AB ülkelerinin makro ekonomik dengelerine etkilerini incelemiş, betimsel tarama yönteminin kullanıldığı çalışmada analiz sonuçları; ABD merkezli finansal kriz olarak gelişen krizin, ilerleyen süreçte küreselleşmenin etkisiyle yayılarak, 2009 yılında AB ülkelerinde bir borç krizini tetiklediği ortaya konmuştur.

3.Finansal Krizlerde Bulaşma ve Bulaşma Kanalları

Bulaşma etkisine ilişkin tam anlamıyla ortaya konulan tutarlı bir tanımından bahsetmek zor olsa da finansal bulaşma bir ülkede yaşanan ekonomik krizin beklentilerdeki değişiklikler nedeniyle diğer ülkelere yayılması ve ülkenin temel makroekonomik göstergeleriyle hiçbir ilgisinin olmaması biçiminde karşılık bulmaktadır. Moser (2003)'e göre bulaşıcılık bir ülkede yaşanan krizin başka bir ülkede krize yol açması olarak değerlendirilmekte ve finansal krizi tetikleyen olumsuz şokların, piyasalar arası bir transferi olarak tanımlanmaktadır. Dornbusch v.d. (2000)'e göre ise bulaşıcılık; piyasa istikrarsızlığının döviz kurları, yatırım araçları ve sermaye akışları yoluyla bir ülkeden diğerine yayılması biçiminde tanımlanmaktadır. Dünya Bankası¹ tarafından yapılan geniş tanıma göre ise bulaşıcılık yaygın şoklara ek olarak, şokların bir ülkeden diğerine uluslararası ilişkiler veya ara bağlantılar yoluyla aktarılmasını ifade etmektedir. 2 Temmuz 1997'de Tayland'da başlayıp, bölgedeki diğer ekonomilere de sıçrayan Asya krizi, krizin bir ekonomiden diğerine oldukça hızlı bir şekilde yayılabileceğini göstermiştir. Ekonomiler arasında yaşanan krizlerin yayılması sürecinde Muson Etkisi (*Monsoonal Effect*) olarak adlandırılan süreç ilk grupta yer almaktadır. Bu süreç ile sanayileşmiş ülkelerin yaşadığı şokların, gelişmekte olan ülkelerde krizleri tetiklediği savunulmaktadır. 1973 ve 1979'da yaşanan petrol şokları bu türe örnek gösterilmektedir. Bu kategoride bu ülkelerin genişleyen kırılma noktaları, gelişmekte olan ülkelerin uyguladığı yanlış politikalarından çok, dış borç miktarı, bankacılık sisteminin kesintiye uğraması, bütçe açıkları gibi nedenlere bağlanmaktadır (Mason, 1998). Karşılıklı bağımlılık nedeniyle gelişmekte olan ülkeler arasındaki etkileşim, "yayılma" olarak adlandırılan ikinci tür olarak kabul edilmektedir. Krizlerin genellikle aynı coğrafi bölgedeki komşu ülkeleri aynı anda etkilemesi, yayılma (*spillover*) etkisi olarak kabul edilir. Aralarında ticaret veya bölgesel yakınlık gibi doğrudan ilişki bulunan

¹ Definitions of Contagion, The World Bank, <http://go.worldbank.org/JIBDRK3YC0> (Erişim Tarihi: 08.03.2021)

ULUSLAR ARASI EKONOMİ VE SİYASET BİLİMLER AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ Cilt 5- Sayı: 12-

ülkelerin birinde yaşanan krizin, ilişki içinde olduğu diğer ekonomilerin makroekonomik ölçeği üzerinde ciddi etkiler oluşturmaktadır (Edwards, 2000).

Bulaşıcılığı olanaklı kılan uluslararası ekonomik ilişkiler başta olmak üzere, politik, kültürel ve coğrafi yakınlık gibi faktörler olabilmektedir. Ticari ilişkiler, ekonomi politikaları, benzer ekonomik yapı ve şokların ortak reel ve finansal etkileri, ülkeler arasında karşılıklı bağımlılığın artmasına neden olmuştur (Liag ve Willet, 2009). Genel olarak, uluslararası sermaye piyasası, özellikle ekonomik durgunluk ve refah dönemlerinde gelişmekte olan ekonomilerde kırılıgandır. Nitekim 1990'ların ikinci yarısında yaşanan krizde Asya ülkelerine giren kısa vadeli yabancı sermayenin hızla çekilmesi bu ülkelerin paralarının hızla değer kaybetmesine ve borsalarında çöktüşlere neden olmuştur. Daha da ilginç olarak, 1999'da toparlanmaya başlayan sermaye akışındaki küçük artış, bu ülkelerdeki yapısal reform sürecini yavaşlatarak durgunluğa neden olmuştur (Dornbush v.d., 2000).

Meksika, Güneydoğu Asya, Rusya ve 2008 Küresel krizleri finansal bulaşma olgusunu küresel ölçekte daha önemli hale getirmiştir. 2008 küresel krizi sonucunda ABD ve Avrupa başta olmak üzere diğer gelişmekte olan ülkelerin GSYH'sında düşüşler yaşanmış, işsizlik artmış ve enflasyon yükselmiştir (Alantar, 2008). Dolayısıyla, küresel sistemin ülkeler arasındaki bağımlılığı artırdığı günümüzde finansal krizlerin nasıl ülkelere bulaştığının anlaşılması önem taşımaktadır. Finansal krizlerin yayılma kanalları aşağıdaki gibidir:

3.1. Ticaret Kanalı ve Rekabetçi Döviz Kuru

Dış ticaret akımları krizlerin ihracında doğrudan bir rol oynayabilmektedir. Ülkeler arası yürütülen doğrudan veya dolaylı ticari ilişkiler veya döviz kuru rekabeti olan ülkelerin birinde yaşanacak bir kriz, diğer ülke veya bölgelerin ekonomik göstergelerini etkileyerek krize neden olabilmektedir. A ve B gibi iki ülke arasında yüksek bir ticaret hacmi olduğunu varsayalım. B ülkesi arasındaki ticaret hacminin yüksek olduğunu farz edelim. Fiyatların yapışkan olma eğiliminde olduğu bir ekonomik ortamda, A ülkesinde yaşanan bir krizin sonucu olarak ülkenin ulusal parasının değer kaybetmesi, ülkede üretilen malların dış fiyatlarını düşürürken, aynı zamanda bu ülkede üretilen yabancı malların fiyatlarını da pahalı hale getirmektedir. Krizin etkisi altında yabancı mallara olan talep düşecektir. A ülkesiyle ticarete rekabet gücünü kaybetmek istemeyen B ülkesi de parasının değerini düşürmek durumunda kalabilir. Bu nedenle, herhangi bir döviz kuruna dönük başarılı bir spekülasyon saldırısı, para biriminin fiilen değer kaybetmesine neden olacak ve bu da ülkenin dış ticaret kapasitesini artıracaktır. Bu durum ülkeyle ticaret ortaklığı kuran ikinci ülkede ticaret açığına yol açar ve neticede ülkenin merkez bankasının uluslararası rezervlerinin düşmesine sebep olur (Glick ve Rose, 1999).

3.2. Sürü Davranışı

Sürü davranışı, bulaşma nedenlerinden biri olarak düşünülmektedir. Sürü davranışında, tüm şirketler pazar liderini takip etmekte gizli bilgileri tamamen reddetmektedir. Menkul kıymetler piyasasının küreselleşmesi, bilgi toplama motivasyonunu zayıflatmakta ve bu nedenle optimal sürü davranışının sonucu olarak sermaye akışlarında yüksek volatiliteye neden olmaktadır. Sürü davranışı durumunda ülkeler aynı anda hasta durumuna gelmektedirler. Çünkü bu durumda söz konusu ülkeler, eksik bilgilendirilmiş yabancı yatırımcıların yatırımları azaltma kararının kurbanlarıdır. Sermaye piyasasında sürü davranışı, yatırımcıların yatırım portföylerini yeniden dağıtma ve yatırım portföylerinin çoğunu daha güvenli alanlara aktarma çabaları biçimini almaktadır (Calvo ve Mendoza, 1998).

3.3 Likidite Kanalı

A ve B bankası iki finansal kurumun olduğunu varsaydığımızda bu bankaların kredi portföyünde x ülkesi, y ülkesi ve z ülkesi gibi üç ayrı ülkeye sunulan kredi olduğunu düşündüğümüzde, x ülkesinde meydana gelecek devalüasyon durumunda bu ülkedeki mevcut kredi kullanıcılarının borçlarının geri ödeme gücünü düşürecektir. x ülkesinde kredilerin geri ödenmesindeki zorluk, bankanın kredi portföyünün kalitesini düşürecektir ve bankanın zararıyla sonuçlanacaktır. Bu durumda banka, x ülkesinden kaynaklı kayıplarını telafi etmek ve sermayesini yeniden yapılandırmak için diğer iki ülkedeki kredilerin bir kısmını çekmek zorunda kalacaktır (Pesenti ve Tille, 2000).

4.ABD'de Mortgage Krizinin Gelişimi

ABD'de 2007 yılı ortalarında konut piyasasında ortaya çıkan balonun patlaması ve ABD kredilerinde hızlı bir ivme kazanan düşüşler sonrası, 5 Eylül 2008 tarihinde Lehman Brothers isimli Amerikan yatırım bankasının 600 milyar doların üstünde borçla çöktüşü ile başlayarak kısa bir zaman diliminde finans ve reel sektöre yayılan kriz kısaca "Mortgage Krizi" olarak adlandırılmıştır (Ari, 2014).

ULUSLAR ARASI EKONOMİ VE SİYASET BİLİMLER AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ Cilt 5- Sayı: 12-

2000' yıllardan sonra uluslararası finansal gelişimlerin ön plana çıkan özelliklerinden birisi de likidite koşullarındaki genişlemedir. Mortgage Krizi'nin en önemli tetikleyicisi bu genişleyen likidite olmuştur. Genişleyen likiditeyle, faiz oranlarını gerilemesi tüketicilerin kredilere ulaşım imkânını arttırmış, bu sayede ABD başta olmak üzere gelişmiş ülkelerde harcama eğilimlerinde önemli artışlar meydana getirmiştir. Bu gelişmelerin başında da konut kredileri gelmektedir. Bankalar geliri olmayan şahıslara bile kredi sunmaya başlamışlardır. Daha sonra kamuoyunda NINJA (*No Income, No Job, No Asset*) kredileri olarak bilinen bu uygulamalar, varlık fiyatlarının bilhassa da konut fiyatlarının yükselmesine neden olmuştur. Mortgage kredilerinin % 60'lık bölümünden daha fazlası tahvilleştirilmiş, bunun içerisinde riski yüksek kredilerin payı da 2004 yılından itibaren önemli miktarda artmıştır (Özsoylu v.d., 2010). Sonraki süreçte ortaya çıkan kredi geri ödemelerindeki problemler banka portföylerindeki hacizli konut sayısını yükseltmeye başlamış, bankaların bu konutları piyasaya arz etmesi sonucu konut fiyatları düşmüştür. Bu düşüşler neticesinde satın alınan bazı konutların değeri, kalan kredi ödemelerinin net bugünkü değerinden bile daha düşük hale gelmiştir (Alptekin, 2019).

Tablo 1: ABD Mortgage Piyasası Temel Göstergeleri.

Yıllar	Mortgage Krediler (milyar dolar)	Menkulleştirme Oranı %	Yüksek Riskli Krediler (milyar dolar)	Yüksek Riskli Kredi Oranı %	Yüksek Riskli Kredilerin Menkulleştirme Oranı (%)
2001	2215	60.7	160	7.2	60
2002	2885	63	200	6.9	61
2003	3945	67.5	310	7.9	65.5
2004	2920	62.6	530	18.2	79.8
2005	3120	67.7	625	20.0	81.3
2006	2980	67.6	600	20.0	80.5

Kaynak: Özsoylu, Ünlükaplan ve Akdoğan Gedik (2010), s.46

Tablo 1'de; ABD'de mortgage piyasasının 2000'li yıllardan itibaren hızla gelişim gösterdiği ve uluslararası boyuta ulaştığı görülmektedir. Mortgage kredilerinin % 60'lık bölümünden daha fazlası tahvilleştirilmiş, bunun içerisinde riski yüksek kredilerin payı da 2004 yılından itibaren önemli miktarda artmıştır.

Mortgage Krizine neden olan faktörler içerisinde şüphesiz en önemli unsur genişleyen likiditedir. ABD'de düşük seyreden faiz oranlarının bir sonucu olarak piyasalarda likidite bolluğu oluşmuştur (Altınöz, 2012). ABD'de getiri riski yüksek olan varlıklarda ipotega dayalı konut finansman kredilerinin artmasına da küresel likidite arzındaki artışın neden olmuştur. Diğer yandan, düşük seviyede tutulmaya çalışılan faiz oranları tüketim ve yatırım harcamalarını artmasına neden olmuştur.

2004 yılından sonra enflasyonu kontrol altında tutmak niyetinde olan ABD'nin yüksek faiz politikası uygulamaya başlaması konut talebinin azalması sonucunu doğurmuştur. Bu süreçte konut sahiplerini ödeme sıkıntısına düşüren asıl neden, değişken faizli konut kredileri olmuştur. Böyle bir durumda kredi sahiplerinin ödeme gücü sonucunda önemli sayıda konut satışa sunulmuş ve bu durum konut fiyatlarında aşağı yönlü hareket oluşturmuştur. Sonrasında ise, konutların değeri baz alınarak fiyatlandırılması, oluşturulan menkul kıymetlerin fiyatlarının da aşağıya çekilmesine sebep olmuştur. Neticede yatırımcılar daha az risk taşıyan hazine tahvillerini tercih etmiş ve böylece piyasalarda sıcak para arzı daralmaya başlamıştır (Takım, 2011).

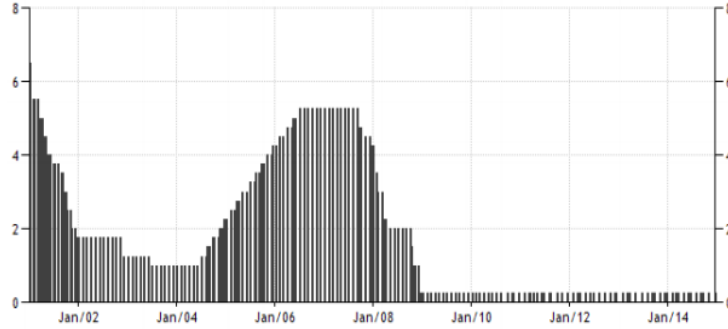
Amerikan Merkez Bankası'nın (FED) tüm bu olumsuz gelişmelere karşı konut sektöründeki gelişmelerin tüm ekonomiyi etkilemeyeceği yönündeki politik duruşu da krize başlangıcında önlemler alınmayarak tüm finansal sisteme ve reel ekonomiye yayılmasına kolaylık sağlamıştır (Alantar, 2008; Işık ve Tünen, 2011).

2008'in ikinci yarısında enflasyon algısı etkinliği ön plana çıkmaktadır. 2009 yılı itibarıyla enflasyon algısı yerini resesyona bıraktığından politika faiz oranlarında keskin düşüş yaşanmıştır. 2008'in son çeyreği ile 2009'un üçüncü çeyreğini içeren dönemde enflasyondaki düşüşler aynı zamanda ekonomilerde büyüme oranlarının en fazla aşındığı bir dönemi olarak görülmektedir. Bu dönemde, piyasada meydana gelen talep eksikliği enflasyonu baskılamıştır.

ULUSLAR ARASI EKONOMİ VE SİYASET BİLİMLER AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ Cilt 5- Sayı: 12-

Krizden önce ABD faiz oranlarında keskin düşüşler ve yükselişler göze çarpmaktadır. ABD’de faizler 2001’de % 6,5 düzeyinden 2004 % 0,98 düzeyine kadar önemli oranda aşağı çekilerek olmuştur (Grafik 1). Bu düşüşler beraberinde kredi kullanımındaki patlama nedeniyle konut fiyatlarını ciddi oranda yükseltmiştir.

Grafik 1: ABD'nin 2001-2014 Arası Faiz Oranlarının Değişimi.

Kaynak : Trading Economics

<http://www.tradingeconomics.com/united-states/interest-rate> [Erişim Tarihi: 15.03.2021]

Konut fiyatlarındaki aşırı yükselişin önüne geçmek amacıyla, faiz oranları 2004 yılından 2007 yılına kadar kademe kademe yükseltilerek % 0,98’den, % 5,24 düzeyine çıkarılmıştır. Ancak kredi geri dönüşlerinde, bilhassa ayarlanabilir faiz oranlı ipotekli konut kredisi ödemelerinde yükselen maliyetler gecikmelerin yaşanmasına neden olmuştur. Faiz oranları, oluşan bu gecikmeler ve finansal piyasada likidite probleminin sorununun yaşanması nedeniyle tekrar keskin bir biçimde aşağı çekilmiş, 2007 yılında % 5,24 olan faiz düzeyleri, 2009 yılında % 0,21’e kadar gerilemiştir.

ABD’de Mortgage piyasasının önemli bir unsurunu oluşturan menkul kıymetleştirme olgusu; kredi sağlayıcıların, sunulan bu krediler üzerinden belli ölçülerde bir pay aldıktan ve gerekli sözleşmeler imzalandıktan sonra, krediyi ikincil piyasalara satma ve menkul kıymet ihraç edilmesine dayanan bir finansman modelinden oluşmaktadır. Bu modelde menkul kıymet üretilmesi yoluyla mevcut kredilerin, çoğunlukla özel yatırım bankalarına satılması ve bu yolla da tahvillere dönüştürülerek dünya pazarlarına ihraç edilmesi süreci işletilmektedir (Demir v.d., 2008).

Dolayısıyla, Mortgage Krizi açısından bakıldığında sektörde likiditesi yüksek, ancak reel olarak karşılığı bulunmayan yeni araçlar ve seçenekler yaratılmış ve bunlar ihraç edilmiştir. Kriz yıkıcı etkisini ilk etapta ABD üzerinde göstermiş, bu kıtadaki ülkelerin, diğer ülkeler ile ekonomik ve ticari ilişkileri içinde olmaları sebebiyle hem gelişmiş hem gelişmekte olan ülkelerin ekonomik büyüme, dış ticaret ve istihdam alanlarında farklı sorunların gelişmesine sebebiyet vermiştir (Akın ve Ece, 2009).

Kriz ilk etapta yıkıcı etkisini kısa dönemli borçları çevirme sistemine odaklı yatırım bankaları ve sigorta şirketleri üzerinde göstermiştir. Haziran 2008’de 12 büyük ipotek kuruluşunun zararı toplamda 153,6 milyar dolara ulaşmıştır (Kutlu ve Demirci, 2011). 2008 yılının Eylül ayında, ABD’nin önde gelen bazı büyük finans kuruluşlarının iflasıyla (Tablo 2) derinleşen krizin yarattığı belirsizlik ortamı küresel olarak büyümeyi ve ticareti yavaşlatmıştır (Öztürk, 2010). Etkiyi derin bir şekilde hisseden ABD ve AB ülkeleri başta olmak üzere, finans sektöründe yaşanan problemler sonrası büyüme oranlarında ciddi düşüşler yaşandığı ve bunun doğal bir neticesi olarak işsizlik rakamlarında da keskin biçimde artışlar meydana geldiği gözlenmiştir. Likiditenin daralmasıyla birlikte resesyonu önlemek için piyasalara trilyonlarca dolar enjekte edilmiş, ancak sisteme olan güvenin kaybolmasıyla birlikte kriz başta ABD ile yakın ticari bağları olan ekonomiler olmak üzere yayılmış ve tüm dünyayı etkilemiştir (Işık ve Tünen, 2011).

Tablo 2: ABD’de Finans Kuruluşlarının 2008 Haziran Zararları (Milyar Dolar)

Finans Kuruluşu	Zarar
City Bank	42.9
Merril Lynch	37.1

ULUSLAR ARASI EKONOMİ VE SİYASET BİLİMLER AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ Cilt 5- Sayı: 12-

Bank of America	15.1
Morgan Stanley	14.1
JP Morgan	9.8
Washington Mutual	9.1
Lehman Brothers	8.2
Wachovia Corporation	7
Goldman Sachs	3.8
Wells Fargo	3.8
Bear Sterns	3.2
National City	3.1

Kaynak: Kutlu ve Demirci, 2011.

Küresel ölçekte makroekonomik göstergelerin bozulmasına neden olan kriz süreci, bu etkiyi derin bir şekilde hisseden ABD ve AB ülkeleri başta olmak üzere, finans sektöründe yaşanan problemler sonrası büyüme oranlarında ciddi düşüşler yaşandığı ve bunun doğal bir neticesi olarak işsizlik rakamlarında da keskin biçimde artışlar meydana geldiği gözlenmiştir. Likiditenin daralmasıyla birlikte resesyonu önlemek için piyasalara trilyonlarca dolar enjekte edilmiş, ancak sisteme olan güvenin kaybolmasıyla birlikte kriz başta ABD ile yakın ticari bağları olan ekonomiler olmak üzere yayılmış ve tüm dünyayı etkilemiştir (Işık ve Tünen, 2011).

2003-2006 kriz öncesi dönemde, dünya ekonomisi yıllık büyüme hızlarında bir artış gözlemlenirken, 2008-2009 yıllarında ise, tüm dünyada yıllık büyüme hızında ciddi oranda düşüş gerçekleşmiştir. Kriz döneminde büyüme hızındaki düşme en fazla AB ülkeleri ve Euro bölgesinde gözlemlenmiştir. 2008 küresel krizinden en az etkilenen ülke grubu ise, az gelişmiş ekonomiler olmuştur. Krizden çıkış sürecinde ise, 2010 yılı ile birlikte büyüme hızlı biçimde artmaya başlamıştır (Tablo 3).

Tablo 3: GSYH Büyüme Hızları (%)

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
ABD	2.9	3.9	3.4	2.6	2.2	0.1	-2.5	2.8
Dünya	2.6	4.0	3.5	4.0	3.9	1.4	-2.3	4.2
Euro Bölgesi	0.7	2.2	1.6	3.2	2.9	0.3	-4.2	1.9
AB	1.4	2.5	1.9	3.3	3.2	0.2	-4.2	2.1
Gelişmiş Ekonomiler	2.0	3.2	2.6	2.9	2.7	0.1	-3.8	3.1
Gelişmekte olan Ekonomiler	9.6	7.6	7.3	8.3	8.9	6.0	1.9	7.8
Az Gelişmiş Ekonomiler	3.8	6.1	6.1	6.3	6.3	5.6	4.7	5.9

Kaynak: Dünya Bankası Veri Tabanından derlenmiştir:

<http://databank.worldbank.org>. [Erişim Tarihi: 18.03.2021]

Tablo 4’de de görüleceği gibi, 2003-2006 yılları arası kriz öncesi dönemde dünya genelinde GSYH’da artış gözlemlenirken, kişi başına refah düzeyi de yükselmiştir. Kriz döneminde ise, 2007 yılında özellikle AB ve Euro bölgesinde düşüş yaşanırken, 2008 yılında dünya genelinde düşüş yaşanmıştır. 2009 yılında krizden çıkış aşamasında kişi başına GSYH’nin büyüme hızı düşmeye devam ederken, 2010 yılındaki toparlanmanın etkisiyle de kişi başına GSYH’nin büyüme hızı artmaya başlamıştır.

Tablo 4: Kişi Başına GSYH Büyüme Hızları (%)

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
ABD	1.9	2.8	2.6	1.9	0.9	-1.1	-3.4	1.7

ULUSLAR ARASI EKONOMİ VE SİYASET BİLİMLER AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ Cilt 5- Sayı: 12-

Dünya	1.4	2.8	2.3	2.8	2.7	0.25	-3.4	3.0
Euro Bölgesi	0.1	1.5	1.1	2.6	2.4	-0.1	-4.6	1.6
AB	0.9	2.0	1.4	2.8	2.7	-0.1	-4.6	1.8
Gelişmiş Ekonomiler	1.3	2.5	1.9	2.2	1.8	-0.6	-4.5	2.4
Gelişmekte olan Ekonomiler	4.3	6.3	6.0	6.9	7.5	4.7	1.5	6.4
Az Gelişmiş Ekonomiler	1.6	3.8	3.8	4.1	4.2	3.5	2.5	3.7

Kaynak: Dünya Bankası Veri Tabanından derlenmiştir:
<http://databank.worldbank.org>. [Erişim Tarihi: 18.03.2021]

Küresel krizden etkilenen bazı bölgelerde işsizlik oranları hızla artarken, bazı bölgelerdeki işsizlik oranları değişim göstermemiştir. Kriz sırasında ve krizden sonraki yıllarda krizin etkisinin artmasıyla birlikte özellikle Avrupa Birliği ve Euro Bölgesi'nde işsizlik hızla artmıştır (Tablo 5).

Tablo 5: İşsizlik Oranları (%)

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
ABD	5.9	5.5	5.8	4.6	4.6	5.7	9.2
Dünya	6.5	6.4	6.3	6.0	5.7	5.9	6.0
Euro Bölgesi	8.8	9.1	8.9	8.3	7.4	7.4	9.4
AB	8.9	9.1	8.8	8.1	7.1	6.9	8.9

Kaynak: Dünya Bankası Veri Tabanından derlenmiştir:
<http://databank.worldbank.org>. [Erişim Tarihi: 18.03.2021]

Tablo 6'da, enflasyon oranlarının değişimini görülmektedir. 2003-2006 kriz öncesi dönemde enflasyon oranı görece olarak düşük kalmıştır. 2007-2008 krizinde beklentilerin aksine enflasyon bir miktar yükselmiştir. Ancak, krizin ana etkisi olan kriz sırasında ve sonrasında Euro Bölgesi ve Avrupa Birliği'nde enflasyon oranları gerilemiştir.

Tablo 6: Enflasyon Oranları (GSYH Deflatörü %)

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
ABD	1.86	2.7	3.1	3.0	2.7	1.9	0.8	1.2
Dünya	4.0	5.4	4.9	6.1	5.8	8.0	2.1	4.3
Euro Bölgesi	3.0	2.1	2.3	2.5	2.8	2.5	0.9	1.0
AB	2.9	2.4	2.4	2.7	3.1	3.1	1.1	1.3

Kaynak: Dünya Bankası Veri Tabanından derlenmiştir:
<http://databank.worldbank.org>. [Erişim Tarihi: 18.03.2021]

5.Krizin AB Ülkelerine Etkisi

ABD merkezli 2008 Mortgage Krizi birçok ülkeyi olumsuz derecede etkilemiş, ABD'nin de ötesinde 2008 yılının ilk yarısında başta gelişmiş ülke ekonomilerine yayılmış, sonrasında ise, 2008 sonu ile 2009 yılının başlarında gelişmekte olan piyasalara hızla yayılarak ulusal ekonomileri etkisi altına almıştır. Gelişmiş ülkelerde GSYH büyüme oranları 2008 ve 2009'da ciddi bir şekilde düşmüş AB ülkelerinde GSYH büyüme oranları -%3,5 ABD'de -%2,8 Japonya'da -%5,5 düzeyinde gerçekleşmiştir.

Krizin AB ekonomisini etkilemesinde bütçe açıklarının payı ön plana çıkmaktadır. AB Ülkelerinin krizin etkisinden sakınmak amacıyla uyguladığı destekleme paketleri bütçe giderlerinde artışa neden olmuştur. Bununla birlikte vergi gelirlerinin büyük bir kısmını oluşturan inşaat sektöründeki krizle beraber daralma meydana gelince vergi geliri kayıpları kaçınılmaz olmuştur. Bütçe açıklarındaki büyüme artıka, paralelinde kamu sektöründeki borçları da artırmıştır. Batma ihtimaline önlem korunmaya alınan bankalara gerçekleştirilen para transferleri kamu borcunun yükselmesinde etkili görülmektedir.

ULUSLAR ARASI EKONOMİ VE SİYASET BİLİMLER AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ Cilt 5- Sayı: 12-

2008 Mortgage Krizinin AB ekonomisi üzerinde etkisinin bu denli yüksek olmasının sebeplerinden birisi de Avrupa'da kriz öncesi dönemlerde ortaya çıkan belirtilerin Euro'ya geçişle birlikte canlanan piyasalarda gözden kaçmasıdır. Krizin ilk ortaya çıktığı andan itibaren AB'nin siyasi ve ekonomik organlarının aldığı tedbirler yetersiz kalmış neticede AB bir borç krizine doğru sürüklenmiştir (Öztürk ve Aras, 2011). Bu kapsamda AB'nin mali disiplininin yapısının bozulması Maastricht Kriterlerini uygulayamamasına yol açmıştır (Bağcı, 2016). Bilhassa son yıllarda yüksek düzeyde bütçe açığı veren ve bu konuda yapısal sorunları bulunan ülkeler, piyasalar tarafından daha riskli görülerek tahvil getirileri çok daha fazla artmış, başka bir anlatımla tahvil getirilerinin faiz dışı fazla ve bütçe gelişmelerine duyarlılığı yükselmiştir. Sonuç olarak, bir blok olarak güçlü bir ekonomi algısı yaratan AB ülkeleri arasında "riskli ülke" – "güvenli ülke" ayrımı ortaya çıkmıştır (TCMB, 2011).

5.1. Avrupa Borç Krizinin Gelişimi

2007 yılında eşik-altı konut kredisi olarak başlayan fırtına, 2007-2009 yılları arasında ilk etapta finans sektörüne oradan da reel sektöre yayılarak, ABD ekonomisini işsizlik ve resesyona problemiyle karşı karşıya bırakmıştır. Bu kriz güçlü parasal ilişkiler nedeniyle finansal kanallar aracılığıyla başta AB ülkeleri olmak üzere dünyanın diğer gelişmiş ekonomilerine de sıçramıştır. Artan belirsizlik ve yaşanan güven kaybı, kredi mekanizmalarının işleyişini engellemiş, bu durum reel sektörün borçlanma imkânlarını kısıtlarken borçlanma maliyetlerinde de önemli bir artışa neden olmuştur (Kibritçioglu, 2010). Bu dönemde Euro Bölgesi üye ülkeleri, mevcut yüksek borç seviyeleri, varlık balonları ve standartlarını aşan yaşam tarzı alışkanlıkları nedeniyle daha ciddi mali sıkıntı içerisine girmişlerdir. Kriz öncesi dönemde Euro bölgesine üye ülkelerin krediye erişimi çok kolay ve ucuz olması bu ülkelerin borçlanmalarını büyük ölçüde artırmıştır (Sandoval vd.,2011). Dünyanın en büyük ticaret bloğunda yaşanan krizin temelinde iki faktörün önemli bir rol oynadığı söylenebilir. Birlik ekonomilerinin özellikle Yunanistan'ın var olan borç problemleri ve Avrupa bankacılık sisteminin kırılma yapısına Euro bölgesinin uzun vadeli büyüme problemleri de eklenince Euro bölgesinin üç aylık krizi denilen durum ortaya çıkarmıştır (Dadush v.d., 2010). Avrupa borç krizi 2009 yılında Yunanistan ile başlamıştır. Yaşanan gelişmeler sonucunda Euro Bölgesi'nde kamu maliyesi açısından, en ciddi sorunları yaşayan ve PIIGS ülkeleri (Portekiz, İtalya, İrlanda, Yunanistan, İspanya) olarak adlandırılan üye ülkeler, Avrupa Borç Krizi'nin gelişim aşamasında en göze çarpan ülkeler olmuşlardır. Bu ülkelerin bono piyasaları Euro bölgesindeki krizle birlikte hareket etmeye başlamıştır. Kriz öncesi dönemde kolay erişim ve düşük kredi koşulları nedeniyle uzun vadeli genişleme yaşanmış ve genişleme sonrasında farklı sektörlerde meydana gelen balonların patlak vermesi nedeniyle bu ülkelerin bütçe dengesi büyük ölçüde sarsılmıştır (Gros, 2010). Mali kriz İspanya ve İrlanda'yı emlak sektöründeki balonların patlaması sonucu konut fiyatlarının ani düşüşleri yolu ile etkilerken, Yunanistan ve İtalya'yı bir türlü gerçekleştiremedikleri bütçe disiplini nedeniyle kamu borç krizine sürükleyerek etkilemiştir (Demirel ve Arslan, 2008). Ayrıca bu ülkelere Yunanistan ve Portekiz'in düşük yurtiçi tasarruf oranına sahip olması bu ekonomilerin borçlarını geri çevirmede yabancı sermayeye bağımlı olduğunu göstermektedir.

Düşük yurtiçi tasarruflar sadece krizin ortaya çıkmasında önemli bir rol oynamakla kalmamış, aynı zamanda krizin üstesinden gelmek için oluşturulan politikaları da etkisiz hale getirmiştir. Tasarruf oranının düşük olduğu bir ekonomik ortamda, mali düzenlemeler tek başına sorunu çözememiş, kurtarma planının maliyeti de oldukça yüksek olmuştur (Gros, 2010).

5.2. Avrupa Borç Krizinin Yayılması**5.2.1. Yunanistan**

Yunanistan, Avrupa borç krizinin odağında bulunan ve Avrupa Birliği ülkeleri arasında uluslararası mali kuruluşlardan ekonomik yardım talebinde bulunan ilk ülkedir. Ekonomi yapısının zayıflatan ve yıkıcı türden bir finansal kriz meydana gelmesine sebep olan ana etken, Euro bölgesi içerisinde en yüksek kamu borç düzeyine ve bütçe açığına sahip ülke olmasıdır (Nelson v.d., 2010).

Yunanistan ekonomisini krize sürükleyen faktörlerin başında; yüksek düzeydeki mali borçlar, kamu harcamalarındaki düzensizlikler, devasa büyüklüğe ulaşan kamu borcu, sınırlı ihracat, rekabet ortamının minimum seviyeye düşmesi ve istihdamın istikrarlı bir düzeye ulaşamaması gibi unsurlar yer almaktadır. 2001 yılından 2007 yılına kadarki süreçte, yüksek miktarda Euro akışıyla beraber birlikte, Yunanistan'ın GSYH'si, hemen hemen Euro bölgesi ortalamasına eşit miktarda yükseliş göstermiştir. Ekonomik büyüme rakamlarına rağmen Yunanistan, borç krizi oluşumuna neden olan bazı ciddi kırılma noktaları ile karşı karşıya kalmıştır. İlk etapta, ekonomide sağlanan refahın büyük bir kısmı, sağlıklı işleyen bir üretim sürecinden öte, dış fonlar ile desteklenmiştir.

Yabancı kaynak girişi ile beraber Yunan hükümetinin çok daha yüksek kamu istihdamı yaratmasına ve sübvansiyon, emekli aylıkları ve bir diğeri daha fazla maaş ödemesine imkân vermiştir. Sosyal güvenlik sisteminde

ULUSLAR ARASI EKONOMİ VE SİYASET BİLİMLER AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ Cilt 5- Sayı: 12-

erken emeklilik şeklinde genel maliyetlerin düşürülmesine olanak veren bazı kurumsal boşlukların mevcudiyetine rağmen kamusal transfer harcamalarının düşürülemediği bütçeye ciddi bir yük bindirmiştir (Bağcı, 2016). 2009 yılına gelindiğinde Yunanistan'da işbaşı yapan yeni hükümet daha önceki hükümetler zamanında yayımlanan ekonomik göstergelerin gerçeği yansıtmadığını açıklamış ve gizlenen ekonomik rakamları revize etmiştir. Yunanistan'ın yaptığı revize neticesinde ülkenin bütçe açığının GSYH'ye oranının % 12,7 olarak açıklanması, yani AB'nin Maastricht Kriterlerinde sınır belirttiği % 3'ün dört katından daha fazla olduğunun ortaya konulması ülkenin ciddi bir malî kriz yaşadığını gözler önüne sermiştir (Köse ve Karabacak, 2011).

Tablo 7: Yunanistan'ın Temel Makroekonomik Göstergeleri (2006-2010)

Kriterler/Yıl	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	Maastricht Kriterleri
Kamu Borcu/GSYH	100	106.1	105.4	112.9	129.7	146	171.3	156.9	175	60%
Bütçe Açığı/GSYH	-5.2	-5.7	-6.5	-9.8	-15.7	-11.1	-10.2	-8.7	-12.3	3%
Büyüme	5.7	3.3	-0.3	-4.3	-5.5	-9.1	-7.3	-3.2	0.7	

Kaynak: Eurostat

Eurostat tarafından yayınlanan verilere bakıldığında 2006 yılında Yunanistan'ın Kamu Borcu/GSYH'ye oranı %100 iken, 2014 yılı sonuna gelindiğinde bu oranın %175'e çıktığı görülmüştür. Sürekli artış gösteren iç borçlarını kapatmak için AB'den sürekli mali destek talep edilmesi Yunanistan'ın kamu borcunun yükselmesinin bir nedenidir. 2006 yılındaki büyüme düzeyi %5.7 iken, krizin baş göstermesiyle birlikte süreç tersine dönmüş ve bütçe açıklarının etkisiyle kamu borçları katlanmıştır (Tablo 7).

Kısacası, Yunanistan'ın ekonomik büyüme sürecini dış borç kaynaklı sağlaması neticesinde uzun vadede oluşan bütçe açığı ve kamu açığı mali krizle birlikte hem ülkenin büyümesine sekte vurmuş, hem dış borcunu katlamış, hem de AB içerisinde birliğe dâhil olma kriterlerini karşılayamama durumuna gelerek büyük itibar kaybına neden olmuştur. Bütçe açıklarının devamlı olarak eksi seyir izlemesi, kriz döneminde bütçe açığının % 15'i geçmesi ülke ekonomisine olan güvensizliği de arttırmıştır (ABGS, 2011).

5.2.3. İrlanda

1973 yılında İngiltere ve Danimarka ile birlikte AB'ye, 1999 yılında ise Euro Bölgesine dâhil olan İrlanda, Euro bölgesi içerisinde krizden kaynaklanan ekonomik daralmaları en derin hisseden ülkelerinden birisi olmuştur. Krizin etkisiyle resesyona uğrayan ekonomi, işsizlik oranlarında zamanla keskin iniş ve çıkışlar meydana gelmiştir (Avellaneda ve Hardiman, 2010). İlk etapta Yunanistan üzerinde etkisini gösteren borç krizi kısa sürede İrlanda ekonomisine de bulaşmıştır. Kriz, Yunanistan'dan üzerinde sürdürülemez boyutlara ulaşan bütçe açıkları ve kamu borç stokları nedeniyle yıkıcı etkisini göstermişken, İrlanda'da krizin bulaşma yolu yine konut piyasası yoluyla olmuştur.

Kriz öncesi dönemde yatırımcıların olumlu beklentisine yol açan konut fiyatlarındaki artışın devam edeceği ve kredi maliyetlerinin düşeceği durumu, konut sektörünün canlanmasına neden olurken, bu canlılık haliyle konut fiyatlarının aşırı değerlenmesine yol açmıştır. Ancak konut kredisi hacmindeki genişlemeyle birlikte özel sektör borç stokunun anormal yükselişi ekonomideki kırılganlığı arttırmıştır. Nitekim ABD'de meydana gelen gelişmelerin bir benzeri, İrlanda ekonomisini de etkileyerek konut fiyatlarının aşağı yönlü hareketini tetiklemiştir. Bankaların bilançolarının giderek kötüleşmesi sonucu İrlanda hükümetinin 45 milyar euro tutarındaki kaynak aktarımı sağlaması bütçe açığında ciddi anlamda bir artışa neden olmuştur. Tüm bu gelişmeler, ekonomi yönetimine olan güveni sarsmış, beraberinde ülkenin kredi notunun düşürülmesiyle sonuçlanarak, borç krizi için elverişli zemini yaratmıştır (ABGS, 2011).

Tablo 8: İrlanda'nın Temel Makroekonomik Göstergeleri (2006-2010)

Kriterler/Yıl	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	Maastricht Kriterleri
Kamu Borcu/GSYH	27.2	24.8	25	44.5	64.4	87.4	111.2	121.7	123.2	60%
Bütçe Açığı/GSYH	1.6	2.9	0.1	-7.4	-13.7	-32.4	-12.7	-8.1	-5.8	3%
Büyüme	6.3	5.5	-2.2	-5.6	0.4	2.6	0.2	1.4	5.2	

Kaynak: Eurostat

Tablo 8’de, İrlanda ekonomisinin 2006-2014 dönemi makro verileri görülmektedir. 2006-2009 arası dönemde %30’ların altında gerçekleşen Kamu Borcunun/GSYH oranı, 2009 yılına gelindiğinde ilk defa %44,5’e ve 2010’da %64.4’e ve 2014 yılında ise %123.2’lik seviyeye ulaşmıştır. Ekonomi yönetiminin bankaları kurtarmaya yönelik attığı adımlar grafikte de görüldüğü şekilde, bütçe açığını da hızlıca arttırmıştır. 2006-2009 yılları arasında bütçe açığı oranı negatif düzeyde değilken, kriz süreciyle birlikte 2009 yılında % -7.4’e ve 2011 yılında da % -32.4’lük seviyeye gerilemiş, böylelikle Maastricht kriterlerinden çok uzağa bir konuma gelmiştir. 2008-2010 yıllarında büyüme oranları negatif olarak gerçekleşmiş, ülke 2006-2007 dönemindeki büyüme ivmesini ancak 2014 yılında yeniden yakalayabilmiştir

5.2.4. İspanya

İspanya’da kriz sürecini daha zorlu ve çok boyutlu deneyimlenmiştir. Ülke bir yandan Avrupa borç krizi mücadele ederken diğer taraftan ise konut kriziyle başa çıkmaya çalışmaktadır. Yüksek düzeylere ulaşan kamu ve özel sektör borçları, konut sektöründe yaşanan sıkıntılar, artan işsizlik oranları ve düşüş gösteren büyüme oranları krizin kaçınılmaz tetikleyicileri olmuştur (Ağören, 2015).

1986’da AB’ye üye olan İspanya’nın, 1990’lı yıllarda üyeliğin avantajlarıyla birlikte bir atılım yaptığı görünümü ortaya çıkmış olsa da, değişen üretim yapısı ile birlikte hizmet sektörü odaklı ekonomiye geçiş süreci, ekonomi içerisinde tarım sektörünün payının azalması ve sanayi sektörünün payının istenilen düzeye çıkarılamaması, zaman içerisinde yabancı yatırımların da ülkeden uzaklaşmasına neden olmuş ve bu durum büyüme oranını kriz öncesinde olumsuz etkilemiştir. Konut sektöründe meydana gelen kriz, finans sektörü üzerinde de etkili olmuş, bankalar aşırı zarara uğramıştır. Bu sebeple, İspanya bu bankalara kurtarma fonlarıyla kaynak sağlayarak müdahalede bulunmuştur. Fakat bu müdahale, düşüş seyri içerisindeki büyüme performansları kapsamında ülkenin aşırı düzeyde borçlanmasına sebep olmuştur. Bununla beraber negatif büyüme performansları, yatırımcıların beklentisini olumsuz yöne çevirmiş, bu da uzun vadeli devlet tahvili faizlerinin artmasına neden olmuştur. Bu sayede İspanya borçlarının çevrilebilirliği hususunda uygun faizli fon bulmada zorlanmış ve bu durum İspanya’nın borçlarının çevrilebilirliğine yönelik gecikme riskini daha da artırmıştır (Corut, 2013).

Sonuç olarak, İspanya’daki borç krizi beklentilerinin yükselmesi esasen İrlanda’da olduğu gibi konut sektöründeki aşağı yukarı yönlü hareketlerin finansal ve reel sektöre olumsuz yansımalarından kaynaklanmıştır (Carballo-Cruz, 2011).

İspanya’nın 2000-2012 yılları arasındaki reel GSYH artış oranlarına bakıldığında, ülkenin 2009, 2010 ve 2012 yılları hariç istikrarlı bir büyüme performansı gösterdiği ve ortalama % 3’lük bir büyüme hızı yakaladığı görülebilmektedir. 2002 yılında Euro’ya geçişi ile kur riskinin düşmesi, Ülkenin 2008 yılına değin büyüme oranlarını %3’ün üstünde tutmuştur. 2009 yılında %3.7’lik bir küçülmenin yaşandığı ülkede 2000-2012 yılları arasında büyüme oranı ortalama %1,9 olarak belirlenmiştir (Eurostat). Bu oran diğer AB ülkelerinin büyüme oranlarından da yüksektir. Ancak, krizden sonraki süreçte büyüme oranları negatif seyir izlemiştir. İspanya hükümeti bu resesyon sürecini aşabilmek için kamu harcamalarında artışa gitmiştir. Fakat uygulanan bu politika bütçe açıklarını artırarak ekonomiyi etkisi altına almıştır ve ülke Maastricht kriterlerini de karşılayamamıştır (Bağcı, 2016). Kamu Borcu/GSYH oranı 2006-2008 arası dönemde düşerken, 2009-2014 yılları aralığında ise devamlı bir yükseliş göstermiştir. Benzer şekilde Bütçe Açığı/GSYH oranları 2006-2008 yılları arasında %1 ile %2 aralığında iken; 2009 sonrası dönemde negatif yönlü seyir izlediği göze çarpmaktadır (Eurostat) (Tablo 9).

Tablo 9:İspanya’nın Makro Ekonomik Göstergeleri, (2006-2014)

ULUSLAR ARASI EKONOMİ VE SİYASET BİLİMLER AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ Cilt 5- Sayı: 12-

Kriterler/Yıl	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	Maastricht Kriterleri
Kamu Borcu/GSYH	43	39.6	36.1	40.2	54	60.1	69.2	84.4	92.1	60%
Bütçe Açığı/GSYH	1	2	1.9	-4.5	-11.1	-9.4	-9.4	-10,3	-6.8	3%
Büyüme	4.2	3.8	1.1	-3.6	0	-1	-2.6	-1.7	1.4	

Kaynak: Eurostat

5.2.5. İtalya

İtalya'daki krizin gelişimi süreci İrlanda ve İspanyadan farklı olarak bir konut fiyatı balonu ya da önemli bir bankacılık krizi süreci ön plana çıkmadığı biçimde ilerlemiştir. Ayrıca ülkede kamu açıkları ciddi ölçüde yüksek seviyede değilken, borç stoku seviyesinin yüksek, büyüme öngörülerinin zayıf olması sebebiyle 2011 yılından bugüne uluslararası kredi derecelendirme kuruluşlarının yaptığı not indirimleri ülkenin risk düzeyinin artmasına neden olmuştur (Kibritçiöglü, 2011).

Avrupa üzerinde yayılım etkisini giderek artıran borç krizi 2011 yılına gelindiğinde, Yunanistan'dan sonra, AB'nin kurucu üyesi olan ve dünyanın en büyük ekonomileri içerisinde yer alan İtalya'ya yönelmiştir. Yunanistan'da olduğu gibi yüksek düzeye ulaşan kamu borçlarının kritik düzeye ulaşması ile yine başka bir Euro bölgesi üyesi Portekiz ile benzer şekilde gelişen büyüme performansının düşüklüğü borç krizini tetikleyen temel faktörler olarak kendilerini göstermiştir. Bu anlamda İtalya'da, İspanya ya da İrlanda krizlerinin aksine, kritik düzeyde bir konut kredisi balonu mevcut değildir. Bu süreç yaşanırken ülkeyi ciddi anlamda sıkıntıya düşüren yüksek düzeyde kamu borçları sorunu da henüz baş göstermemiştir. Haliyle, Maastricht kriterlerini (kamu borç stokunun GSYH'ye oranının % 60'ı geçmemesi gerektiği kriteri) yerine getirmeden Euro Bölgesi'ne kabul edilen Yunanistan gibi İtalya'nın da yüksek düzeydeki kamu borçları AB karar organlarınınca geçiştirilmiş ve ülke gerekli kriterleri (kamu borcu oranı kriteri gibi) yerine getirememesine karşın 1999 yılında parasal birliğe kabul edilmiştir (Çoban, 2015).

Küresel çapta rekabet gücünü artırmak amacıyla yapısal reformları hayata geçirmekte güçlük yaşayan İtalya, cari açığın finansmanını sağlayacak güçlü reformlar ortaya koymak yerine basit metodu tercih ederek kamu borçlanmasını yoluna gitmiştir. Bu süreçte Euro Bölgesi'nin beraberinde sunduğu avantajların da etkisiyle 2001 yılı öncesinde %5'in üstünde seyir izleyen reel borçlanma faiz oranlarının 2001 yılı sonrası süreçte % 2,5-4 arasına düşmesi de İtalya'nın borçlanma maliyetlerini aşağıya çekmiş, bu görünüm borçlanma yolunda teşvik edici bir unsur olmuştur. Netice itibarıyla, gelişim gösteremeyen bir ekonomik tablonun devasa borç yükü altında ezilmiştir (Ercan, 2011).

Bununla birlikte, kamu maliyesinde oluşan disiplinsizlikler (gevşek maliye politikaları) bütün bu süreçte olumsuz gelişmelerin tuzu biberi olmuştur. 2001-2006 yılları arası dönemde Berlusconi yönetiminin kamu harcamalarını önemli ölçüde artırması ve vergi aflarının devreye konulması artan bütçe açıklarına zemin hazırlamıştır. Ekonomide bütçe açıkları yaratan diğer önemli bir unsur da, mevcut olan kayıt dışı ekonominin ciddi düzeylere yükselmiş olmasıdır. Yine bu süreçte, istikrarsız büyüme oranlarının başka bir etkisi de iç tasarruf oranlarına sirayeti şeklinde olmuştur. Özellikle iç tasarruf oranlarının düşük seviyede ilerlemesi, borçlanma oranlarının gittikçe yüksek seviyelere ulaşmasına sebep olmuştur. Yüksek düzeyde seyreden faiz oranlarına rağmen, yabancı sermayenin oluşan risklerden ötürü ülke ekonomisine olan güvenin yitirilmesi, doğrudan yabancı yatırımların ülkeden uzaklaşmasına sebep olmuştur (Yayan, 2012). 2008-2009 yılları arasındaki süreçte İtalya'nın GSYH'sında yaşanan küçülme Avro bölgesinin ortalamasının üstüne çıkmıştır. Ülkenin ticaret hacmindeki düşüşlerin devamlılık göstermesi kamu borcunu arttırmış ve bütçe açığının GSYH oranının devamlı negatif seyir izlemesine sebep olmuştur (Tablo 10).

Tablo 10: İtalya'nın Makro Ekonomik Göstergeleri, (2006-2014)

Kriterler/Yıl	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	Maastricht Kriterleri
Kamu Borcu/GSYH	105.9	106.6	103.6	106.1	116.4	119.3	116.4	123.1	128.5	60%
Bütçe Açığı/GSYH	-4.2	-3.6	-1.5	-2.7	-5.3	-4.2	-3.5	-3	-2.9	3%
Büyüme	2	1.5	-1	-5.5	1.7	0.6	-2.8	-1.7	-0.4	

Kaynak: Eurostat

5.2.6. Portekiz

Euro Bölgesi içerisinde borç krizi yaşayan diğer bir birlik üyesi ülke Portekiz olmuştur. Ülkeyi krize sürükleyen ana sebepler başında cari açıklarda yaşanan yükselişler, borçların giderek artışı, küresel rekabet gücünün diğer ülkelere göre giderek zayıflaması gibi sebepler gösterilmektedir (Tablo 11). Ülkedeki kamu borcu sorunu varlığı ile birlikte tek sorun bu kamu borcu olmayıp, aslında özel sektör borcunun büyümenin önünde engel teşkil etmesi krizi tetikleyen başka bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

2011 yılında AB'den ve IMF'den kurtarma paketi kapsamında yardım talep eden diğer bir ülke olan Portekiz, İrlanda ve Yunanistan ekonomileriyle benzer yapısal nitelikler göstermektedir. Yunanistan'ın ve sonrasında İrlanda'nın kurtarma paketi kapsamında yardım talebinin ardından, finansal piyasalarda Portekiz'in de artan borçlarını geri ödemede sıkıntıya düşeceği algısını artmasına neden olmuştur.

Ülkeyi kriz sürecine götüren ana sebep bankacılık sisteminin karşı karşıya kaldığı borç tablosudur. Portekiz finans yapısı İspanya ve İrlanda da olduğu gibi bankaların sahip olduğu spekülatif konut balonuna veya konut piyasasına dönük *subprime* kredi araçlarına sahip değildi (Ukessays, 2015). Ancak, İspanya ve İrlanda'nın Euro'ya geçiş sürecinde Almanya ve Fransa gibi değişken düşük faize sahip birlik ülkelerinden ciddi miktarlarda kredi kullanmışlardı. Kullanılan krediler döviz cinsinden borçlanılarak elde edilmiş, sonraki süreçte ise kendi ulusal para cinslerine dönüştürülerek yurt içine aktararak ciddi anlamda kâr marjı yakalamışlardı (Mamede, 2012).

Portekiz bankaları finanse ettikleri kredilerle konut yatırımlarının ve kurumsal yatırımların yükselmesine, bu sayede harcanabilir gelir seviyesi ile iç talebin artırılarak tüketim harcamalarının sürdürülemez düzeylere gelmesine sebep olmuşlardır (O'Flynn, 2003).

Tablo 11: Portekiz'in Makro Ekonomik Göstergeleri, (2006-2014)

Kriterler/Yıl	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	Maastricht Kriterleri
Kamu Borcu/GSYH	62.8	63.9	68.3	71.7	83.7	94	111.1	125.8	129.7	60%
Bütçe Açığı/GSYH	-6.1	-4.1	-3.1	-3.6	-10.2	-9.8	-7.4	-5.6	-4.8	3%
Büyüme	1.6	2.5	0.2	-3	1.9	-1.8	-4	-1.1	0.9	

Kaynak : Eurostat

Ülkede oluşan bütçe açıklarını önlemek adına devreye konulmaya çalışılan istikrar programının kabul görmemesi mali yapıyı da istikrarsızlaştırmıştır. Devreye alınmak istenen programda ise; 2013 yılı bitimine kadar bütçe açığının GSYH'ye oranını % 2'ye indirilmesi ve emekli maaşlarında kesinti yoluna gidilmesi planlanmış, kamuda çalışanlarından ücretleri 1.500 Euro tutarını aşanlarda kesintiler uygulanacağı ve devlet harcamalarının önleyici yönde bütçede kısıtlaması gibi tedbirlere öncelik verilmiştir. 2011-2014 yılları arasındaki süreçte bütçe açığının GSYH'ye oranı %-10'dan %-2'ye yükselmiştir. Bütün bu gelişimler istikametinde, ülkede siyasi yönetim yapısı bozulmuş ve zamanla istikrarını yitiren mali oluşum nedeniyle üst düzey kredi derecelendirme kuruluşları ülkenin kredi notunu düşürerek negatif yönlü şekilde belirlemiştir (Worldbank, 2016).

6. AB'nin Krize Karşı Geliştirdiği Önlemler

AB'nin krize karşı geliştirdikleri önlemlerin kaynağında Euro Bölgesi ülkelerinin bir bütün şeklinde borçlanmaları ve böylelikle daha az maliyetli finansman imkânına ulaşmasını sağlayacak yeni stratejilerin ortaya konulması bulunmaktadır. Bu anlamda devreye Almanya ve Fransa gibi mali yapısı istikrarlı, kredi notu yüksek ülkeler girmiştir. Bu doğrultuda süreç AB'nin genelini içeren araçlar ve Euro Bölgesini içeren araçlar şeklinde iki başlık şeklinde incelenebilmektedir.

6.1. AB'nin Genelini Kapsayan Araçlar

6.1.1 Ödemeler Dengesi Desteği

İlk başta ödemeler dengesi fonu oluşturulmuştur. Fonun oluşturulmasındaki amaç ise Euro bölgesi dışında kalan AB üyesi ülkelerin ödeme güçlüklerine karşı finansman desteği olanağı sağlamaktır. Ödemeler dengesi fonunun işleyiş prensibi fondan yararlanacak ülkenin üye ülkelerin teminatıyla tahvil ihraç etmesi biçimindedir (Council of the European Union, 2002).

6.1.2 Kredi Havuzu

İkinci oluşturulan sistem ise, kredi havuzu mekanizmasıdır. Bu sistem sayesinde sadece bir defaya has olmak üzere Yunanistan'ın faydalanması amacıyla oluşturulmuş borç havuzudur. Fon, 80 milyar Eurosu AB, 30 milyar Eurosu ise IMF tarafından finanse edilmiş olan, toplamda 110 milyar Euro'luk bir havuzdur (European Commission, 2011).

6.1.3. Avrupa Finansal İstikrar Mekanizması

Bu mekanizma AB üyesi ülkelerin doğal afetler ve üye ülkenin kendi kontrolü dışında oluşan dış etkenler sonucu mali zorluklar yaşaması durumunda kullanılmak üzere oluşturulmuştur. Ancak Yunanistan ve İrlanda gibi dış etkenlerin belli ölçüde etkilediği ama iç faktörlerin de yoğun etkisi altında oluşan krizlerde bu mekanizma kullanılmıştır. Bu sistemde de AB adına piyasalardan kredi temin edilmekte ve üye ülkelere kullanılmaktadır. Bu mekanizma ile kaynak kullanımına AB organlarıncı kabul edilmiş sıkı bir makro ekonomik istikrar programı uygulama şartı getirilmektedir. Bu mekanizma geçici bir süreliğine oluşturulmuştur. 2013 yılında bunun yerine Avrupa İstikrar Mekanizması geçecektir (Europe Press Releases,2010).

6.2. Avro Bölgesini Kapsayan Araçlar

6.2.1. Avrupa Finansal İstikrar Fonu

Avrupa Finansal İstikrar Fonu 2010 yılında kurulmuş olup, borç sorunları ile karşı karşıya olan ülkelerin Avrupa Bölgesi ülkelerine kalıcı olmayan şekilde finansman dayanak oluşturmak ve bu şekilde birliğin mali istikrarını korumaktır. Fonun çalışma usulü Euro bölgesi ülkelerinin sağladığı güvence kapsamında piyasadaki dolaşımda olan tahviller aracılığıyla üye ülkelere kredi desteği sağlamaktır (Council Of The European Union, 2010). Bu fon da diğer Avrupa Finansal İstikrar Mekanizması gibi kalıcı olmayıp, 2013 yılında yerini Avrupa İstikrar Mekanizmasına bırakacaktır.

6.2.2. Avrupa İstikrar Mekanizması

Avrupa İstikrar Mekanizması 2010 yılında kurulmasına karar verilmiş olup, Euro Bölgesi'ne Üye Devletlerin Ekonomi ve Maliye Bakanları Konseyi'nde alınan karar ile 2013 yılında Avrupa Finansal İstikrar Mekanizması (EFSM) yerine geçecek faaliyete geçmesine bildirilmiştir. Mevut küresel krizin etkilerini hafifletmeye dönük daha önce konsey kararlarına dayanılarak oluşturulan gerek Avrupa Finansal İstikrar Mekanizması (EFSM), gerekse de Avrupa Finansal İstikrar Fonunun (EFSF) kalıcı bir sistem üzerine inşa edilmemiş, geçici nitelik taşıyordu. Çünkü mevcut şartlarda AB anlaşmasında kalıcı bir sistem kurmanın yasal dayanağı bulunmuyordu. Bu nedenle Avrupa ülkeleri ve hükümetleri Başkanları zirvesinde Euro'nun istikrarını sağlamak için 2013 ortalarında yürürlüğe girmesi beklenen Avrupa İstikrar Mekanizmasının (ESM) kurulmasına karar verilmiştir. Zirve kapsamında, mekanizmaya yasal bir zemin sağlamak adına AB'nin işleyişine dair Antlaşma'nın 136. maddesine ek bir fıkra eklenmesine karar verilmiştir (European Council, 2011). Avrupa İstikrar Mekanizması, mevcut Avrupa Finansal İstikrar Mekanizması üzerine inşa edilecek, bu sayede Euro Bölgesi'nde finansal istikrarı sağlayacak ve AB'nin güçlendirilmiş ekonomik denetim işlevlerini tamamlayacaktır. Bu yeni ortam, yalnızca mevcut krizlere yanıt olarak alınan önlemleri değil, aynı zamanda gelecekteki kriz olasılığını azaltmayı ve bu krizleri önlemeyi amaçlayan daha etkili uygulama önlemleri de dâhil olmak üzere borcun sürdürülebilirliğine özel önem vermektedir. Dolayısıyla Euro bölgesinin istikrarı tamamen risk altında olduğu durumda, Avrupa İstikrar

ULUSLAR ARASI EKONOMİ VE SİYASET BİLİMLER AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ Cilt 5- Sayı: 12-

Mekanizması Euro bölgesi ülkelerinin karşılıklı rızası ile hareket edecek ve kemer sıkma koşullarına dayalı mali yardım sağlayacaktır(Köse ve Karabacak, 2011). Ayrıca Uluslararası finans piyasasında işlem gören tahvil ve diğer borçlanma araçlarını kullanarak finansal zorluk yaşayan üye ülkelere doğrudan kredi desteği sağlamak gibi görevi üstlenen bu yeni oluşumun, birlik üyesi devletlerin karşılaştığı likidite sorunlarını ortadan kaldırmak adına ulusal düzeyde birincil ve ikincil bono piyasalarına müdahalede bulunmak gibi fonksiyonları da üstlenmiştir. 2011 yılında 700 milyar Euro tutarında bir yardım paketi kararı alan Avrupa İstikrar Mekanizmasının (EFSF) amacı, 500 milyar avroluk krediyi birlik üyesi ülkelere mümkün kılmak üzerine olmuştur. Dolayısıyla Avrupa İstikrar Mekanizmasının kuruluşunu Avrupa'nın yaşadığı borç kriziyle başa çıkmak için esas önlem olarak görülmemeli, Ulusal düzeyde ve AB düzeyinde devreye alınan bir dizi önlemin tamamlayıcı niteliğinde görülmelidir. İstikrar ve Büyüme paktının desteklenmesi, Avrupa Para Birliği içerisinde koordinasyon ve yönetimi güçlendirici düzeyde adımlar atılması, Euro + Anlaşmasının hayata geçirilmesi tamamlayıcı nitelikte bir dizi önemlerdir (Casale v.d., 2012)

6.2.3.Avro Rekabet Paktının Kurulması

Birlik Üyesi ülkelerin küresel rekabet güçlerini arttırmak gayesiyle 2011 yılında Almanya ve Fransa'nın teklifiyle "Rekabet Paketi" ismiyle önerildi. Öneri birlik üyesi ülkelerin rekabet gücünü ölçmek gayesiyle fiyat rekabeti, mali denge yapısı, Ar-Ge faaliyetleri ile eğitim yatırımları amacıyla katı bir biçimde denetim getiriyordu. Ayrıca birlik üyesi ülkelere bir program seçeneği de sunuyordu. Bu program ile ücret fiyat düzeylerine endekslenecek, mesleki yeterliliklere önem verilerek döngüsel hızda çalışan hareketliliği sağlanacak, kurumlar vergisi uygulamalarında yaklaşma ve emeklilik sistemlerinde uyumlaşma sağlanacak, borç uyarı mekanizmaları anayasal çerçeveye oturtulacak ve bankalar için ulusal kriz yönetimi sistemleri kurulacaktı (BBC, 2011).

Sonuç

Finansal krizler, reel ekonomiyi etkileyerek piyasa verimliliğinin kaybolmasına yol açan finansal çöküntülerdir. Bu dönemde finans piyasaları şiddetli fiyat dalgalanmaları ile yüzleşmekte, bankacılık sisteminde geri dönmeyen kredilerin oranlarında artış yaşanmaktadır. Bu gelişmeler sonucunda mevcut sistem kırılma noktasına gelmiş ve ciddi ekonomik sorunların yaşanmasına yol açmaktadır. Bu nedenle finansal krizlerin ülkelerin makroekonomik istikrarlarının devamı için ayrı bir öneme sahiptir. Son yıllarda teknoloji alanında kaydedilen ilerlemeler ile sermayenin küreselleşmesi olgusu finansal entegrasyon sürecini de beraberinde getirmiş, ülkelerin finansal piyasalarında yabancı yatırımcıların faaliyeti hız kazanmıştır Bu sayede gerçekleştirilen doğrudan ve dolaylı sermaye yatırımları ülkelere ciddi miktarda fon girişi çıkışı imkanı yaratmıştır. Dolayısıyla mali sermaye akımlarının ulusal sınırları aşması ve piyasaların uluslararası piyasalara entegrasyonu, finansal entegrasyonun gerçekleşmesine büyük katkı sağlamıştır.

Ancak kriz dönemlerinde finansal piyasalar arasında entegrasyonun artması, bulaşıcılık olarak tabir edilen bir ülkede yaşanan ekonomik krizin başka diğer ülkelere aktarılması durumunu sıklıkla yaşanır duruma getirmiştir. Yaşanan şok sonrasında bu aktarım mekanizması kimi zaman bankacılık sistemi kanalı ile ya da uluslararası ticari bağlar vasıtasıyla veya da bilgi kanalları aracılığıyla olmaktadır. Son yıllarda, finansal krizlerin birden fazla piyasayı etkilediği ve finansal bulaşma kavramını yaydığı gerçeği giderek daha fazla merak uyandırmış olsa da, literatürde henüz üzerinde fikir birliğine varılmamış birçok husus bulunmaktadır. Örneğin, finansal bulaşmanın tanımı konusundaki yaşanan fikir ayrılıkları, bulaşmanın hangi iletiler ile aktarıldığı ve bunun ne şekilde tespit edileceği gibi konular üzerinde tam uzlaşma sağlanamamıştır. Bu konuda ortaya konan ampirik çalışmaların bir kısmı ekonomide yaşanan kriz olgusunu diğer ülke piyasalarında kriz oluşturma ihtimalinden yola çıkarak incelemeyi tercih ederken, kimi araştırmacılar da finansal bulaşmayı piyasaların etkileşimine dayalı açıklamaya çalışmıştır. Bu araştırmaların temelinde geçmiş dönemlerde meydana gelen ABD faiz oranlarındaki öngörülmemiş ani değişimlerden veya bazen de Japonya merkezli şoklardan kaynaklı Avrupa Para Krizi, Meksika Krizi ve Güneydoğu Asya Krizleri yer almaktadır. Çünkü bu krizler finansal krizlerin değişik iletim kanallarıyla birçok ülkeye yayılması konusundaki çalışmalara öncülük etmiştir.

2008 yılında meydana gelen gayrimenkul ve konut piyasası krizi küresel etkisi nedeniyle son yıllardaki en büyük küresel kriz olma niteliği taşımaktadır. Bilhassa bu dönemde Lehman Brothers gibi yerleşik şirketlerin çöküşü genel bir şok olarak algılanmış, neredeyse bütün Asya ve Avrupa ülkelerine bir türlü içinden çıkılmaz duruma sokarak bulaşıcı krizin en etkili bir şekilde yaşanmasına sebebiyet vermiştir. 2007 yılında ABD kaynaklı başlayan küresel kriz, Avrupa ülkelerine ihraç olması süreci bakımından küresel entegrasyona dayalı finansal bulaşmanın önemli örneklerinden birini teşkil etmektedir. Kriz ilk olarak Yunanistan'da etkisini göstermeye başlamış, 2009 yılından sonra tüm AB ülkelerini etkisi altına almıştır. Yaşanan bu küresel kriz, AB ülkelerinde var olan bir borç krizini tetikleyerek mevcut kamu açıkları ve borç stok göstergelerinin ciddi boyutlarda yükselmesine neden olmuş,

ULUSLAR ARASI EKONOMİ VE SİYASET BİLİMLER AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ Cilt 5- Sayı: 12-

süreç aynı zamanda çoğu AB ülkesinde borsa endekslerinde ve büyüme oranlarında düşüşler, işsizlik ve enflasyon oranlarında artışlar meydana getirmiştir. Tüm bu gelişmeler sonucunda birlik üyesi ülkelerde kamu maliyesinin sürdürülebilirliğinin tehlikeye sokmuş, Euro bölgesi 2009 yılında % 4,1 düzeyde küçülerek ciddi bir gerileme sürecine girmiştir. Kriz sonrası kredi derecelendirme kuruluşları Euro Bölgesi'ndeki bazı ülkelerin kredi notlarını ciddi şekilde düşürmüş, ancak Yunanistan ve Portekiz ile birlikte İrlanda devlet tahvillerinin değersiz hale gelmesi mevcut krizi daha da şiddetlendirmiştir. Avrupa Borç Krizi bir tür mali kriz olarak kabul edilmekte, esasen kamu maliyesindeki sıkıntılara bağlı olarak meydana gelmesi açısından birinci nesil kriz modeli; bulaşıcılık niteliği yönünden ise üçüncü nesil modeller çerçevesinde açıklanabilmektedir.

Sonuç olarak, mortgage piyasasında değişik türev finansal araçların çıkarılması ve ihracı ile kredi hacmi aşırı genişlemiş, finansal türevlerin reel karşılığı olmadığı ortaya çıkınca bir krize dönüşmüştür. Sistemi kurtarmak için kamunun devreye girmesiyle birlikte gereken kaynakların finansmanı ise kamu harcamaları ve artan vergilerden karşılanmış ve krize kıyasından köşesinden bulaşmış tüm ülkelerde yüksek kamu açıkları, yüksek risk, kapanan işletmeler, işsizlik, azalan büyüme oranları ve refah düzeyinde düşüşler görülmüştür. Günümüzün küreselleşmiş dünyasında bu gibi krizlerin bulaşmasını önlemek sisteme entegre olan ülkeler için çok zordur. Ancak, kullanılan finansal araçların denetlenmesi ve düzenlenmesi ile bunun önüne geçilebilir. "Kontrol" serbest piyasa anlayışına ters düşmekle birlikte reel karşılığı olmayan araçların geliştirilmesi ve pazarlanmasının kontrol edilmesi Mortgage Krizi gibi krizleri önleyebilir.

KAYNAKÇA

- AB Genel Sekreterliği. (2011). "Avrupa Birliği'nde Küresel Finansal Krize Karşı Alınan Önlemler ve Birliğin Rekabet Gücünün Arttırılmasına Yönelik Girişimler: Euro Rekabet Paketi".http://www.abgs.gov.tr/files/EMPB/euro_plus_pact.pdf. [Erişim: 18.03.2021].
- Adabağ, S. Ç. (2019). "2008 Küresel Ekonomik Krizinin Türkiye ve AB Makro Ekonomik Dengelerine Etkileri ve Alınan Önlemlerin Değerlendirilmesi" Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi.
- Ağören, A. (2015). "2010 Avrupa Borç Krizi ve Kamu Borcu Sorunu", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.
- Ahlgren, N., & Antell, J. (2010). "Stock Market Linkages And Financial Contagion: A Cobreaking Analysis". The Quarterly Review of Economics and Finance, 50(2), 157-166.
- Akın, F.ve Ece, N. (2009)."Küresel Finansal Kriz ve Bankacılık Sektörü İstihdamı Üzerindeki Etkileri," Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi, 27, 153-168.
- Alantar, D. (2008). "Küresel Finansal Kriz Nedenleri ve Sonuçları". Erişim adresi http://www.finanskulup.org.tr/assets/maliyefinans/81/Dogan_Alantar_Kuresel_Finansal_Kriz_Nedenleri_Sonuclari_MFY81.pdf. (Erişim Tarihi: 18.03.2021).
- Alptekin, E. (2019). "Menkul Kıymetleştirme ve Küresel Finans Krizindeki Rolü". İzmir Ticaret Odası, AR-GE Bülteni, Nisan, 11-16.
- Altınöz, U. (2012). "Finansal Krizler, Erken Uyarı Sinyalleri ve 2008 Global Krizi İçin Türkiye ve ABD Örneği", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi. İstanbul.
- Aloui, R., Aïssa, M. S. B., & Nguyen, D. K. (2011). "Global Financial Crisis, Extreme İnterdependences, and Contagion Effects: The Role of Economic Structure?". Journal of Banking & Finance, 35(1), 130-141.
- Arı, A. (2014). "The European Debt Crisis:Causes, Consequences", Cambridge Scholars Publishing. 295,1-10.
- Avellaneda, S.D. and Hardiman, N. (2010). "The European context of Ireland's economic crisis." The Economic and Social Review, 41(4), 473-500.

ULUSLAR ARASI EKONOMİ VE SİYASET BİLİMLER AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ Cilt 5- Sayı: 12-

- Bağcı, T. B. (2016). “2008 Avrupa Borç Krizinin Türkiye’nin AB İle Olan İhracat Düzeyine Etkilerinin Ekonometrik Analizi” Yüksek Lisans Tezi. T.C. Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Baur, D. G. (2012). “Financial Contagion and the Real Economy”. *Journal of Banking & Finance*, 36(10), 2680-2692.
- BBC (2011). “France and Germany Propose EU” 'competitiveness pact', 4 February 2011, <https://www.bbc.co.uk/news/world-europe-12368401> [Erişim Tarihi: 11.03.2021]
- Berberoğlu, B. (2011). “2008 Global Krizinin Türkiye ve Avrupa Birliği’ndeki Etkilerinin Kümeleme Analizi ile İncelenmesi”. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1 105-130.
- Avrupa Birliği Bakanlığı. (2011). “AB Ekonomisi Gerçekleşmeler ve Tahminler”, Kasım 2011.Erişim:http://www.abgs.gov.tr/files/EMPB/ekonomik_tahminler_raporu_sonn.pdf [Erişim Tarihi: 15.03.2021].
- Calvo, G. A. & Mendoza, E.G. (1998). “Rational Herd Behavior and the Globalization of Securities Markets”, *Duke Economics Working Paper*, No. 97-26, 1998.
- Carballo-Cruz F (2011). “Causes and Consequences of the Spanish Economic Crisis: Why the Recovery is Taken So Long?” *Panaeconomicus*, 58(3), 309-328.
- Casale, A., Giovannini, A., Gros, D., Ivan, P., Nunez-Ferrer, J., & Peirce, F. (2012). “The Implications for the EU and National Budgets of the Use of EU Instruments for Macro-Financial Stability”. CEPS Special Reports, ISBN, 978-94
- Corut, H. (2013). “2008 Krizi Işığında Avrupa Borç Krizi’nin Türk İmalat Sanayi Üzerine Olası Etkileri”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. T.C. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Council Of The European Union (2002). Facility providing financial assistance for balances of payments, (EC)No332/2002, http://europa.eu/legislation_summaries/economic_and_monetary_affairs/institutional_and_economic_framework/125005_en.htm. [Erişim Tarihi: 15.03.2021].
- Council Of The European Union (2010). “Extraordinary Council Meeting Economic And Financial Affairs”, 9596/10 (Presse 108), Council Of The European Union, Brussels, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ecofin/114324.pdf [Erişim Tarihi: 12.03.2021].
- Council Of The European Union (2011). EUCO 10/1/11 REV 1 CO EUR 6 CONCL 3, 24/25 http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/120296.pdf [Erişim Tarihi: 12.03.2021].
- Çenberci, E., & Gövdere, B. (2017). “Küresel Krizin Avrupa Birliği’nin Makroekonomik Performansına Olan Etkisi: 2005-2014 Dönemi”. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(2), 407-423.
- Çoban, Y. (2015). "Avrupa Birliği Borç Krizinin Nedenleri, Etkileri ve Krizi Önlemeye Yönelik Önlemler" Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Dadush, U. B., Aleksashenko, S., Ali, S., Eidelman, V., Naím, M., Stancil, B., & Subacchi, P. (2010). “Paradigm lost: the euro in crisis.” Washington, DC: Carnegie Endowment for International Peace. <https://carnegieendowment.org/> [Erişim Tarihi: 16.03.2021].

ULUSLAR ARASI EKONOMİ VE SİYASET BİLİMLER AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ Cilt 5- Sayı: 12-

- Dornbusch, R., Park, Y. C., & Claessens, S. (2000). "Contagion: How it spreads and how it can be stopped". *World Bank Research Observer*, 15(2), 177-197.
- Demir, F., Karabiyik, A., Ermişoğlu, E., & Küçük, A. (2008). "ABD Mortgage Krizi". BDDK Çalışma Tebliği, 3.
- Demirel, B., & Elmas Arslan G., (2008) "Euro Bölgesinde Borç Krizi Sorunu ve Çözüm Önerileri," "Ekonomik Yaklaşım, 23 (Özel Sayı), 107-132.
- Ercan, M.(2011)."Berlusconi'nin Mirası" İnternet: <http://www.radikal.com.tr/yazarlar/metin-ercan/berlusconinin-mirasi-1069240/> [Erişim Tarihi: 16.03.2021].
- Edwards, Sebastian (2000) "Exchange Rate Regimes, Capital Flows and Crisis Prevention" paper presented at the NBER Conference on Economic and Financial Crises in Emerging Market Economies, October 19-21.
- Europa Press Releases (2010). "Mastering Economic İnterdependence: Commission Proposes Reinforced Economic Governance in the EU, Brussels, 12 May 2010, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_10_561 [Erişim Tarihi: 12.03.2021].
- European Commission, (2011), "The impact of the economic and financial crisis on the reform of Cohesion Policy 2008-2013." Regional Working Paper 2015. https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/work/2015_03_impact_crisis.pdf [Erişim Tarihi: 11.03.2021].
- European Council, (24/25 March 2011), "Conclusions of the Heads of State or Government of the Euro Area of 24-25 March 2011", İnternet Erişimi: http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/120296.pdf [Erişim Tarihi: 15.03.2021].
- Eurostat (2011), "Eurostat Money and Other Financial Statistic", İnternet Erişimi: <https://www.ecb.europa.eu/stats/html/index.en.html%2018.11.2015> [Erişim Tarihi: 12.03.2021].
- Eurostat, "European Statistics Office Official Website", <https://ec.europa.eu/eurostat> [Erişim Tarihi: 12.03.2021].
- Eurostat, "Balance of Payments Statistics", İnternet Erişimi: http://ec.europa.eu/economy_finance/eu_borrower/balance_of_payments/index_en.htm [Erişim Tarihi: 12.03.2021].
- Eurostat, "Public Debt /GDP and Budget Deficit/GDP Data" İnternet Erişimi: (<http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&plugin=1&language=en&pcode=teina200>) [Erişim Tarihi: 09.03.2021].
- Glick, R., & Rose, A. K. (1999). "Contagion and trade: Why are currency crises regional?." *Journal of international Money and Finance*, 18(4), 603-617.
- Göçer, İ., & Özdemir, A. (2012). "2008 Küresel Krizinin Yayılma Süreci ve Etkileri: Seçilmiş Ülkeler için Ekonometrik Bir Analiz." *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(1), 191-210.
- Gros, D. (2010). "Greek Burdens ensure some Pigs won't fly". *Financial Times*, 28.
- Hwang, I., In, F. H., & Kim, T. S. (2010). "Contagion Effects Of The Us Subprime Crisis On İnternational Stock Markets". In *Finance and Corporate Governance Conference*.

ULUSLAR ARASI EKONOMİ VE SİYASET BİLİMLER AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ Cilt 5- Sayı: 12-

- Horta, P., Mendes, C., & Vieira, I. (2010). "Contagion Effects Of The US Subprime Crisis İn Developed Countries". CEFAE-UE Working Paper, 2008/08
- Işık, S., Duman, K., & Korkmaz, A. (2004). "Türkiye Ekonomisinde Finansal Krizler: Bir Faktör Analizi Uygulaması". *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(1), 45-69.
- Işık, N. & Tünen, T. (2011). "Türev Ürünlerin 2008 Küresel Finans Krizindeki Rolü". *T.C. Başbakanlık Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı Avrasya Etüdüleri Dergisi*, 39 (1), 47-88.
- Kenourgios, D., Christopoulos, A. G., & Dimitriou, D. I. (2013). "Asset Markets Contagion During the Global Financial Crisis". *Multinational Finance Journal*, 17(1/2), 49-76.
- Kibritçiöglü A. (2011a), "Avro Bölgesi'ndeki Ülkelerin Güncel Borç Krizi", *İktisat ve Toplum Dergisi*, 10, 30-41.
- Kibritçiöglü A. (2011b), "The Components and Complexity of the Global Economic Crisis of 2006-2011", Munich Personal RePEc Archive, MPRA Paper No, 33515.
- Korkmaz, A. (2011). "Finansal Krizler ve Aktarım Kanalları: Literatür İncelemesi". *Türkiye Bankalar Birliği Bankacılar Dergisi*, 77, 36-49.
- Kotkatvuori-Örnberg, J., Nikkinen, J., & Äijö, J. (2013). "Stock Market Correlations During the Financial Crisis of 2008–2009: Evidence from 50 equity markets". *International Review of Financial Analysis*, 28, 70-78.
- Kouretas, G. P., & Vlamis, P. (2010). "The Greek Crisis: Causes and Implications". *Panoeconomicus*, 57(4), pp:391-404.
- Köse, Y., & Karabacak, H. (2011). "Yunanistan Ekonomik Krizi: Nedenleri, Etkileri ve Alınan Tedbirlere İlişkin Bir Değerlendirme". *Maliye Dergisi*, 160, 289-306.
- Kutlu, H. A., & Demirci, S. (2011). "Küresel Finansal Krizi Ortaya Çıkaran Nedenler, Krizin Etkileri, Krizden Kısmi Çıkış ve Mevcut Durum". *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 52, 121-136.
- Liag P. ve T. Willet, (2009), Contagion, (Ed.) K. A. Reinhart ve R. S. Rajan, The Princeton Encyclopedia of The World içinde, Princeton University Press, NJ, ss.215 – 219.
- Lowell, J., Neu, C. R., & Tong, D. (1998). "Financial Crises and Contagion in Emerging Market Countries". RAND's National Security Research Division Monograph Report, Working Paper, No: MR-962, Santa Monica
- Mamede, R. P. (2012). "Causes, Consequences, and ways out of the crisis: a perspective from EU's periphery". *Green European Journal*, 1, 30-46.
- Mason, P.R. (1998) "Contagion Consonal Effects Spillovers And Jumps Between Multiple Equilibria", IMF Working Paper September 1998/142.
- Mazurek, J. (2011). "Comparison Of Impacts Of The Financial Crisis On The Czech Republic Regions By Cluster Analysis", 13th International Conference on Finance and Banking, Czech Republic, 396-404.
- Mercan, M. (2014). "Ekonomik Büyümenin Belirleyicileri ve 2008 Krizi: Orta Asya ülkeleri ve Türkiye Ekonomisi için Panel Veri Analizi". *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(1), 125-142.
- Moser, T. (2003). "What is International Financial Contagion?" *International Finance*, 6 (2), 157-178.

ULUSLAR ARASI EKONOMİ VE SİYASET BİLİMLER AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ Cilt 5- Sayı: 12-

- Nelson, R., Belkin, P., & Mix., D. (2010). "Greece's debt crisis: Overview, policy responses, and implications.". Library of Congress Washington DC Congressional Research Service. <https://fas.org/sgp/crs/row/R41167.pdf> [Erişim Tarihi: 14.03.2021].
- O'Flynn, D. (2003). "AB'nin Genişlemesi Portekiz'in Ekonomik Krizini Kötüleştireyor", İnternet Erişimi: <http://www.wsws.org/tr/2003/jun2003/port-j30.shtml>, [Erişim Tarihi: 14.03.2021].
- Özsoylu, A. F., Ünlükaplan, İ., & Akdoğan Gedik, M. (2010). "Küresel Kriz ve Türkiye, Küresel Krizin Nedenler, Oluşumu ve İlk Önlemler". Karahan Kitapevi. Adana, ss.63-124.
- Öztürk, S. (2010). "Küreselleşme ve Küresel Ekonomik Kriz: Krizin Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülke Ekonomilerine Etkilerinin Karşılaştırmalı Analizi". *Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11, 25-29.
- Öztürk, M., & Aras, O. (2011). "Euro ve Kriz Sonrası Dönemde Parasal İstikrar". *Ekonomi Bilimleri Dergisi*. 3(2), 143-155.
- Pesenti, P.A. & Tille, C. (2000). "Currency Crises and Contagion Economist: an Introduction". *Economic Policy Review*, 6(3), 3-16.
- Polat, O. (2018). "Hisse Senedi Piyasalarında Finansal Bağlantılık Analizi". *Politik Ekonomik Kuram*, 2(1), 73-86.
- Samarakoon, L. P. (2011). "Stock Market Interdependence, Contagion, and the US Financial Crisis: the Case of Emerging and frontier markets". *Journal of International Financial Markets, Institutions and Money*, 21(5), 724-742
- Sandoval, L., Beltran, E., Ulziikhutag, S., & Zorigt, T. (2011). "The European Sovereign Debt Crisis: Responses to the Financial Crisis". *New Voices in Public Policy*, 5 (2), 1-25.
- Syllignakis, M. N., & Kouretas, G. P. (2011). "Dynamic Correlation Analysis of Financial Contagion: Evidence from the Central and Eastern European Markets". *International Review of Economics & Finance*, 20(4), 717-732.
- TC Başbakanlık AB Genel Sekreterliği. (2011). "Avrupa Birliği'nde Küresel Finansal Krize Karşı Alınan Önlemler ve Birliğin Rekabet Gücünün Arttırılmasına Yönelik Girişimler: Euro Rekabet Paktı". Ankara, Mayıs, 2011. http://www.abgs.gov.tr/files/EMPB/euro_plus_pact.pdf. [Erişim Tarihi: 14.03.2021].
- Tagkalakis, A. (2013). "The Effects of Financial Crisis on Fiscal Positions". *European Journal of Political Economy*, 29,197-213.
- Takım, A. (2011). "Küresel Krizin Türkiye'de Finansal Kesim Üzerindeki Etkileri". *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(35), 337-352.
- TCMB. (2011). 'Finansal İstikrar Raporu', TCMB (Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası) Yayını, Mayıs 2011, Sayı: 12 İnternet Erişim: <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Yayinlar/Raporlar/Finansal+Is+istikrar+Raporu/2011/Sayi+12> [Erişim Tarihi: 14.03.2021].
- TNI-Transnatıoanl İnstitute (2012), The EU Crisis Pocket Guide. İnternet Erişimi: <https://www.tni.org/en/search?search=files%20download%20eucrisis%20pocket%20guide%20v2%20en%200%20pdf> [Erişim Tarihi:16.03.2021].
- Trading Economics, (2012), <http://www.tradingeconomics.com/united-states/interest-rate> [Erişim: 15.03.2021].
- Turan, K. (1994), "Küreselleşen Çağımız ve Çalışma Hayatı", *Kamu-İş Dergisi*, Ocak 1994, 3(3).
- Ukessays. (2015). "The Case of Portugal in the Economic Crisis", <http://www.ukessays.co.uk/essays/economics/the-case-of-portugalin-the-economic-crisis.php>, (Erişim: 14.03.2021).
- Yalama A. & Çelik S. (2009), "Küresel Kredi Krizinin Türkiye'ye Bulaşıcılık Etkisi" 13. Ulusal Finans Sempozyumu, 21-24 Ekim 2009, Afyonkarahisar, 87-109
- Yayan, S. (2012). "Avrupa Borç Krizi ve Küresel Yansımaları", Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi. Denizli.
- Yılmaz, B. E. (2013). "Küresel Krizin PIIGS (Portekiz, İrlanda, İtalya, Yunanistan ve İspanya) Ülkeleri ile Türkiye'nin Makroekonomik Değişkenlerine Yansımaları". *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 34(1), 229-252.
- Yüksel Mermod, A. (2011). "Elektronik Bankacılık ve Riskler: Finansal Küreselleşme Işığında" op. cit., s.9, Beta Basım Yayım. İstanbul.
- Wordbank WDI, (2016). Growth Data World Bank, İnternet Erişimi <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG> [Erişim Tarihi:10.03.2021].

KENTSEL TERÖRLE MÜCADELEDE ‘ÇELİK KUŞAK’ POLİTİKASI: BİRLEŞİK KRALLIK’TA BELFAST VE LONDRA ÖRNEKLERİ

Sayfa (80-86)

Arş. Gör. Mücahit Navruz

Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü,
mucahitnavruz66@gmail.com
OrcID number: 0000-0003-0548-8626

Prof. Dr. Ali Şahin

Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü,
alisahin@selcuk.edu.tr
OrcID number: 0000-0002-1487-8717

Öz

Devletlerin en temel görevlerinden bir tanesi kamu güvenliği ve kamu düzeni sağlamaktır. Bu bağlamda tüm dünya ülkelerinin en önemli gündem maddelerinden birisi; kırsal ve kentsel alanda gerçekleştirilen terör eylemleridir. Dünya nüfusunun büyük çoğunluğu kentlerde yaşamaktadır. Bu durumu dikkate alan terör örgütleri eylemlerini kırsal alandan kentlere taşıyarak; eylemleri sonucu elde edilecek etki ve toplumsal panik seviyesini yüksek tutmayı hedeflemektedir. Bugün gelinen noktada ‘terörün kentleşmesi’ olgusu ortaya çıkmıştır. Artık kentlerin güvenliği için kentsel terör eylemleri çok ciddi bir tehdit haline gelmiştir. Özellikle 11 Eylül terör saldırıları sonrasında kent güvenliği politikalarında büyük bir paradigma değişimi söz konusudur. Öyle ki kentlerin terör eylemlerine karşı hazır ve dayanıklı hale getirilmesine yönelik ulusal ve uluslararası politikalar üzerinde çalışmalar özenle sürdürülmektedir. Geçici İrlanda Cumhuriyet Ordusu (PIRA) terör örgütünün kentsel güvenliği ve kamu düzenini yok etmeyi amaçlayan eylemleri bağlamında 1970’li yıllardan itibaren kentsel güvenliği sağlamaya yönelik fiziki tedbirleri (Çevresel Tasarım Yoluyla Suçun Önlenmesi – CPTED) gündeme getiren ülkelerden birisi Birleşik Krallık’tır. Başka bir ifadeyle kentsel terörle mücadelede en başarılı CPTED uygulamalarından birisi Birleşik Krallık’ta ortaya çıkan ‘Çelik Kuşak’ uygulamalarıdır.

Bu çalışmada ‘Çelik Kuşak’ uygulamalarının gelişim süreci Birleşik Krallık’ta Belfast ve Londra örnekleri üzerinden analiz edilerek kısa, orta ve uzun vadede etkileri değerlendirilmektedir. Çalışmada ayrıca ‘Çelik Kuşak’ uygulamasının ulusal ve yerel yönetimlere olan ekonomik maliyeti ve toplumsal yaşama olan etkileri incelenmektedir. Ayrıca uygulamanın başarılı yönlerinin yanında yapılan eleştirilere de yer verilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Suç ekolojisi, CPTED, Çelik kuşak, Kent güvenliği, Kentsel terör

‘RING OF STEEL’ POLİCY İN COMBATING URBAN TERRORİSM:

EXAMPLES OF BELFAST AND LONDON İN THE UNITED KİNGDOM

Abstract

One of the most basic duties of states is to provide public security and public order. In this context, one of the most important agendas of all countries in the world; are terrorist acts carried out in rural and urban areas. As the majority of the world's population lives in cities today, terrorist organizations adopt a new spatial strategy. Terrorist organizations carrying their actions from rural areas to cities aim to keep the level of impact and social panic high. Today, the phenomenon of "urbanization of terrorism" has emerged and urban terrorist acts have become a very serious threat for the security of cities. There is a great paradigm shift in urban security policies especially after the terrorist attacks of September 11th. Policies are carried out on national and international levels to make cities ready and resilient to terrorist acts. The United Kingdom is one of the countries that brought the physical measures (Crime Prevention Through Environmental Design - CPTED) to ensure urban security since the 1970s in the context of the actions of the Provisional Irish Republican Army (PIRA) terrorist organization aimed at destroying urban security and public order. In other words, one of the most successful CPTED practices in combating urban terrorism is the "Ring of Steel" applications emerging in the UK.

ULUSLAR ARASI EKONOMİ VE SİYASET BİLİMLER AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ Cilt 5- Sayı: 12-

In this study, the development process of "Ring of Steel" applications is analyzed in the United Kingdom through the Belfast and London examples, and their short, medium and long term effects are evaluated. The study also examines the economic cost of the application on national and local governments and its effects on social life. In addition to the successful aspects of the application, criticisms are also included.

Keywords: Crime ecology, CPTED, Ring of Steel, Urban security, Urban terror

1. GİRİŞ

Terör eylemleri ile kentsel alanda mal ve can kaybı oluşturmaya yönelik saldırılar genel anlamda kentsel terör olarak nitelendirilmektedir. Kentlerin kırsal alana göre nüfus yoğunluğu oldukça fazladır. Bu nedenler kentlere yönelik terörist saldırılardan elde edilebilecek etki de aynı oranda yüksek olacaktır. Kırsal alanda genel olarak çatışmalar teröristler ve askeri kuvvetler arasında gerçekleştiği için siviller büyük oranda etkilenmemektedir. Ancak kentlerde siviller hedef ya da canlı kalkan olarak doğrudan terör eylemlerinin odağında yer almaktadır. Terör örgütlerinin kentsel alanı tercih etmelerinin birçok nedeni söz konusudur. Keleş ve Ünsal (1982: 33) bu nedenleri şu şekilde özetlemektedir:

- Büyük yerleşim yerleri olmaları ve toplumsal hareketliliğin yüksek olması sebebiyle kentlerde eylemler kolay yapılabilen ve göze çarpmadan gizlenebilmektedir.
- Kentlerin heterojen bir yapıya sahip olması, insanların birbirini tanımamaları sayesinde bir yerden bir yere kolay gidilebilmesi ve güvenlik güçlerinin takibi zorlaşmakta, aynı zamanda yakalanmalarda zorlaşmaktadır.
- Teröristler kırsal bölgelerde halkın desteğini almak zorundalar iken kentlerde böyle bir zorunluluk yoktur.
- Nüfus ve yerleşim alanları bakımından büyüyen kentlerde halkın ihtiyaçlarının karşılanmasında zorluklar yaşanmakta, toplumsal sorunlar artmakta, eşitsizlikler yoğunlaşmakta ve terör örgütleri de bu durumu kendi lehlerine kullanabilmektedir.
- Toplumsal olaylar açısından büyükşehirlerin tercih edilmesinin nedeni kamuoyunun daha fazla dikkatini çekebilmesidir.

Görüldüğü üzere kentlerin terör eylemleri açısından teröristlere sağladığı avantajlar oldukça fazladır. Bu durumun farkında olan terör örgütleri eylemleri ile daha fazla ses getirebilmek adına eylemleri için kent merkezlerini tercih etmektedirler. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde artan kentleşme trendi ve terörizmin etkisini yayılması için araç olarak kullanılan kitle iletişim araçlarının sayısındaki artış da 'terörün kentleşmesi' olgusunu meydana getirmiştir.

İsteklerini gerçekleştirmek amacıyla korku ortamı oluşturmaya çalışan terör örgütlerinin kullandıkları araçlar ve hedefler farklılıklar gösterebilmektedir. Örneğin son dönemlerde kentleri tehdit eden terör eylemlerinde terör örgütleri araç olarak intihar saldırıları, bombalı araç, kalabalık üzerine araçlı saldırı, bombalı drone saldırıları ve suikastlar gibi yöntemleri ya da araçları tercih etmektedir. Savitch'in tasnifine göre kentsel terör eylemleri yönelikleri hedeflere göre üçe ayrılmaktadır. İlk olarak terör örgütünün dikkatleri üzerine çekmek için özel kişi, grup, mekân veya sembollere yönelik ses getiren saldırılara 'katalitik terör' denir. Amaç doğrudan eylemin kendisi olmamakla birlikte yarattığı kaygı ve korku ortamıdır. PIRA tarafından Londra'da ticari öneme sahip kurum binaları ve bankalara sivillerin olmadığı gece saatlerinde gerçekleştirilen bombalı saldırılar bunun örneğidir. İkinci olarak terör örgütlerinin sivil hedefleri ayırt etmeksizin gerçekleştirdiği ve amaçlarının maksimum can ve mal kaybı oluşturmak olduğu saldırılara 'mega terör' adı verilmektedir. Son olarak bir kentin altyapı sistemi veya bilişim ağı gibi hayati fonksiyonları üzerine yöneltilen bilinçli saldırılara 'akıllı terör' denilmektedir (Savitch, 2014: 9). Günümüzde kentlerde gerçekleşen terör eylemlerinin tamamı bu tasnifin bir veya birden fazlasını içermektedir. Modern dönemde kentlerin gerek sosyal, gerekse ekonomik olarak kırsal alanlara göre büyük önem kazandığı düşünüldüğünde dünyanın geleceği için kentlerin sürdürülebilirliği yerel ve ulusal yönetimler için öncelik olarak kabul edilmiş ve kentsel politikalar bu bağlamda revize edilmiştir. Bir kentin sürdürülebilir olmasının öncüllerinden birisi de kentsel yaşamın güvenli hale getirilmesidir. Yaşayanlar için güvenli olmayan bir kent gelecekte sürdürülebilir değildir.

ULUSLAR ARASI EKONOMİ VE SİYASET BİLİMLER AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ Cilt 5- Sayı: 12-

Birleşik Krallık uzun yıllar boyunca etnik sebeplerden kaynaklı kentsel terör eylemleri ile mücadele etmek zorunda kalmıştır. Kuzey İrlanda sorununun bir parçası olarak Geçici İrlanda Cumhuriyet Ordusu (PIRA) 1969-1999 arası 'sıkıntılar' (the troubles) adı verilen dönemde çok sayıda terör eylemine imza atmıştır. Kentsel güvenliği büyük oranda tehdit eden bu eylemlere karşı Birleşik Krallık tedbirler alma yolunu seçmiş ve 'Çevresel Tasarım Yoluyla Suçun Önlenmesi' yöntemleri ile kentsel alanı fiziksel olarak terör eylemlerine karşı dayanıklı hale getirme politikalarını benimsemiştir. Özellikle metropol kentlerde 'Çelik Kuşak' uygulamaları olarak bilinen tedbirler kent merkezlerini uzun süre biçimlendirmiştir.

2. BİRLEŞİK KRALLIK'TA ÇELİK KUŞAK UYGULAMASININ GELİŞİM SÜRECİ

Çelik kuşak uygulamaları ilk olarak Kuzey İrlanda'nın başkenti Belfast'ta uygulamaya konulmuştur. 1969'da kurulan Geçici İrlanda Cumhuriyet Ordusu (PIRA) kısa sürede eylemlere başlamış² ve Belfast'ın kent merkezinde 21 Temmuz 1972 tarihinde 22 bombanın patlatıldığı 'Kanlı Cuma' olarak bilinen olay üzerine ilk olarak çelik kuşak uygulaması başlatılmıştır (Coaffee, 2009: 24)³. Alınan tedbirler ile kısa sürede Belfast'ın görünümü büyük oranda değişmiş, mekânsal kullanım tercihleri ve toplumsal yaşam tarzı doğrudan etkilenmiştir⁴. Protestan ve Katolik yerleşim yerleri 'barış çizgileri veya barış duvarları'⁵ olarak adlandırılan duvarlar ve bariyerler ile birbirinden ayrılmış ve kent merkezi 14 bölgeye bölünmüştür.⁶ Kent merkezinde yer alan 41 cadde ve sokağa girişler çelik kapılar içinden ve güvenlik güçlerinin araması ile yapılmaya başlanmıştır.⁷ Bu dönemde Belfast radikal kale şehircilik (fortress urbanism) yöntemleri için bir laboratuvar işlevi görmüştür (Coaffee, 2004: 201).⁸

Belfast'ta çelik kuşak uygulamaları etkisini kısa sürede göstermiş ve 1980'li yıllardan itibaren bombalama olayları azalmış, parka yasak alanların ve yayalaştırma uygulamalarının sayısı artmıştır. Bu uygulamalardan sonra durma noktasına gelen kent ekonomisi, özel sektör yatırımları ile yeniden hareketlenmiştir (Brown, 1985: 6). 1970'li ve

² Birleşik Krallık'ta gerçekleştirdiği eylemler ile bu döneme damgasını vuran örgüt PIRA olmakla birlikte gerek ayrılıkçı gerekse birlikçi birçok farklı örgüt sürece müdahil olmuştur. Hatta birlik yanlısı Ulster Savunma Birliği gibi paramiliter oluşumlar dahi karışıkları şiddet olayları nedeniyle ulusal hükümet tarafından terör örgütü olarak tanınmıştır. Diğer birlikçi terör örgütleri için bkz: Gürses, E. (2001). Ayrılıkçı terörün anatomisi IRA-ETA-PKK. Bağlam Yayıncılık

³ Belfast kent merkezi terör saldırılarının mekânsal olarak kentin bir bölgesine yoğunlaştığının klasik bir örneğidir. Kent merkezinde yer alan Europa Hotel 1969 – 1999 arası dönemde tam 36 defa bombalı eyleme hedef olmuştur. Bu özelliği ile dünyanın en fazla bombalanan oteli olarak bilinmektedir (Switzer and McDowell, 2009: 339).

⁴ Bir kamusal alan terörist saldırı tehdidi altındaysa yaşanan toplumsal kaygı doğrudan ticari faaliyetlere azalma olarak yansımaktadır (Brown, 1985). Belfast'ta terör saldırılarının zirve yaptığı 1972 yılında yaklaşık 300 işyeri kapanmış ve ticari bölgede dördte bir oranında küçülme olmuştur (Clarke and Newman, 2006: 171).

⁵ İki grup ta kendisi için kurtarılmış bölgeler oluşturma yoluna gitmiştir. Birlik yanlısı Protestanlar Shankill Roads bölgesinde, ayrılıkçı Katolikler ise Falls Road bölgesinde yoğunlaşmıştır. Barış duvarları bu iki bölgeyi birbirinden ayırmak için inşa edilmiştir (Boal, 2008: 350).

⁶ Kuzey İrlanda'da Belfast'ın yanında Londonderry ve Lisburn gibi büyük kentlerde yerel topluluklar kendi ideolojilerini taşıyan teröristler için eylem üssü ve eylem sonrası sığınak işlevi görmüştür (Savitch, 2014: 98).

⁷ Barış duvarlarının en sıkı biçimde uygulandığı 1970'lerin ilk yarısında Katolik ve Protestan bölgeleri arasında 35 bin – 60 bin arasında insanın yer değiştirdiği tahmin edilmektedir (Knox and Pinch, 2014: 172).

⁸ 1969 – 1999 arası dönemde Belfast'ta 1521 kişi öldürülmüştür. Belfast bu dönemde Batı Avrupa'nın en tehlikeli kenti durumundadır (http://www.wesleyjohnston.com/users/ireland/past/troubles/troubles_stats.html)

ULUSLAR ARASI EKONOMİ VE SİYASET BİLİMLER AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ Cilt 5- Sayı: 12-

1980'li yıllarda Belfast'ta başarılı sonuçlar alınması ve bölgede eylem imkanı bulmakta zorlanan PIRA'nın kentsel terör eylemlerini Kuzey İrlanda'dan İngiltere'ye taşıyarak Londra, Manchester gibi metropol kentleri hedef almaya başlamasının ardından çelik kuşak uygulamaları diğer kentler için de gündeme gelmiştir.

PIRA'nın eylemlerini Kuzey İrlanda kentlerinden Londra başta olmak üzere İngiltere'nin büyük metropollerine taşımasıyla birlikte kentsel terör bölgesel bir sorun olmaktan çıkıp ulusal bir sorun haline dönüşmüştür. Bu dönemlerde yine çoğunluğu Londra'da olmak üzere yıllık ortalama 500 terör saldırısı meydana gerçekleştirilmiştir.⁹ İlk olarak 1989 yılında başbakan Margaret Thatcher'ın emriyle Downing Street girişine güvenlik kapıları yerleştirilmiş daha sonra aşamalı olarak kent merkezinde diğer önlemler alınmaya başlanmıştır. İlk aşamada trafiğin kontrollü biçimde yönlendirilmesi için kullanılan trafik konileri ile özdeşleştirilen uygulama, halk arasında ironik biçimde 'plastik kuşak' olarak da anılmıştır (Coaffee, 2004: 202-204).¹⁰ Belfast'ta etkin olan çelik kuşak uygulamasının Londra'ya taşınmasında etkili olan iki büyük saldırı söz konusudur. Bunlardan ilki 10 Nisan 1992'de gerçekleşen Baltic Exchange saldırısıdır. Diğerisi ise 24 Nisan 1993'de gerçekleşen Bishopsgate saldırısıdır. İki saldırıda can kaybı çok az sayıda gerçekleşmekle birlikte neden olduğu maddi hasar Şekil 1'de görüldüğü üzere Londra kent merkezinin, özellikle de Square Mile olarak bilinen finansal merkezin çelik kuşaklar ile korunmasına zemin hazırlamıştır.¹¹ Kent merkezine girişlerin sayısı 30'dan 7'ye düşürülmüş ve bu girişler gerek kapalı devre televizyon sistemleri (CCTV)¹² gerekse güvenlik güçleri tarafından sıkı denetim altına alınmıştır (Coaffee, 2004: 204; Petriashvili, 2017). Aynı dönemde fiziksel tedbirlerin yanında ulusal düzeyde mevzuat değişimleri ile birlikte çelik kuşağın hukuki altyapısı da oluşturulmuştur. Özellikle 1996 tarihli Terörizmin Önlenmesi Kanunu (Prevention of Terrorism Act) kolluk kuvvetlerine yayaların ve araçların aranmasıyla ilgili geniş yetkiler sağlamıştır (Coaffee, 2009: 127).¹³

Bütün Birleşik Krallık kentlerinde terörizme yönelik uygulamalar aynı şekilde gerçekleşmediği gibi uygulamaların katılık ve esnekliği de konjonktürel olarak değişim göstermiştir. Örnek olarak Belfast ve Londra'nın aksine Terörist saldırıların hedefinde yer alan Manchester kenti daha düşük profilli önlemler alma yolunu seçmiştir (Kitchen, 2001; Clarke and Newman, 2006: 174-175). Çelik kuşak uygulamasının sıklığı da terörist eylemlere göre biçimlenmiştir. Eylemlerde azalma görülen süreçte çelik kuşak gevşetilmiş, yeniden eylemlerin tırmandığı dönemlerde sıkılaştırılmıştır. Örneğin 1970'lerde alınan olağanüstü önlemler ile 'parya kenti' olarak adlandırılan

⁹ 30 yıl süren bunalımlı yıllarda (the troubles) yüzlerce saldırıya uğramasına rağmen Londra'da PIRA saldırılarında sadece 50 kişi hayatını kaybetmiştir. Bunların 28'i sivil, 20'si güvenlik gücü ve 2'si eylemcidir. PIRA kamuoyunun tepkisini çekmemek ve uluslararası destek elde etmek amacıyla saldırılarını düzenlemeden hemen önce ihbarda bulunarak hedefin siviller olmadığını vurgulamaya çalışmıştır.

¹⁰ Birleşik Krallık'ta resmi olarak çelik kuşak yerine 'Trafik ve Çevresel Bölge' (Traffic and Environmental Zone) ismi ile anılmaktadır. Projenin temelinde trafik kontrolü hayati önem taşır.

¹¹ İngiltere'nin Wall Street'i olarak kabul edilen Baltic Exchange'e yönelik saldırıda bomba yüklü bir kamyonetin otoparkta patlatılmıştır. Eylemden hemen önce saldırı ihbar edildiği için can kaybı gerçekleşmemekle birlikte 800 milyon pound değerinde maddi zarar meydana gelmiştir. PIRA'nın Kuzey İrlanda'da o tarihe kadar gerçekleştirdiği bütün saldırıların toplam maddi zararının 615 milyon pound olduğu hesaba katıldığında saldırının boyutu dikkat çekicidir. Bu saldırının terör örgütü üzerinde yarattığı başarı etkisi üzerine 1993 yılında Londra'nın finans merkezi olarak bilinen bölgede Bishopsgate saldırısı gerçekleştirilmiştir. Ulusal ve uluslararası bankaların merkezlerinin yer aldığı bu bölgede gerçekleştirilen bu saldırının ekonomik bilançosu ise 2 milyar pound olarak değerlendirilmektedir (Richards, et al, 2010: 65 – 66).

¹² Closed-circuit television

¹³ Square Mile bölgesindeki başarı üzerine Londra'nın diğer önemli finans ve ticaret merkezleri de benzer taleplerde bulunmuştur. Terör saldırılarının hedeflerinden birisi olan Docklands yarımadası yöneticileri mini çelik kuşak projesini (iron collar) hayata geçirmiştir. Yarımadaya giriş bölgeleri 4'e düşürülmüş ve kameralı kontrol noktaları oluşturulmuştur (Coaffee, 2004: 205).

ULUSLAR ARASI EKONOMİ VE SİYASET BİLİMLER AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ Cilt 5- Sayı: 12-

Belfast kent merkezi, 1980'li ve 1990'lı yıllarda terör eylemlerinin azalması ve başka bölgelere kayması neticesinde sosyo-ekonomik olarak yeniden canlandırılmaya çalışılmıştır.

Coaffee tarafından Londra'da uygulanan çelik kuşak politikalarının konjonktürel olarak değişim süreci tasnif edilmiştir. 1990 – 1992 arası 'endişe döneminde' ekonomik hedeflere yönelik terör eylemlerinin artış göstermesiyle birlikte özellikle büyük etkinliklerde olmak üzere daha katı polisiye tedbirler alınmaya ve güvenlik tedbirleri bölgesel olmaktan çıkıp kent genelini kapsayacak şekilde planlanmaya başlanmıştır. 1992 – 1993 arası 'muhafaza döneminde' silahlı polis kontrol noktaları ile birlikte trafik yönetimi ön plana çıkarılmış, CCTV kullanımı ilk defa terörizmi önlemeye yönelik olarak adapte edilmeye çalışılmıştır. 1993 – 1994 arası 'caydırma dönemine' damgasını vuran Bishopsgate saldırısı sonrasında önemli cadde girişlerinde sabit güvenlik kontrol noktaları ve doğrudan polis tarafından yönetilen CCTV uygulamalarına geçilmiş, araçlı saldırılara karşı park yasak alanların sayısı arttırılmıştır. 1994 – 1996 arası dönem ise geçici bir 'iyimserlik dönemi' olmuştur. PIRA tarafından ilan edilen ateşkesin ardından bu dönemde kentlerde polis görünürlüğü azaltılmıştır. Ateşkesi bitiren 'yeniden aktifleşme döneminde' ise polis görünürlüğü büyük oranda tekrar arttırılmış, gezici kontrol noktaları uygulamaya dâhil edilmiş ve en önemlisi terörle mücadelede yasal mevzuat değişimi ile fiziksel alandaki mücadelenin kapsamı genişletilmiştir. 1997 – 1999 arası 'genişleme döneminde' çelik kuşak kentin batı yakasına doğru genişletilmiş ve kameralı denetimde yeni teknolojiler uygulamaya konulmuştur. 1999 – 2001 arasında PIRA'nın Hayırlı Cuma Anlaşması ile Birleşik Krallık'la siyasi anlaşmaya varması sonucunda 'yeniden yorumlama dönemine' geçilmiş ve çelik kuşak esnetilirken, kolluk kuvvetleri arasındaki koordinasyonun güçlendirilmesi, özel bina güvenliğinin sağlanmasında proaktif politikaların desteklenmesi ve yeni döneme uygun bir terörizmle mücadele kanunu konusunda adımlar atılmıştır (Coaffee, 2009: 96 – 133).

PIRA ile yapılan ateşkes anlaşmasının ardından duraksayan terör saldırıları son dönemde radikal terör örgütlerinin saldırıları ile yeniden gündeme gelmeye başlamıştır. Özellikle ABD'de meydana gelen 11 Eylül saldırıları ve sonrasında Birleşik Krallık'ın 11 Eylül'ü olarak bilinen 7 Temmuz 2015 terör saldırıları ile birlikte yeni bir güvenlik dalgası gündeme gelmiştir. Bu süreç tüm dünyada meydana gelen terör dalgaları ile benzer biçimde işlemektedir.¹⁴

3. ÇELİK KUŞAĞIN UNSURLARI VE ELEŞTİRİLER

Çelik kuşak birbiri ile bağlantılı farklı uygulamaların bir toplamıdır. İhtiyaca göre alınan önlemlerin sayısı, sıklığı ve kapsadığı alanda farklılıklar görülmekle birlikte benzer unsurlar yer almaktadır. Bu unsurlar

- yayalaştırılmış cadde ve sokaklar
- yol bariyerleri,
- kasisler,
- trafik kontrol noktaları,
- zorunlu giriş ve çıkış yerleri,
- park yasak bölgeler,
- sıkı kameralı denetimdir.

Çelik kuşağı oluşturan bu unsurlar arasında koordinasyon uygulamanın etkinliği için büyük önem taşımaktadır. Sürdürülebilir kentleşmenin en önemli unsurlarından birisi olan yayalaştırma hareketi temiz ve sağlıklı bir kentsel yaşamla birlikte daha güvenli bir kentsel alan için de önem kazanmaktadır. Özellikle kent merkezlerinde yoğun yaya hareketliliğinin olduğu sokakların araç trafiğine kapatılması araçlı saldırılar için caydırıcı etki yapmaktadır. Bu tür yaya yoğun bölgelerde canlı bomba şeklinde gerçekleştirilmesi planlanan saldırıların ise kameralı denetim ile tespiti araçlı saldırılara göre daha başarılı şekilde yapılabilmektedir. Kent güvenliğinde devrim yapan gelişme, teknolojiye ileriye adım olarak kabul edilebilir. Suç teorileri arasında önemli yeri olan rutin aktiviteler teorisine göre

¹⁴ 2012 yılında Londra'da düzenlenen yaz olimpiyatları sırasında olası terör eylemlerine karşı birçok önlem alınmıştır. 'İstisna hali' olarak bu tür etkinliklerde alınan önlemler çelik kuşağın esnek bir uygulaması olarak değerlendirilebilir (Fussey and Coaffee, 2012: 69).

ULUSLAR ARASI EKONOMİ VE SİYASET BİLİMLER AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ Cilt 5- Sayı: 12-

bir suçun gerçekleşmesi için üç şart gereklidir. Suç üçgeni olarak bilinen bu şartlara göre eylemi gerçekleştirmeye motive olmuş bir suçlu, eylemin gerçekleşeceği uygun bir hedef ve son olarak eyleme engel olmayacak şekilde koruyucu eksikliği olması durumunda suç için elverişli ortam oluşur. Geleneksel dönemde koruyucu eksikliğini önleyebilmek için resmi veya sivil polis devriyeleri, gece bekçileri ve özel güvenlik uygulamaları tek alternatif durumundaydı. Kameralı gözetim imkânlarının gelişmesi ile birlikte suç işlemek zorlaşmış ve bu durum tüm dünyada suç verilerine yansımıştır. 1990'lerde uygulamaya geçilen Otomatik Plaka Tanıma Sistemi (Automatic Number Plate Recognition) ile şüpheli araçların tespiti ve izlenmesi için önemli bir adım atılmıştır (Coaffee, 2009: 58). Kent merkezine giriş için ayrılan yedi giriş noktasında yer alan iki kameradan birisi araç plakasını diğeri ise sürücüyü taramaktaydı. Son dönemlerde kameralı denetim yapay zekâ yardımı ile terörist saldırıları önleyecek şekilde uyarlanmaya çalışılmaktadır.¹⁵ Özellikle 2004 yılında İspanya'da gerçekleşen Madrid tren saldırıları ardından Londra metrosunda yüksek teknoloji CCTV sistemi olarak 'Akıllı Yaya İzleme Sistemi' (Intelligent Pedestrian Surveillance System) uygulamaya konulmuştur. Ulaşım sistemi içerisinde şüpheli davranış veya sahipsiz paket tespit edilmesi durumunda otomatik olarak alarm vermektedir (Coaffee, et al, 2009: 279). Yapay zekâda son dönemlerdeki gelişim sürecinin kentsel güvenlik bağlamında daha etkin çözümler sunması beklenmektedir.

Çelik kuşak uygulamaları kentsel terörle mücadelede başarılı sonuçlar vermekle birlikte kentsel yaşamın her yönü üzerinde mekanik, fiziksel ve görsel baskılar yarattığı için süreç içerisinde önemli eleştiriler de almıştır. Bu eleştiriler;

- Kentlerin aşırı güvenleştirilmesi (fortress urbanism)
- Kentsel yaşam kalitesinin düşmesi
- Kent merkezinde oluşan yoğun trafik
- Artan güvenlik masrafları
- Özel hayatın gizliliğinin ihlal edilmesi
- Kentsel parçalanma (splintered urbanism) olarak sıralanabilir.

Çelik kuşağın Belfast ve Londra'da katı biçimde uygulandığı dönemlerde teknolojik devrimin ilk aşamaları olduğu dikkate alınmalıdır. Özellikle kamera teknolojilerinin iptidai derecede olduğu bu dönemlerde buna rağmen çok etkin biçimde uygulandığı görülmektedir. Günümüzde gelişen teknoloji imkânları ile bu tür denetimler kentsel hayatı doğrudan etkilemeden görünmez araçlar ile gerçekleştirilebilmektedir. Kameralı denetim ile entegre şekilde çalışan Coğrafi Bilgi Sistemleri günümüzde çoğu yerel yönetim ve güvenlik teşkilatı tarafından kullanılmaktadır. Günümüz metropollerinde kentsel terör karşı görünmez önlemler almak gerek dayanıklılık gerekse de kentsel sürdürülebilirlik ve yaşam kalitesi açısından çok daha etkin sonuçlar vermektedir. Estetik mantar bariyerler, akıllı kaldırımlar, kaplan tuzakları olarak bilinen araç engelleri¹⁶, güvenlik amaçlı olduğu belli olmayan kent mobilyaları bu bağlamda tercih edilmeye başlanmıştır (Bartolo, 2013: 37).

4. SONUÇ

Kentsel terörün artışına karşı yerel, ulusal ve küresel ölçekte çözümlerin aranması sürdürülebilir bir kentsel yaşam için hayati önem kazanmıştır. Bu bağlamda terör eylemi gerçekleşmeden önce alınacak istihbarat önlemleri ve terör eyleminden sonraki hukuki önlemler kadar eylem sırasında gerçekleşen etkiyi minimize edecek şekilde fiziki önlemlerin alınması da mühimdir. Çevresel tasarım yoluyla suçun önlenmesi olarak bilinen bu fiziki önlemler,

¹⁵ Koruyucu faktörünün suç engellemedeki etkinliği nedeniyle herhangi bir kamera özelliği olmayan ve görüntü olarak kameraya benzeyen ürünler sıklıkla kullanılmaktadır. İnsanlara izleniyor izlenimi vermek için kurulan ve yalnızca caydırıcı özelliğe sahip kameraları gerçeğinden ayırt etmek kolay değildir. Benzer uygulamalar trafikte polis aracı görünümüyle maketler ile yapılmaktadır.

¹⁶ Kaplan tuzağı (tiger trap) yayalaştırılmış cadde ve sokaklara araçlı saldırıları önlemek için kullanılan bir yöntemdir. Yaya veya bisikletliler bu tuzakların üzerinden geçebilirken büyük araçlar geçtiğinde çökecek şekilde tasarlanmıştır. Özellikle son dönemlerde sayısı artan tır ve kamyonların kalabalıklar üzerine sürülmesi şeklinde gerçekleşen saldırılar için etkin bir çözüm olarak görülmektedir.

ULUSLAR ARASI EKONOMİ VE SİYASET BİLİMLER AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ Cilt 5- Sayı: 12-

ülkeden ülkeye hatta ülke içerisinde de kentsel yapıya göre farklılık gösterebilmektedir. Bu anlayış çerçevesinde gerçekleştirilen önemli politikaplardan birisi olan Birleşik Krallık'taki 'Çelik Kuşak' projeleri, 1970'li yıllardan itibaren ülkenin kentsel yapısı üzerinde damga vurmuştur. PIRA tarafından sürekli eylem tehdidi altında olan Belfast ve Londra kentlerinde katı biçimde uygulamaya konulan bu önlemler birçok boyutu ile eleştirilse de örgütün eylem kapasitesini büyük oranda azaltmış ve ateşkesle zorlamıştır.

Özellikle 11 Eylül sonrası dönemde yükselen fundamentalist terör örgütlerine karşı çelik kuşak uygulamaları birçok gelişmiş ve gelişmekte olan ülkenin güvenlik ajandasına yeniden girmeye başlamıştır. Bu doğrultuda çelik kuşağın unsurlarını terörü engelleyebilecek şekilde etkin ve sürdürülebilir bir kentsel yaşam ile bağdaşacak şekilde görünmez olarak adapte edecek uygulamalar günümüz ve geleceğin güvenli kentleri için model olabilecektir.

KAYNAKÇA

- Bartolo, G. (2013). Security and Planning; A Canadian Case Study Analysis (Master's thesis, University of Waterloo).
- Boal, F. W. (2008). Territoriality on the Shankill-Falls Divide, Belfast. *Irish Geography*, 41(3), 349-366.
- Brown, S. (1985). Central Belfast's security segment; an urban phenomenon. *Area*, 1-9
- Clarke, R. V. G., & Newman, G. R. (2006). *Outsmarting the terrorists*. Greenwood Publishing Group.
- Coaffee, J. (2004). Rings of steel, rings of concrete and rings of confidence designing out terrorism in central London pre and post September 11th. *International Journal of Urban and Regional Research*, 28(1), 201-211
- Coaffee, J. (2004). Recasting the "Ring of Steel" designing out terrorism in the City of London. *Cities, War, and Terrorism Towards an Urban Geopolitics*, 276-296.
- Coaffee, J. (2009). *Terrorism, Risk and the Global City Towards urban resilience*. Ashgate Publishing, Ltd.
- Coaffee, J., Wood, D. M., Rogers, P., & Wood, D. M. M. (2008). *The Everyday Resilience of the City how cities respond to terrorism and disaster*. Springer.
- Fussey, P. and Coaffee, J. (2012). Olympic rings of steel; Constructing security for 2012 and beyond. In *Security Games*. Routledge. p. 50-68.
- Keleş, R., & Ünsal, A. (1982). Kent ve Siyasal Şiddet. AÜ SBF Basın ve Yayın Yüksek Okulu Basımevi.
- Kitchen, T. (2001). Planning in response to terrorism; The case of Manchester, England. *Journal of Architectural and Planning Research*, 325-340
- Knox, P., & Pinch, S. (2014). *Urban social geography; an introduction*. Routledge.
- Petriashvili, A. (2017). *Urban planning and design for terrorism resilient cities* (Doctoral dissertation, Kaunas University of Technology).
- Richards, A., Fussey, P., & Silke, A. (Eds.). (2010). *Terrorism and the Olympics; Major event security and lessons for the future*. Routledge.
- Savitch, H. V. (2014). *Cities in a time of terror Space, territory, and local resilience*. Routledge.
- Switzer, C. and McDowell, S. (2009). Redrawing cognitive maps of conflict; Lost spaces and forgetting in the centre of Belfast. *Memory Studies*, vol. 2, no 3, p. 337-353.

ANAYASA'NIN VE SİYASAL İKTİDARIN MEŞRUIYET KAYNAKLARI Sayfa (87-96)

Prof. Dr. Ali Acar
Selçuk Üniversitesi İİBF
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü
ORCID ID: 0000-0001-6478-2206

Öz

Bir anayasanın meşruiyeti, uygulanması aşamasında azalabilir veya artabilir. Ancak anayasa yürürlüğe girdikten sonra bunu tespit etmek, yani siyasi sistemdeki birey ve grupların anayasaya destek verip vermediğine ilişkin bir değerlendirme yapmak, anayasanın başlangıçtaki meşruiyetini tespit etmekten daha güçtür. Bu konuda, anayasa hakkında yapılacak kamuoyu yoklamaları bize yardımcı olabilir, ancak bu tür bir araştırmanın pratik ve teorik birtakım zorluklar içerdiği de bir gerçektir. Siyasi partiler tarafından dile getirilen anayasal değişim talepleri de anayasanın meşruiyetinin tespitinde değerlendirilmesi gereken verilerdir. Ancak, burada anayasal değişim taleplerinin ne kadarının siyasi sistemdeki önemli grupların ve özellikle halkın talep ve beklentilerini yansıtılması meşruluk tartışmalarının oluşmasını önleyebilecektir.

Anahtar kelimeler: Anayasa Meşruluk Siyaset

Abstract

The legitimacy of a constitution may decrease or increase during its implementation. However, it is more difficult to determine this after the constitution comes into force, that is, to make an assessment of whether individuals and groups in the political system support the constitution or not, than to determine the legitimacy of the constitution at the beginning. Opinion polls about the constitution can help us in this regard, but it is a fact that this type of research has practical and theoretical difficulties. The demands for constitutional change expressed by political parties are also data that should be evaluated in determining the legitimacy of the constitution. However, reflecting the demands and expectations of important groups in the political system, especially the people, will prevent the formation of legitimacy debates.

Keywords: Constitution Legitimacy Politics

GİRİŞ

Anayasalar devletler tarafından meşruiyetlerini ve hedeflerini ortaya koymak adına ilan edilirler. Devlet, bireysel ve kamusal özgürlükleri sıralayarak kendisini sınırlandırır, sonrasında da hangi şartlarda bu özgürlükleri sınırlayacağını belirterek sıraladığı bu özgürlüklerin çerçevesini belirler. Bu bağlamda ortaya konan şartlar, vatandaşa yüklenen haklar ve ödevler ile bu hakları sağlama yükümlülüğü devletçe tanınmış olur. “Meşruiyet; siyasi iktidarın kaynağı ve kullanış biçimi bakımlarından, yönetilenlerin inançlarına uygun olma niteliğindedir. İktidarın meşru olması, yönetilenler tarafından kabul edilmesi ve doğal olarak ona itaat edilmesi sonucunu doğurur.

Meşruluk, tamamen toplumun, söz konusu kaynaklarının, yani yasanın veya dinin geçerliliğine olan inancı ifade eder. (Atay,1998:2)

Yönetilenlerin yönetime ve yönetimin aldığı kararlara rıza göstermesidir

Bu bakımdan bir iktidar, eğer meşruluğu konusunda bir görüş birliği varsa, meşru'dur. Otorite (iktidar) için, otorite altında bulunanlar tarafından beslenen gerçek bir inancın karşılığıdır meşruluk; bu aynı zamanda iktidarın temelini teşkil eder.

Hukukun, ahlakın ve geçerliliği olan bir değer ve inancın üzerine kurulmuş olan kurum veya kural meşrudur (Atay age:3)

Bir diğer ifadeyle meşruiyet, Lipset ve Linz'in ortaya koydukları tanımla, siyasi sistemin, mevcut siyasi kurumların, toplum için en uygun kurumlar olduğuna dair bir inanç; yetersizlik ve başarısızlıklarına rağmen mevcut siyasi kurumların inşa edilebilecek başka kurumlardan daha iyi olduğuna ilişkin inanıştır.

Siyasal iktidar boyutuyla yönetim olgusu, insanlığın binlerce yıldan bu yana muhatap olduğu; önemli, belki de vazgeçilemez ama bir o kadar tartışmalı ve sancılı bir alandır.

İnsanların diğer bazı insanlar tarafından yönetilmesinin meşru olup olmadığı ve meşru kabul edilmesi halinde bu uygulamaya dair sınırların nasıl çizileceği bu konudaki tartışmaların ilk ve en önemli basamağını oluşturmaktadır.

"İktidar, yöneten-yönetilen ilişkisinde, yönetenin konumunu belirleyen başlıca kavramdır" (Taşdelen, 2010: 17).

İktidarın başlıca özelliklerinden birincisi kurumlar kanalıyla yürütülmesi ve kurumlara dayanmasıdır

Eski yunan da Devletin iyiliği, bireyin iyiliğinden tamamen farklı bir temele ve haklılığa sahiptir. Devlet, haklılığını ve meşruiyetini kendi içinde taşır. Şayet devlet için bir ödev varsa bu, kendisini koruma ödevi olacaktır. Bunu yaparken alacağı tedbirlerin muhataplar nezdinde nasıl değerlendirildiği ise hiç önemli değildir (Sancar, 1997: 80-82).

Dolayısıyla devletin, kendisini ortaya çıkaran koşulların etkisinden sıyrılıp toplumdan koparak "kutsallığı kendiliğinden" bir hal almasını sistemleştirerek savunan bir yaklaşımdır. Devlet adı verilen tüzel kişiliğin yöneticisi olan gerçek kişileri yönettikleri kitlelere hesap vermekten koruyan ve hukuki sorumluluklardan muaf hale getiren bu felsefe, doğal olarak otoriter ve totaliter yönetimlerin dayanağı olagelmıştır.

1. Demokratik Meşruluk

Demokratik bir iktidarın meşruluğunu yitirmesinin başka şekilleri/yolları da vardır. Örneğin, bir iktidar partisi genel seçimlerin yapılmasının kanunen belirlenen zaman gelmesine rağmen, terör, yaklaşan savaş, olağanüstü hal gibi nedenleri ileri sürüp gelersiz bir geleceğe erteler ise demokratik meşruluğu ortadan kalkar.

Eğer, hükümet anayasal yetkilerini aşarak muhalefet partilerini kapatmaya çalışır, faaliyetlerini engeller ise demokratik meşruluğunu yitirir.

Keza bir hükümet, muhalefet partisine destek verdiği için bir bölgenin temsil hakkını elinden alır ise örneğin bir ili, muhalefet partisini seçtiği için ilçe konumuna indirir ise demokratik meşruluğu ortadan kalkar. Çünkü hükümetin demokratik meşruluğunu sağlayan sadece hükümet partisine oy verenler değil, demokratik sistemlerde oy vermeyenlerin varlığıdır.

Seçmenlerin bir bölümünün seçme hakkını elinden alır veya temsil hakkını ortadan kaldırır veya kısıtlar ise demokratik meşruluğu ortadan kalkar

Bir hükümet yabancı bir ülkenin askeri saldırısı karşısında uygun önlemleri alamaz, ülkenin askeri bir yenilgiye sürüklenmesine neden olur ve ülke savaşa devam edebilecek iken utanç verici bir barış anlaşması imzalar ise meşruluğunu yitirir.

Sınır güvenliğimizin sağlanması ve bölgede yaşayanların can ve mal güvenliğinin temin edilmesi; ikincisinin ise, buradaki terör unsurlarının bütünüyle temizlenmesi ve ülkelerinin bütünlüğü için meşru olmaktadır.

1.1.Meşruiyetin Kaynağını Halk Egemenliğine Dayalı Anlayış

18. yüzyılda geliştirilen geleneksel demokratik teoriler halk egemenliği ve milli egemenlik teorileridir.

Milli egemenlik anlayışına göre, egemenliğin sahibi millettir. Millet egemenliğinin tek meşru kaynağı ve sahibidir. Bu millet, bölünmez bir bütün olarak kendisini oluşturan bireylerden ayrı bir varlığa sahiptir. (Teziç,94)

Yönetme yetkisini bizzat devlet kurumunun kutsallığı varsayımına bağlayan anlayışın karşısındaki hukuk devleti doktrini Avrupa'da Aydınlanma ve Burjuva devrimleriyle ortaya çıkmış ve devlet iktidarının hukukla bağlanması, sınırlanması ve böylece devlet kudretinin keyfilikten arındırılması prensipleri üzerine bina edilmiştir. Burada hukuk devletini herhangi bir yasa devletinden ayıran belirleyici özellik ise hukuk devletinde insan haklarının ve bireysel özgürlüğün devletin temeli olarak gözetilip korunmasıdır (Sancar, 1997: 83). Aydınlanma çağı düşünürlerinden, Toplum Sözleşmesi yazarı Rousseau; bir yandan tebaanın devlet otoritesine itaatini mecbur sayarken diğer yandan "hâkim varlığın" da tebaayı faydalı olmayan hiçbir kayıt altına sokamayacağına vurgu yapmaktadır (Rousseau, 1997: 39).

Bunu; toplumun devlete yönelik görev ve sorumluluğuna karşı devletin de topluma yönelik görev ve sorumluluklarının olduğu şeklinde yorumlamak gerekir. Dolayısıyla devlet otoritesine itaat; ondan gelecek talimatların faydalı olması şartıyla kayıt altına alınmaktadır. Bu noktada; hangi talimatın kime göre ve nasıl faydalı sayılabileceği soruları muallakta kalmaktadır. Ancak bu tür soruların halk oylamasıyla açıklığa kavuşturulması, kararların oy çoğunluğuyla alınması ve yöneticilerin halk tarafından denetlenerek istendiği takdirde değiştirilebilmesi en makul çözüm olarak görülmektedir.

Toplumlar günün koşullarına uygun olarak bir siyasi iktidarın yönetimine ihtiyaç duymakta ve bu doğrultuda genellikle belli bir siyasi iktidar tarafından da yönetilmektedirler. Burada ise, söz konusu iktidar odaklarının toplumun rızasını kazanmak için başvurdukları araçlar önemli rol oynamaktadır. İktidar odaklarının hangi araçlara başvurabileceği ve hangi türden yöntemlere sahip kişi veya grupların iktidarda söz sahibi olacağı konusu zamana ve toplumun dini, felsefi, ahlâki, tarihi, siyasi tecrübesine bağlı olarak değişim göstermektedir.

Toplumda yönetimi elinde bulunduran iktidar güçleri, iktidarlarını bir meşrulaştırma unsuruna dayandırmak zorundadır. Meşruiyet sorunu her devirde ve her durumda güncelliğini korumaktadır. Geçmişten günümüze bakıldığında, bu meşrulaştırma unsurlarının ilahi veya dünyevi nedenlere dayandırıldığı görülmektedir. Eski dönemlerde ilahi bir güce veya geleneğe dayandırılan meşruiyet, aydınlanma ile birlikte toplumsal sözleşme kuramına ve halk egemenliği ile kuvvetler ayrılığı düşüncesine dayandırılmak suretiyle daha akılcı hale getirilmeye çalışılmıştır. Günümüz modern devlet düşüncesinde ise, demokrasi, insan hakları ve hukuk devleti ilkeleri meşruiyetin kaynağı olarak ele alınmakta ve bu bağlamda kuvvetler ayrılığı ilkesi uyarınca iktidar gücünü paylaşan yasama, yürütme ve yargının meşruiyeti sorunları tartışılmaktadır.

Meşruiyet ve meşruiyetin kaynağı konusu özellikle ülkemizde yaşanan güncel tartışmalar ile yasama, yürütme ve yargı arasındaki ilişkiler ve çatışmalar bakımından önemli bir yere sahiptir. Öncelikle meşruiyet kavramının anlamı ve geçmişten günümüze meşruiyet kavramına bakış açısı değerlendirme içerisinde modern devletin doğuşunda önemli ilkeler olan demokrasi ve

insan hakları ekseninde hukuk devletinde meşruiyetin kaynağı ve sorunları meşruluğun dayandığı temeller bilimadamları tarafından değişik şekillerde açıklanmaktadır.

Meşruiyetin ana kökü olan “meşru” kelimesi terimsel anlamıyla, çoğunlukla onaylanan, yasanın, dinin ve kamu vicdanının doğru bulduğu eylem, tavır ve norm anlamlarına gelmektedir¹. Batı dillerindeki karşılığı olan “legitimus”, “legitimitas” kökleri, eski Roma’da “hukuka uygun, “hukuksal” anlamlarında kullanılmıştır².

Meşruiyet kavramı bir kurum veya kuralın kendinin üstünde bulunan “hukuksal” ya da “etik” bir norma uygun olmasını ifade etmektedir⁴. Ortaçağ’da geleneğe uygunluğu ifade eden meşruluk kavramı, modern çağda devlet yönetimine ilişkin bir anlam yüklenmiş ve siyasal erkin yönetilenlerin inançlarına dayanması, devlet iktidarının kaynağı ve kullanılış biçimleri bakımından yönetilenlerin inanç ve onayıyla desteklenmesini içeriğine katmıştır. (Caniklioğlu,2010:17)

Siyaset Bilimi Açısından siyasi yönetimin görev ve yetkileri bakımından sahip olabileceği öngörülen sınırlarla ilgilidir. *Bu noktada; yöneticilerin toplumsal yaşama dair düzenlemelerinin nerede başlayıp nerede biteceği, iktidarın bireysel ve bireyler arası davranışlara ne ölçüde müdahalede bulunup kısıtlamalar getirebileceği üzerinde tartışmalar yaşanmaktadır.*

1.2. Devletin Kutsallığı ve Egemenliği

Meşruiyetin kaynağını devletin bizzat kendi varlığında bulan anlayışı yukarıda görmüştük. Devlete kutsal bir rol biçen bu anlayış, siyasal yönetimin toplum karşısındaki yetki sınırlarını da doğal olarak son derece geniş tutmaktadır.

Uyruklara (*Uyruk, vatandaşlık bağı ile bir devlete bağlı olma durumunu ifade eder.*)hangi düşüncelerin öğretileneğene egemen karar verir”, uyrukların adalet ölçüleri içinde nelere sahip olacağına egemen karar verir, “yargılama ve anlaşmazlıkları çözme hakkı da ona aittir”, “uygun gördüğü şekilde savaş ve barış yapma hakkı da ona aittir”, “ödül ve ceza vermek”, “şeref ve paye vermek” de egemenlerin yetkisi dâhilindedir. Zira “uyrukların gücü ve şerefi egemen güç karşısında yok olur”

Devlet olmaksızın insanın hiç bir değerinin kalmayacağı görüşünden hareketle kutsal devlet anlayışına varıldığı ve bu tüzel kişiliği temsil eden gerçek kişilere (yönetici konumundaki bireylere) adeta bir dokunulmazlık zırhının giydirildiği görülmektedir. Böylece yaptıklarının hikmetinden sual olunmazlık vasfı verilen yönetenler ile yönettikleri kitleler arasına kesin çizgilerle bir ayırım getirilmiş olmaktadır.

Yönetim anlayışları arasından hangisinin meşru görülüp hangisinin meşru görülmeyeceği ve devletin toplum üzerinde meşru sayılacak müdahale alanının nerede başlayıp nerede biteceği gibi konular geçmişte tartışıldığı ve halen tartışılmakta olduğu gibi muhtemelen gelecekte de tartışılmaya devam edecektir.

Egemenlik, devletin hukuki kriterini belirleyebilmek için tüzel kişiliğine (hukuki kişiliğine) ait olan bir unsurdur. Bu unsur, devletin kendi yetkilerini ve kendi temel hukuk kurallarını serbest iradesiyle belirlemesidir. Bu anlamda egemenlik; hukuki, asli ve en yüce bir iktidardır. Sunay; egemenliği, devletin elinde bulundurduğu “yönetme yetkisi” ile ilişkili bir kavram olarak ele alıp, onu, merkezileşmiş yönetim ya da merkezde toplanmış “bir” siyasi-hukuki gücün varlığı anlamında, modern devletin doğuşuna aracılık eden ve ona teorik temel teşkil eden bir kavram olarak tanımlamaktadır

1.3.Siyasi İdarenin Meşruluğu

Modern devlet bağlamında geniş ve kapsamlı bir örgütlenmenin ise güç, otorite ve hiyerarşi - dolayısıyla da yönetim- olmaksızın yürütülebilmesi imkânsızdır. Siyasi idare dolayısıyla siyasi

İktidar Devlet tarzı bir örgütlenme içerisinde yürütme gücünü meşru çerçeve içerisinde elinde tutmaktadır.

Seçimle işbaşına gelme

Oy çokluğu

İttifaklar kurulması sonucu

1.4.Anayasal ve Yasal

Anayasalar, iktidarın yöneldiği temel hedefleri, yani temel değer ve prensipleri ilan eden ve uygulayan belgeler olmaktadır.

Siyasi iktidarın dayatmacı boyutu ise bizi meşruiyet ve otorite kavramları ile tanıştıır. İktidarın keyfi davranma potansiyeli anayasa ve yasalarla sınırlanmaktadır.

1982 Anayasasının 8. maddesi “Yürütme yetkisi ve görevi, Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu tarafından, Anayasaya ve kanunlara uygun olarak kullanılır ve yerine getirilir” ile 123.maddesinin ilk fıkrasındaki “İdare, kuruluş ve görevleriyle bir bütündür ve kanunla düzenlenir” hükümleri kanuni idare ilkesinin anayasal dayanaklarını göstermektedir.

Siyasi iktidar, yani yönetenler, hiçbir zaman sürekli güce dayanarak var olamazlar. Güç kullanımı siyasi iktidarı mümkün kılabilir ama sürekli kılamaz.

Yönetenler, iktidarlarını otoriteye dönüştürmeye mecburdurlar. Bu noktada anlaşılıyor ki; meşru hale gelen iktidara “otorite” denmektedir.

Bilindiği gibi Anayasa ve hukuk; insanların sahip olduğu hakların güvenceye kavuşturulduğu sistematik bir bütün olarak kabul edilir. Ancak toplumsallaşmanın ve beraberinde getirdiği farklılaşma ve çeşitliliğin düzensizliğe, çatışmaya ve şiddete yol açması; beraberinde kamu düzeninin sağlanması sorununu da karşımıza çıkartmaktadır. Kamu düzeninin sağlanması meselesi de içerisinde ayrı bir sorunu barındırmakta, esasen ‘adaletli bir kamu düzeni’ sağlanması ihtiyacını ortaya koymaktadır. Birbiriyle iç içe geçen bu sorunlar, o toplumda iktidar yarışlarını da kendiliğinden beraberinde getirir. Galip gelen iktidar adayı çatışmayı sona erdirerek kamu düzenini sağlar ancak bunun sürdürülebilirliği de sürecin devamında beliren ayrı bir olgusal sorundur. Bir diğer ifadeyle ‘iktidarın kurumsallaşması’ olarak genel tanımlanan ‘devlet’ ve kendisini var eden unsurların tarih sahnesinde ne kadar yer alacağı hukuk ile yani o devletin hukuku ile doğrudan bağlantılıdır.

1.5..Meşruluk hukuki Temellere Dayanmalıdır.

Çağımızda hukuk devleti uygulamaları bakımından karşı karşıya kalınan bir başka sorun ise düzenlemelerin anayasa ve yasaya uygunluğunun denetlenmesidir. Ülkeden ülkeye değişen uygulamaları bulunan bu denetimi ülkemizde ‘anayasanın üstünlüğü ilkesi’ bakımından uzman bir yüksek mahkeme olan Anayasa Mahkemesi yapmaktadır. Bu kapsamda devletin ve kamu kurumlarının yukarıda saydığımız görevlerini yerine getirip getirmediğini denetlemektedir.

Siyasi idarenin yaptığı veya çıkarılan mevzuatların ,kararların anayasa ve yasaya uyup uymadığının meşru yani geçerli olup olmasına ilişkindir.

Hukukilik; toplumdaki olumsuz, akla, ahlaka ve adalete aykırı uygulamalara karşı adaleti tesis edecek, toplumun içinde bulunduğu kaos veya bunalım diye adlandırabileceğimiz haksızlık pratiklerinin ortadan kaldırılması ya da tedricen azaltılması yönünde işlev görecektir. Bu yüzden de bir toplumda yürürlükteki kuralların hem “meşru” hem de “hukuki” olabilmesi o toplumun uygarlık düzeyi ile ilgilidir. Bir başka deyişle, kâğıt üzerine yazıvermekle haklar gerçekleşmemektedir. Esas mesele onu bir temel ilke ve değer olarak kabul etmekte ve davranışa yani yaşam pratiklerine yansıtmaktır.

Genel olarak hukukun “olan” ile “olması gereken” arasında kesin çizgilerin ortaya konması gerekir. Bu somut olarak ortaya konmadığı zaman kararlarda çakışma veya çatışma meydana gelmektedir.

Yasa koyucu, hukuk kuralını belirlerken, toplumda meşru olanı yani genel kabul gören kuralı mı benimsemeli, yoksa bunun bir sınırı ya da ilkesi mi olmalı? Olması gereken yönüyle hukuk kuralı, toplumdaki meşru değer yargılarının da ötesinde topluma rağmen onun ilerisinde bir anlayışı benimsemeli ki adaleti sağlayabilsin. Her yasal olan meşru olabilir ama her yasal veya meşru olan hukuktur, denilemez. Bu şekilde hukuk kuralı olgusal alanda “var olanı” değil, “olması gerekeni” dile getirir.

2. Siyasal İktidarın Meşruluk Teorileri

Siyasal iktidarın barışçı bir biçimde devamı onun az veya çok meşru olmasına bağlıdır. Meşruluk, iktidarın bağlayıcı karar alma ve emretme yetkisine vatandaşların rıza göstermesini ifade eder. Meşruluk siyasi itaatin gönüllü olması demektir.

Meşruiyet, yasallık ve hukukilikten ayrı ve farklı bir kavramdır. Hukukilik esas olarak, hukuka veya kanunlara uygunluğu anlatmaktadır. Yöneticilerin anayasa ve kanunlara uymaları, o yöneticilerin yönetilenler gözünde meşru olduğu anlamına gelmez. Bir başka deyişle, yöneticiler karar alırken, emir verirken pozitif hukuka uygun davranabilirler, ancak buna rağmen yönetilenlerin çoğunluğu veya bir kısmı yöneticilerin yönetme hakkını tanımayabilirler veya meşru olduğuna inanmayabilirler.

Ancak meşruiyet, yasallığın dar tanımına hapsedilecek kadar basit bir kavram değildir. Bu halde bazen yasal anlamda kendini meşru gören bir yönetim, sosyolojik ve siyasi anlamda meşru sayılmayabilir¹¹. Örneğin, modern devlet yönetimi anlamında siyasi meşruiyetin dayandığı yer halk olduğu için siyasi iktidarı itaate layık bulacak olan güç sadece şekli anlamda yasallık değil, halk iradesidir.(Aydın,1991:116)

2.1.Yasallık

Hukuk devleti, politika ve hukuk alanının birbirini tamamladığı bir meşruluk modeli olarak karşımıza çıkmaktadır⁴². Devletin ve idarenin işlemlerinin hukuka uygun olması olarak tanımlanan hukuka uygunluk ilkesi, hukuk devletinin merkezini oluşturmaktadır.

Rasyonel / Yasal Otoritede ise amir bizzat “kişiler üstü düzene bağlıdır”. Dolayısıyla “otoritedeki kişiye itaat”, “bireysel olarak ona değil”, “kişiler üstü düzene” olmaktadır. İtaat, “rasyonel olarak sınırlandırılmış yetki alanı içinde” zorunludur. Ayrıca “rasyonel tipte idari kadronun üyelerinin üretim ya da yönetim araçlarının sahipliğinden tamamen ayrılması gerekliliği prensip meselesidir” (Weber, 2012: 336-337).

Modern çağda hukuk, egemen bir devletin görünen yüzü, işlev alanı ve varlık sebebidir⁴³. Diğer bir deyişle hukuk devleti, temel görevi toplumun amaçlarının gerçekleştirilmesi olan ve bireyin varlığını mümkün kılan, bireyi devletin üstün gücünden koruyan devlete giden yoldur.(Canıklıoğlu.2010:17)

Hukuk devletini yasallığa indirgeyen anlayışa karşı, hukuk devletinin sadece yasallık ilkesinden ibaret olmadığı, ayrıca yasaların içeriğiyle de ilgili olduğu yaklaşımı geliştirilmiş ve böylece hukuk devletinin tanımında “amaç” ve “değer” unsurları öne çıkarılmıştır. Nitekim, maddi hukuk devleti olarak adlandırılan bu yaklaşımın yaygın versiyonunda yasallık, meşruiyetin zorunlu, fakat tek başına yeterli olmayan şartı olarak kabul edilmektedir. Buna göre, “yasallık ilkesi”, hukuk devletinin asgarî anlamıdır, fakat bu ilkenin ve onun gerçekleştirilmesine hizmet eden bütün kurumların derindeki anlamı “özgürlüğün” korunmasıdır. (Sancar,2004:36)

Devletin hukuk devletine dönüşme süreci, otorite ile onun dışında kalan toplumsal güç ve dinamiklerin birbirlerini karşılıklı etkilemelerinin bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Buradaki en önemli unsur, devlet iktidarının sınırlandırılmasıdır⁵⁰. Ayrıca, bu sınırlandırma, kendi başına bir amaç olarak değil, hak ve özgürlüklerin gerçekleşmesini mümkün kılacak ilke ve kurumların oluşturulmasına ve geliştirilmesine yönelik olarak gündeme gelmektedir⁵¹. Nitekim, hiçbir devletin kendiliğinden ve sürekli olarak bir hukuk devleti olma şartını

ULUSLAR ARASI EKONOMİ VE SİYASET BİLİMLER AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ Cilt 5- Sayı: 12-

sağlayamayacağı olgusu karşısında, devletin kendisini bu sınırlar içerisinde tutacak ilke ve kurallara ihtiyacı olduğu kuşkusuzdur⁵². Bu belirlemelerden hareketle, özü itibariyle hukuk devletinin, sadece yönetilenlere uygulanacak kurallar koyan devlet olmayıp, kendi koyduğu ilke ve kurallar ile kendisini de bağlı tutan devlet olduğu söylenebilir. (Ökçesiz,2004:99)

Webwr, meşruiyeti siyasi rejimlerin yaşaması için en önemli faktör olarak görmektedir. İkincisi ise, yazar meşruiyet kavramını tanımlarken inanç unsurunu esas almaktadır.

Bu genel tespitler çerçevesinde, Weber, üç tip hakimiyet ve otorite tipini ayırt etmektedir. Bunlar, geleneksel, karizmatik ve hukuki-rasyonel otoritedir. Geleneksel otorite, belli bir toplumda uzun zamandan beri yaşayan geleneklere dayanırken, karizmatik otorite bir liderin olağanüstü özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Karizmatik otorite tipinde halk belli bir liderin sahip olduğu olağanüstü bir takım nitelikler dolayısıyla ona itaat ederken, geleneksel otorite tipinde vatandaşların yöneticilere itaat etmesinin nedeni, siyasi iktidarın geleneklere uygun olarak ele geçirip kullandığına olan inançtır. Hukuki-rasyonel otorite tipinde ise, otorite, rasyonel bir hukuk sisteminin sonucudur. Bu otorite tipinde, insanlar geleneksel olarak saygı gören bir şefe veya karizmatik bir lidere değil, bir dizi soyut, genel ve kişilik dışı kurala bağlılık göstermektedir. Modern çağda geçerli olan otorite tipi ise, hukuki-rasyonel otoritedir. (Weber,2002:69)

Weber bu meşruluk (otorite) modellerini ideal tipler olarak önermişti. Bunlar toplumsal gerçekliğin tam doğru tanımlamaları olarak değil, toplumsal analizde kullanılacak kavramsal araçlar olarak görülmelidir. "İdeal Tip" soyut bir kurgudur (Erdoğan, 2001:280).

Weber meşru iktidar tipleri arasında iyi veya kötü olarak bir ayırım yapmaz. Bunlar hakkında bir değer yargısı kullanmaz. "Saf Tip" veya "İdeal Tip" mükemmel anlamına gelmemektedir. Weber bunu bir tahlil ölçüsü olarak kullanır. Bu otorite tipleri sosyal gerçeklikte hiçbir zaman "saf/ katıksız" olarak bulunmaz (Kapanı, 2004: 89-92).

Hukuki-rasyonel otorite tipinde ise, otorite rasyonel bir hukuk sisteminin sonucudur. Bu otorite tipinde, insanlar geleneksel olarak saygı gören bir şefe veya karizmatik bir lidere değil, bir dizi soyut, genel ve kişilik dışı kurala bağlılık gösterir. Weber'e göre, modern dünyada geçerli olan otorite tipi hukuki-rasyonel otoritedir. (Weber,1961:627)

"Meşruiyet kavramının tanımına ilişkin açıklamalarımıza son vermeden önce, bu kavrama farklı bir açıdan yaklaşan David Easton'ın görüşleri üzerinde de durmamız gerekir. Yazara göre meşruiyet, siyasi sistemin herhangi bir unsuruna¹⁵ yöneltilen bir tür destekleyici duyguyu ifade eder.

Çünkü destek meşruiyet kavramı içinde yer alan inanç unsurunun bir sonucudur. Destek unsurunu meşruiyet tanımına sokan Easton bu kavramın gözlenmesini ve somutlaştırılmasını kolaylaştırmıştır. Öyleyse Easton'ın tanımı ışığında yukarıda verdiğimiz formülü bir kez daha ifade edebiliriz: "Eğer bir siyasi sistemin mensupları, kendileri için, X anayasasının, Y veya Z anayasasından daha uygun veya daha iyi olduğuna inanıyor ve o anayasayı destekliyorlarsa, X anayasası meşrudur."

Kişisel nitelik siyasal sisteme meşruluk sağlayan başka bir kaynaktır. Burada önemli olan yönetici kadroların halkın desteğini fiilen kazanmakta başarılı olmalarıdır (Erdoğan, 2007:281). Demokratik sistemlerde siyasi iktidar, meşruluğunu halkın iradesinden almakta ve belli aralıklarla yapılan seçimler ile iktidar değişikliği yoluna gidilmektedir. Demokrasinin anlaşılış biçimlerinden çoğunluk sistemi sistemine göre, halkın çoğunluğunun oyunu alan hükümet, iktidarını istediği gibi kullanabilmektedir. Ancak bu anlayış, ileri demokrasilerde kabul gören çoğulcu demokrasi düşüncesine aykırıdır. Çoğulculuk anlayışına göre, çoğunluk yönetme

hakkına sahiptir. Fakat, azınlığında haklarını koruyarak iktidarını sürdürmek zorundadır. (Akal,:2003:86)

2.2.Meşruluk Tartışmaları

"Özgürlükler güvencesi" ve "iktidarı sınırlama" aracı olarak Anayasa, iktidarın anayasa dışı kullanıldığı ve özgürlüklerin bastırıldığı bir ortamda değiştiriliyor. Böyle bir Anayasa, "iktidarı sınırlandırma", halkın rızasına dayalı olarak meşru hükümler çerçevesinde çerçevlendirilmesi gerekli olmaktadır.(Acar,2018:163)

Türkiye'nin 1876'dan 2016'ya kadar anayasal ve siyasal tarihi, inişli-çıkışlı dönemlere karşın kurumların ve kuralların devamlılığı ve ilerletilmesi ile nitelenir. Değişikliğin onaylanması, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçişte bile tanık olunmayan köklü bir kırılmayı beraberinde getirecek.

Demokratik veya hukuk devleti öngören anayasa demek zor... Kaldı ki bugün siyasal çoğunluğu elinde tutan siyasal grupların, iktidarı sınırlayacak denge ve denetim düzeni yetersiz bir "anayasal düzen"de de iktidarı elde etmeleri varsayımı, şu soruyu haklı kılar: Hukuk bilinci veya hukuka inanç bakımından; yapım sürecinde yürürlükteki anayasal düzene ve hukuk devletinin asgari gereklerine bile saygı göstermeyenlerden, "yeni düzene saygı" beklenebilir mi?

2.3.Türkiye'nin referandum geçmişi

Anayasa değişikliğinin referanduma gitmesi durumunda Cumhuriyet tarihinde 7.referandum yapılmış olacak. Daha önceki referandumlar şöyleydi:

*1961 Anayasa referandumu (Yüzde 60.4 Evet, yüzde 39.6 Hayır oyu ile yeni anayasa kabul edildi)

*1982 Anayasa referandumu (Yüzde 91.37 Evet, yüzde 8.63 Hayır oyu ile yeni anayasa kabul edildi)

*1987, siyasi yasaklıların kaldırılması için yapılan referandumda yüzde 50.2 Evet, yüzde 49.8 Hayır oyu ile siyasi yasaklar kaldırıldı.

*1988 yerel seçimlerinin bir yıl erkene alınması için yapılan referandum yüzde 35 Evet, yüzde 65 Hayır ile kabul edilmedi. (Hayır oyu çıkan tek referandum)

*2007 cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi de dahil anayasanın kimi maddelerinde değişiklik yapılmasına ilişkin referandum yüzde 68.95 Evet, yüzde 31.05 Hayır oyu ile kabul edildi.

*2010 anayasanın kimi maddelerinin değiştirilmesine ilişkin referandum yüzde 57.9 Evet, yüzde 42.1 Hayır oyu ile kabul edildi

Türkiye 2016 Nisan 2017 Anayasa değişikliği ile birlikte Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine anayasal ve yasal altyapı hazırlanmış, hatta kimi düzenlemelerin değişikliğe ilişkin halkoylamasından hemen sonra yürürlüğe girmesi kararlaştırılmış, kimi düzenlemelerin ise 2019 yılının Kasım ayında yapılması öngörülen seçimlerden sonra yürürlüğe gireceği hüküm altına alınmış ve uyum sorununun çözülmesi amacıyla da 6 ay içinde uyum yasalarının çıkarılması kararlaştırılmıştır. Ancak seçimlerin öngörülen takvimden yaklaşık bir buçuk yıl öne alınması ile birlikte 24 Haziran 2018 tarihinde yapılan seçimler ile birlikte Anayasa değişikliğinde öngörülen düzenlemeler de yürürlüğe girmiştir.(Turan,2018:43)

2021 yılında yeni Anayasa çalışmaları ise Cumhur ve Millet ittifakı taraflarınca hazırlanmaktadır. Bu konuda :C.Başkanı Erdoğan "Cumhur İttifakı'ndaki ortağımıza yanlılık yapmış olurum. Şu anda anayasa çalışmamızı yapan ekiple önce bizim heyetimiz bir oturup konuşacak, değerlendirmemizi yapacağız 128 madde üzerinde. Bu çalışmamızı yapacağız ve bu çalışmayı yaptıktan sonra çıkarılması gereken, ilave edilmesi gereken ne gibi maddeler vardır, bunları aramızda konuşacağız. 'Tamam' dediğimiz anda da Devlet Bey'e bunu şahsım ve

ULUSLAR ARASI EKONOMİ VE SİYASET BİLİMLER AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ Cilt 5- Sayı: 12-

heyetim olarak takdim edeceğiz. Biz, bu arada bu çalışmayı da Devlet Beyin bana göndermiş olduğu kendi çalışmaları ile de ayrıca mezcedeceğiz. Ve birlikte yapacağımız bu çalışma, aynı zamanda Cumhuriyet'in ortak çalışması olacaktır”(01.05.2021 A.ABasın)

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Öncelikle meşruiyeti söz konusu olan birim yasal olmalıdır, yasallık (legality). Birimin/sistemin kuruluşu ve işleyişi yasalarda belirtilmeli ve yasal çerçevede gerçekleşmelidir. Normatif doğrulama olarak da ifade bulan itaat/rıza, hükümetin haklı olduğuna dair toplumda oluşan kanaattir. Hükümetin diğer aktörlerce de kabul edildiğine dair genel kanı ve tanımlama, eğer dışsal bir etki yerine, içsel nedenlerle oluşuyorsa, burada etik/ahlaktan söz edilmelidir. Bu üç kriter birbirinin alternatifi olmayıp, üçü de birbiriyle iç içe gelişen ve bir bütün halinde anlam kazanan kavramlardır. Yasallıkla başlayan süreç, zamanla otoritenin oluşumunda halkın rızasının da gerekliliğine dair inancın dile gelmesi ve nihayetinde modern çağda etiğe verilen değer ile sonuçlanmış, halkın çoğunluğu tarafından onaylanmasına rağmen yanlış uygulamalar sonucu meşru olunmadığı biçiminde ktidar algısının oluşmasına yol açılmıştır. Bu uygulama siyasi iktidarın liyakat kariyer, adalet ve eşitlik uygulamalarının bir yansıması olarak görülmektedir .O zaman bir siyasi iktidarın misyon ve vizyon görüntüsü halkın algılamalarına direkt olarak yansımaktadır. Önemli olan algı değil olgu olduğuna göre olguların oluşturduğu algı dalgalarının da gerçek olması önemli olmaktadır.

KAYNAKLAR

- Acar, Ali, (2018) Siyasal ve Toplumsal Değişme, Billur Yay, Konya
- Kemal Gözler, *Türk Anayasa Hukuku*, Bursa, Ekin, 3. Baskı, 2019,**
- Atay, Ender Ethem, (1998), “Hukukta Meşruiyet Kavramı“, KHUKA,
- Teziç, E. (2020) Anayasa Hukuku Beta Yayın, İst**
- Aydın, Mustafa, Siyasetin Sosyolojisi, Açılım Yayınları, İstanbul 2002, s.116.
- Caniklioğlu, Dikmen, Meltem, (2010) Anayasal Devlette Meşruiyet, Yetkin Yayınevi, Ankara, s.17.**
- Sancar, Mithat, (1998) “Yasallık ile Meşruluk Geriliminde Hukuk Devleti”, Birikim Dergisi, S.116, s.36**
- Ökçesiz, Hayrettin, 2004, “Hukuk Devletinde Direnme Hakkı”, Hukuk Kurultayı, 6-10 Ocak 2004, Hukuk Devleti I. Kitap, Ankara**
- Weber, Max, 2002 (Sosyoloji'nin Temel Kavramları, (Çev. Beyaztaş, Medeni), Bakış Yayınları, İstanbul, s.60-71.**
- Weber, Max "The Types of Authority," *Theories of Society*, Talcott Parsons, Edward Shils, Kaspar D. Naegle, and Jesse R. Pitts, (der.), and *Foundations of Modern Sociological Theory*. 1961 The Free Press, New York, , s. 626- 632.**
- Akal, Cemal Bali, 2003 İktidarın Üç Yüzü, Dost Kitabevi, Ankara, s.86.**
- Kapani, Münci; 2004 Politika Bilimine Giriş, 16. basım, Bilgi Yayınevi, Ankara,**
- Duverger, Maurice; 1970 Siyasal Partiler: Modern Devletteki Örgütleri ve Faaliyetleri, Çev. Ergun Özbudun, AÜHF Yayını, Ankara,**
- Erdoğan, M., 2007 Anayasa Hukuku, Orion Yayınevi, 4. Baskı,**
- Sancar, M., 2004 Devlet Aklı Kıskaçında Hukuk Devleti, İletişim Yayınları, 3. Baskı,**

ULUSLAR ARASI EKONOMİ VE SİYASET BİLİMLER AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ Cilt 5- Sayı: 12-

Aydın, M. Akif, 1991 “Anayasa”, DİA, İstanbul, , III, 159.

Turan Menaf (2018)Türkiye'nin Yeni Yönetim Düzeni: Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi
Social Sciences Research Journal, Volume 7, Issue 3, 42-91 ,September

Taşdelen, M. (2010). Siyaset Sosyolojisi, 2. Baskı, İstanbul: Kocav Yayıncılık

Rousseau, J.J. (1997). Toplum Anlaşması. (Çev. Vedat Günyol). İstanbul: M.E.B. Yayınları.